–Людзьмі звацца!
Янка Купала

ЛіМ

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
2
ЖНІЎНЯ
1991 г.
№ 31 (3597)
ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.
КОШТ—15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

РАСПАД

Анатоль СІДАРЭВІЧ: «Ёсць такія арганізмы, якія не могуць жыць на свежым паветры, пад сонцам. КПБ, КПСС з такога роду арганізмаў. Свежы ветрык самых маленькіх перамен, дэмакратызацыі, святло праўды дзейнічаюць на іх згубна...»

СТАРОНКА 4.

ЗАЎСЁДЫ ЎЧАРАШНІЯ

Нататкі філосафа У. Семенюка пра бальшавіцкую канферэнцыю ў Мінску.

СТАРОНКІ 5, 12.

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ, ЁН ЯШЧЭ ЖЫВЫ!

Сяргей ГРАХОЎСКІ: «Па плошчы лязгалі гусеніцамі два танкі,.. мітусіліся высокія вайсковыя чыны, аддавалі ўзмоцненыя мегафонам каманды. Сапёры ў пастаменце свідравалі адтуліны, закладалі ў іх тол. Па лесвіцы папаўзла постаць у бліпчастай касцы і накінула пятлю з тоўстага тросу на шыю таварыша Сталіна...»

СТАРОНКІ 5, 12.

ЕЎРАЦЭНТРЫЗМ І НЕЕЎРАПЕЙСКАЯ АЛЬТЭРНАТЫВА

або Ці беларускі гэта шлях — «вяртанне ў Еўропу»?

СТАРОНКІ 6—7.

ПОМНІК БУДЗЕ... АЛЕ ЯКІ?

«Як гэта ні дзіўна, але дагэтуль не акрэслена ідэйная канцэпцыя мемарыяла каля Траецкага прадмесця, незразумела, каму і з якой мэтай ставіцца помнік. Мы збіраемся ўславіць подзвігі ці ўшанаваць ахвяры, ці зрабіць і тое і другое адначасова? Які ўвогуле сэнс мы ўкладваем у разуменне «афганская вайна»? Гэта інтэрнацыянальная дапамога суседняй дзяржаве ці злачынства супраць яе народа?.. Помнік славы ці помнік пакаяння...»

СТАРОНКІ 10—11.

КУРАПАТЫ–ІГУМЕН: КРЫВАВАЯ ДАРОГА

Жальбіны на Чэрвеньшчыне ў памяць бязвінна закатаваных.

СТАРОНКА 13.

Якімі толькі эпітэтамі, несправядлівымі і бруднымі, не суправаджалася імя айца Надсана на старонках рэспубліканскага друку. А ён зноў і зноў прыязджае да нас з чарговай партыяй лекаў для чарнобыльскіх дзяцей. З Англіі ён едзе ў чарнобыльскую зону (а ці бывалі там тыя, хто распускае пра яго плёткі), каб сустрэцца з людзьмі, каб даведацца пра іх турботы і патрэбы. Вось і гэты здымак Анатоль Кляшчук зрабіў у Хойніцкай раённай бальніцы, куды айца НАДСАНА прывяла дабрачынная місія і любоў да Бацькаўшчыны.

Кола Дзён

Справа астролагаў ацэньваць, што нясуць нам тыя ці іншыя падзеі, у залежнасці ад таго, пад якімі зоркамі яны адбыліся. Але ці заўважылі вы, што мінулы тыдзень быў багаты на, так бы мовіць, знамянальныя і вызначальныя падзеі... Памёр Лазар Кагановіч. Апошні са сталінскага «кабінету міністраў», апошні са сталінскіх апрычнікаў. Смерць ягоная «збылася» паводле прадказанняў астролагаў на гэты год. Ці збудуцца іншыя іх прадбачанні? 150 гадоў назад загінуў М. Ю. Лермантаў. Ранейшыя, звязаныя з ім юбілейныя даты прыпадалі на гады фатальныя ў нашай гісторыі: 1914 і 1941 — пачатак войнаў, 1964 — канец адлігі. Што нясе нам, у такім выпадку, 1991-ы?

Зусім па-іншаму выглядае ў гэткім святле візіт Дж. Буша ў нашу краіну. Ці стане ён вызначальным? Дк будзем спадзявацца, што дадаць ён нам толькі аптымізму і добрых надзей на будучыню.

26 ЛІПЕНЯ

М. Гарбачоў выйграў пленум ЦК КПСС. Бура, якая прымяркоўвалася да пленума, перанесена на нечарговы з'езд КПСС. Цікава, ці не ў Мінску ён адбудзецца?

27 ЛІПЕНЯ

...які суверэнітэт — такое й свята. Поўная адпаведнасць. Ці не таму супаў Дзень незалежнасці з выхадным, каб прайсці зусім непрыкметна?

28 ЛІПЕНЯ

...спяваннем гімна «Шчэ нэ вмэрла Украіна!» закончылі свой першы з'езд афіцэры братняй рэспублікі. «Без нацыянальнай гвардыі — не можа быць незалежнасці» — падкрэслівалася на ім. Вайскоўцы-беларусы згаджаюцца з гэтым. Але — пакуль моўчкі.

Грузія і Арменія падпісалі між сабою дагавор, які ў сродках масавай інфармацыі названы гістарычным. Нарэшце разумеліся хрысціяне, што жывуць у мусульманскім акружэнні.

29 ЛІПЕНЯ

Барыс Ельцын зрабіў свой наступны крок: ад імя Расіі падпісаў дагавор аб супрацоўніцтве з Летувою.

30 ЛІПЕНЯ

...пачаўся афіцыйны візіт Прэзідэнта ЗША Дж. Буша ў СССР. Сустракаюцца з ім, акрамя Прэзідэнта СССР, таксама і прэзідэнты Расіі і Казахстана. Дж. Буш выступіць у парламенце Украіны. Шматзначныя факты. Між тым, Беларусь *па-ранейшаму «па-за кадрам»* актыўнай міжнароднай палітыкі. І, відаць, не толькі таму, што ў нас няма свайго прэзідэнта...

Вярхоўны Савет Летувы ўпрынятай рэзалюцыі прызнаў незалежнасць югаслаўскіх рэспублік Славеніі і Харватыі.

31 ЛІПЕНЯ

Указ Прэзідэнта Расіі аб дэпартызацыі пачне дзейнічаць, як і вызначалася, з 4 жніўня. Б. Ельцын назваў цынізмам заяву ЦК КПСС пра тое, што ў Расіі парушаюцца канстытуцыйныя правы.

...на летувіска-беларускай мяжы, на мытні ў Медніках забіта 6 супрацоўнікаў праваахоўных органаў і мытні Летувы, двое паранена. Адзін з параненых памёр. АМАП Летувы і Латвіі заявілі, што яны не маюць дачынення да злачынства.

1 ЖНІЎНЯ

...пачалася падпісная кампанія. Чытачам сёлета давядзецца яшчэ больш патрабавальна сугадносіць свае густы з памерамі сваіх кашалькоў. Значна выраслі цэны, павялічыўся і выбар перыёдыкі — у саюзны каталог уключана 1800 выданняў, у беларускі — 285. Як не згубіцца ў гэтым інфармацыйным моры? «ЛіМ» спадзяецца на сваіх сталых і новых чытачоў.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

ГОНАР АФІЦЭРА?

Сваё нядаўняе выступленне ў *«Литгазете»* вядомы савецкі пісьменнік і публіцыст Яраслаў Галаванаў пачаў з расказу пра быццам бы дробязны выпадак — на запраўвачнай станцыі ён згубіў партманет з дакументамі і невялікай сумай грошай. Нейкі *«прыстойны»* чалавек, які знайшоў яго, дакументы даслаў па адрасе, грошы — сто рублёў пакінуў сабе... Факт гэты даў падставу аўтару паразважаць аб дэвальвацыі ў нас самога паняцця —гонар. І як адзін з яркіх прыкладаў гэтага — заплямлены хлуснёй маршальскі мундзір міністра абароны СССР Д. Язава, які неадночы ўводзіў у зман Вярхоўны Савет СССР.

Што і казаць, аб афіцэрскім гонары мы больш сёння ведаем з гістарычных кніг, а не з паўсядзённага жыцця нашай арміі, нашага афіцэрскага корпуса.

Мы прызвычаіліся да хамства, бескультур'я многіх, вельмі многіх людзей з афіцэрскімі пагонамі. Хто з вас не бачыў, як у аўтобусе сядзіць, разваліўшыся, маладзенькі капітан, не звяртаючы ўвагі на пажылую стомленую жанчыну, што стаіць побач?

А ўзнімем «планку» вышэй — паглядзім, як паводзяць сябе ў жыцці нашы вышэйшыя военачальнікі. Колькі пісалася ў цэнтральнай прэсе пра шыкоўныя дачы, якія пабудаваў сабе за дзяржаўны кошт генералітэт. Ну і што? Ці сорамна стала хоць каму-небудзь з тых золатапагоннікаў? Ані. Як быццам не пра іх гаворка.

Ды і ў Беларусі адбываецца нешта падобнае — дачны бум захлынуў і вышэйшае афіцэрства акругі. Відаць, сёй-той мяркуе, што калі ёсць дача, дык яго не перавядуць служыць у іншае месца. А спытаем, ці сумленна здабыты цэгла, бярвенні, іншы будаўнічы матэрыял? А ці не скарыстоўваўся службовы транспарт? А ці не працавалі на ўзвядзенні дачных церамкоў салдаты?

Военачальнікі (вядома, не лейтэнанты, капітаны і маёры, а вайскоўцы — рэдка ніжэй палкоўніка) паўстаюць супраць крытыкі вайсковых балячак, імкнуцца зрабіць армію закрытай зонай, каб пазбавіць грамадства якой бы там ні было інфармацыі аб вайсковым жыцці, іх незаслужаных прывілеях, злоўжываннях службовым становішчам.

Калі пішуць пра вайсковыя «кропкі» (гарнізоны, што месцяцца ўдалечыні ад буйных гарадоў), то адразу згадваюць пра адсутнасць тэатра, добрай бібліятэкі, іншых культурных асяродкаў. Але ж самая адметная асаблівасць тых гарнізонаў — усёўладнасць гаспадароў-камандзіраў. Мне давялося служыць у адным з далёкіх (далёкіх нават ад Радзімы) гарнізонаў. Камандзіры разам з клопатам аб баявой падрыхтоўцы, з вялікім імпэтам займаліся і размеркаваннем вострадэфіцытных *прамысловых тавараў.* Яно ў некаторым сэнсе і зразумела — за парадкам і тут павінен камандзір сачыць, тым больш, што ў яго асобе ўвасоблена і савецкая ўлада (гарнізон быў, паўтаруся, за мяжой). А «парадак» быў такі — у дзень прывозу тавара ў магазін «ваенгандлю» дапускалася толькі жонка камандзіра. Наступным днём —толькі жонкі пяці яго намеснікаў. І толькі пасля — камісія па размеркаванні таго, што засталося, паміж астатнімі.

Я ніколі не пазайздрошчу сучаснаму савецкаму прадпрымальніку, калі ён будзе раскатваць на «мерседэсе» ці трымаць на поўдні шыкоўную дачу. Не пазайздрошчу і не абуруся, калі ўсё гэта не ўкрадзена. Зарабіў— няхай карыстаецца. Няхай карыстаецца ўсемагчымымі прывілеямі і наш генералітэт, але ў межах закона. На справе ж вельмі часта атрымліваецца штосьці зусім процілеглае. Ці не таму ў вачах перадавой грамадскасці армія сёння ўяўляе сабой асяродак кансерватызму, рэакцыі, антыдэмакратызму. Гэта балюча ўсведамляць.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ,
вайсковец.
Мінск.

ВІНШУЕМ!

СВЕДКА І ТВОРЦА

Віктару Аляксандравічу Грамыку прысвоена ганаровае званне народнага мастака Беларусі. Гэта той выпадак, калі разуменне «народны» сапраўды адпавядае зместу творчасці майстра і ягоным заслугам перад Беларуссю.

Пачаткам самастойнай творчасці Віктара Аляксандравіча трэба лічыць 1958 год, калі ён скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. Цікава, што пачынаў наш вядомы жывапісец як графік, і толькі потым усвядоміў, адчуў, што ягоная стыхія — фарбы. Ягоныя жывапісныя творы — гэта адбітак своеасаблівага разумення беларускай прыроды, сціплай і велічнай, народа Беларусі, стрыманага ў пачуццях і багатага душою.

У 1941—1944 гадах будучы мастак удзельнічаў у партызанскім руху. Такое не забываецца, таму праз усю творчасць В. Грамыкі праходзіць тэма Вялікай Айчыннай. Гэта не афіцыёз, гэта памяць сэрца. І яшчэ — жаданне праз гады асэнсаваць сваё юнацтва. Такі погляд заўжды суб'ектыўны, але гэтым і цікавы.

Шэраг твораў В. Грамыкі, у прыватнасці, «Ільны беларускія», «Чырвоныя землі Палаччыны» можна аднесці да залатога фонду беларускага жывапісу, да сучаснай класікі. А новы час адкрывае новыя рысы ў творчасці майстра.

В. БОГУШ.

АКЦЫЯ «АНТЫАТАМ»

З ініцыятывай правядзення гэтай акцыі ў Беларусі выступілі маладзёжная арганізацыя «Выбранецкія шыхты» (пры ТБМ імя Ф. Скарыны) і Ліга жанчын Беларусі. У сумесным звароце да грамадскасці гаворыцца аб неабходнасці прыняцця рашучых захадаў, скіраваных на рэалізацыю запісанага ў Дэкларацыі аб суверэнітэце намеру «зрабіць сваю тэрыторыю без'ядзернай зонай». Аўтараў зварота непакоіць «пагроза выбуху ваеннага атама на нашай зямлі». І без таго засыпанай чарнобыльскай радыяцыяй. «Ці ведаеш ты, што на Беларусі размешчана палова ядзерных ракет (? — РЭД.) Саюза?!» — задаюць нам пытанне прыхільнікі антыатамнага руху.

Каб падштурхнуць Вярхоўны Савет БССР да паслядоўнага выканання згаданай часткі Дэкларацыі, «Шыхты» і Ліга жанчын распачынаюць збор подпісаў супраць ядзернай зброі, якія затым будуць перададзены ў Вярхоўны Савет. Мяркуецца таксама правядзенне мітынгаў і пікетаванне ракетных баз на тэрыторыі рэспублікі. Ці адбудзецца першая *масавая антыатамная акцыя* ў Беларусі?

Ю. Л.

...І Ў НАРВЕГІІ — БЕЛАРУСЫ

На днях старшыня Біблейскага таварыства Беларусі евангеліцкі святар Г. Родаў вярнуўся з нарвежскага горада Хамар, дзе ўдзельнічаў у рабоце кангрэса хрысціянскай місіі «Гедыён» (сусветная місія па распаўсюджанню рэлігійнай літаратуры).

У гутарцы з нашым карэспандэнтам пасля прыезду Г. Родаў паведаміў, што практычным вынікам паездкі стала дамоўленасць аб атрыманні з-за мяжы Біблейскім таварыствам Беларусі і рэспубліканскай суполкай «Гедыён» камп'ютэрнай тэхнікі і іншых сродкаў. Дапамогу «Гедыёна» Беларусь атрымае першай з савецкіх рэспублік.

Але асабліва ўразіла святара сустрэча з нарвежскімі беларусамі ў Осла. Аб прыездзе земляка яны даведаліся з перадачы тэлебачання і «перахапілі» яго ў аэрапорце перад самым адлётам. Першыя дваццаць хвілін сустрэчы, па словах Г. Родава, былі хвілінамі слёз... М. Садоўскі і яшчэ каля дзесятка нашых суайчыннікаў у Нарвегіі распытвалі мінчаніна аб падзеях на Бацькаўшчыне, паведамўшы са свайго боку, што пільна цікавяцца станам рэформаў у СССР і маюць намеры аказаць рэспубліцы эканамічную дапамогу. Але пакуль іх дабрачыннасць стрымліваецца палітычнай нестабільнасцю ў краіне. З друкаваных выданняў нарвежскія беларусы стала чытаюць «ЛіМ» і «Голас Радзімы».

Ю. З.

Хроніка Адраджэння

Таварыства беларускай культуры ў Маскве пры дапамозе пастаяннага прадстаўніка БССР у Маскве атрымала ўласную залу, якую здабывала 2,5 гады. Як лічыць наш аўтар В. Нагнібяда, «першы крок да стварэння беларускага культурнага цэнтра у Маскве зроблены».

●

У Алма-Аце культурны цэнтр беларусаў стала працуе з мая г.г. Нядаўна да яго далучылася новая самастойная грамадская арганізацыя — Асацыяцыя выпускнікоў землеўладкавальнага факультэта Беларускай сельгасакадэміі ў Казахстане. Асацыяцыя мае статус юрыдычнай асобы і гуртуе колішніх выхаванцаў факультэта, якіх багата працуе на цалінных палетках. Для жадаючых напісаць — адрас: 480035, Алма-Ата-35, а/с 77.

●

«Шляхам Скарыны» — так называецца бюлетэнь Маскоўскай гарадской арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны. Выйшла тры нумары выдання, у якіх адлюстроўваецца дзейнасць таварыства, змешчаны дадачныя матэрыялы пра беларусаў у Маскве. У чэрвеньскім нумары «Шляху» ўпершыню надрукаваны асобныя вершы Я. Пушчы і З. Бядулі 1920-х гг. Звестак аб падпісцы на выданне пакуль не маем.

●

У Мінску пачаў выходзіць «часопіс беларускіх ветэранаў» «Зважай», які дасюль друкаваўся толькі ў Таронта (Канада). Са згоды рэдакцыі часопіс рэпрадукуецца на Бацькаўшчыне Задзіночаннем беларускіх студэнтаў. Замовы накіроўваць на адрас: 220018, Мінск-18, а/с 155.

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

СПРАВА ДЛЯ «СЛАВЯНСКИХ ВЕДОМОСТЕЙ»

Газета «Славянские ведомости» мае вельмі своеасаблівы дэвіз: «О крепись, моя Родина!». І то праўда, маючы такіх «дзетак» як «Политический собеседник», «Время и мы», «Славянские ведомости», а галоўнае — тых, на чыім утрыманні знаходзяцца гэтыя і падобныя ім «незалежныя» органы, Радзіма павінна рыхтавацца да горшага. Можа, да надзвычайнага становішча і грамадзянскай вайны. Тут варта нагадаць словы Віталя Кароціча: «Нячаста даводзіцца трымаць у руках такія канцэнтраты нянавісці і глухаты. І бяссілля. Гэта трэба чытаць, каб убачыць і зразумець, ад чаго мы атрасаемся. *Павінны атрэсціся.* Сёння асабліва відавочна тэндэнцыйнасць ілжы: не памылка, а менавіта тэндэнцыйная *няпраўда*, якую спрабавалі ўкараніць у народную свядомасць, каб чарговы раз павярнуць яе сабе на карысць».

«Славянские ведомости» аплакваюць паражэнне іракскага дыктатара Саддама Хусейна ў вайне супраць Свабоднага свету. Чытачам даводзяць, што «Сталін — гэта эпоха барацьбы і перамог, умацавання дзяржавы, паляпшэння жыцця працоўных», і што ідэя стварэння нацыянальнага культурна-асветніцкага цэнтра імя Францішка Скарыны выспела не ў свядомасці беларускага народа, а ў нетрах ЦРУ, і яшчэ шмат чаго...

Мы ж засяродзім увагу на публікацыі «Яшчэ раз пра ААН, ЮНЕСКА і грошы для Чарнобыля», змешчанай у № 3 памянёнага выдання. Бо публікацыя гэта з'яўляецца вельмі сімптаматычнай напярэдадні падпісання новага Саюзнага дагавору. Сэнс адкрытага ліста «Славянских ведомостей» міністру замежных спраў П. Краўчанку такі: Беларусь як суверэнная дзяржава — сябра ААН, ЮНЕСКА, іншых міжнародных арганізацый павінна ўносіць грашовыя складкі ў фонды гэтых арганізацый, і, зразумела, не ў «драўляных» рублях, а ў канвертуемай валюце, якой нам самім не хапае на барацьбу з наступствамі Чарнобыля. Гэта ненармальна. Таму «выхад Беларусі з ААН і іншых міжнародных арганізацый быў бы зразумелым прадстаўнікамі розных краін — бо справа ідзе аб выжыванні народа».

Пытанне аб фінансаванні Чарнобыльскай праграмы на Беларусі сапраўды надзвычай важнае. Але чаму ж, узяўшыся за яго вырашэнне, «Славянским ведомостям» не звярнуць увагу на тое, што сёння Беларусь будуе *казармы* для дадатковых кантынгентаў Савецкай Арміі, што выводзяцца з былых сацыялістычных краін, у той час, калі няма ні фондаў, ні сродкаў, ні будаўнічых матэрыялаў для стварэння новых паселішчаў на чыстых землях для «чарнобыльцаў»? Чаму б газеце не абурыцца тым, што Беларусь — ахвяра Чарнобыля — па-ранейшаму аддае ўсю зробленую яе прадпрыемствамі валюту на патрэбы Цэнтра? Нарэшце, ёсць шматмільённая ўласнасць КПСС-КПБ, якую таксама можна было б скарыстаць больш рацыянальна, чым на аздобу жыцця партыйнай наменклатуры (медыцынская спецабслуга, спецжыллё, спецпайкі, спецпаездкі па дыпламатычнай лініі за мяжу і гэтак далей). Дык, можа, Беларусі лепш выйсці не з ААН, а з Савецкага Саюза? Каму перашкаджае членства Беларусі ў ААН?

Міжнародны статус Беларусі і Украіны вельмі своеасаблівы. Гэтыя рэспублікі, будучы часткамі унітарнай савецкай дзяржавы, адначасова прадстаўлены ў свеце і як дзяржавы суверэнныя. Такая акалічнасць стварае для Крамля пэўныя праблемы. Калі, скажам, нейкі замежны урад, дзяржаўны дзеяч ці прадпрымальнік спрабуе выйсці на Латвію ці Грузію, не спытаўшы дазволу Масквы, тая падымае вэрхал аб умяшальніцтве ва ўнутраныя справы СССР. І тут усё па закону. Але гэты закон не распаўсюджваецца на Беларусь і Украіну. Праўда, пакуль, пры сённяшнім рэспубліканскім урадзе і Вярхоўным Савеце БССР, Беларусь «ведае сваё месца».

Пакуль... А што будзе заўтра?

Дарэчы, пытанне аб захаванні за Беларуссю месца ў ААН пасля падпісання новага Саюзнага дагавору, які знешнюю палітыку цалкам аддае Цэнтру, увесь час неяк замоўчваецца. Маўляў, падпішам дагавор, а там пабачым («Кося, кося — пакуль у аглоблі»). І найлепшае выйсце пэўным колам бачыцца, відаць, у тым, каб Беларусь «дабраахвотна» адмовілася ад месца ў ААН.

Цікава і тое, што друкаваць гэты абсурд у «Звяздзе» ці «Советской Белоруссии» не сталі. Гэтыя газеты ўсё ж такі маюць пэўны аўтарытэт, пэўны статус. Для такіх спраў ёсць «Славянские ведомости».

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

РЭПЛІКА

ПАД ЗЯМЛЁЙ УСЁ ПА-РАНЕЙШАМУ

Колькі было коп'яў зламана з-за таго, што многія вуліцы сталіцы рэспублікі ды і іншых гарадоў маюць назвы... саюзнага значэння. Здавалася б, справядлівасць пакрысе пачынае вяртацца. Толькі ў апошні час у Мінску зноў з'явіўся Лагойскі тракт, вуліцы Даўгабродская, Старажоўская...

Праўда, у дачыненні да метро **змен аніякіх. Хіба што толькі станцыі Купалаўская і Няміга маюць беларускі каларыт. Астатнія ж... Пралетарская, Першамайская, Фрунзенская, Кастрычніцкая... Ці то ў Мінску знаходзішся, ці ў якім-небудзь іншым «звышінтэрнацыянальным» горадзе!**

Магчыма, сёе-тое ў Мінгарвыканкоме робіцца, каб неяк упарадкаваць назву новых станцый метрапалітэна, надаць ім нацыянальнае гучанне?

Разгортваю адзін з нумароў газеты «Добры вечар» (за 22 ліпеня 1991 года) і позірк спыняецца на інфармацыі «Я ведаю: станцыя будзе!». У ёй паведамляецца: «Думаецца, мінчанам цікава будзе даведацца, што станцыя, якая сёння ўзво*дзіцца і маршрут якой пройдзе* ад прыпынку «Усход» да лёгкаатлетычнага спартыўнага комплекса СК ЧБВА часова, як рабочая назва, прысвоена найменне «Спартыўная». Станцыя ж ад прыпынку «Інстытут культуры» да комплекса Белдзяржуніверсітэта часова названа «Універсітэцкая». І далей: «Такое рашэнне прынята 17 лі*пеня гэтага года на пасяджэн*ні камісіі Мінгарвыканкома па назвах і перайменаваннях вуліц горада Мінска».

Ёсць станцыя «Трактарны завод» — калі ласка — «Спартыўная»... Ёсць «Пралетарская» — наце — «Універсітэцкую». Як быццам, ніхто і не пакрыўджаны. І рабочы клас увагай *не абдзелены*, і савецкае студэнцтва. І ўсе яны разам, паколькі любяць спортам займацца.

А калі сур'ёзна? *Няўжо ні ў кога з членаў камісіі (а у ёй* нямала аўтарытэтных таварышаў) фантазія на большае няздатна?! І хіба можна паверыць, што рабочая назва з цягам часу не стане назвай пастаяннай?

Выйсце, думаецца, у адным. Пакуль не позна аб'явіць гарадскі конкурс наконт будучых назваў новых станцый метра*палітэна*.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

АБ'ЯВА

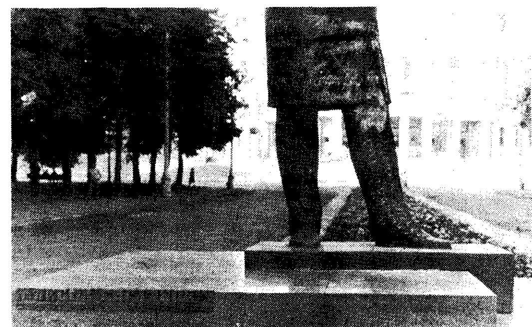
«ЛіМ»-92

З 1 жніўня ў вас з'явілася цудоўная магчымасць усталяваць самы надзейны і трывалы кантакт з нашай газетай — падпісацца на «ЛіМ» УЗОРУ 1992 ГОДА.

Усяго за 5 рублёў 16 капеек (даражэе ўсё, акрамя падпіскі на «ЛіМ») вы будзеце кожную пятніцу на працягу года дставаць з паштовай скрынкі СВЕЖЫ НУМАР «ЛіМа».

І ў наступным годзе шаснаццаць лімаўскіх старонак мы пастараемся запоўніць самай разнастайнай інфармацыяй з грамадска-палітычнага і літаратурна-мастацкага жыцця рэспублікі.

Выпісвайце і чытайце штотыднёвік «ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА», газету творчай інтэлігенцыі Беларусі!

ПРАБАЧ, МАКСІМЕ!

Мінск. 29 ліпеня 1991 года. 19 гадзін 40 хвілін. Помнік Максіму Багдановічу. Дажыліся, людцы добрыя...

АДГАЛОСКІ

Паўднёва-ўсходні Вавілон?

Асацыяцыя з біблейскім сюжэтам узнікае, калі спрабуеш асэнсаваць мову выданняў, надрукаваных... па-беларуску. Дакладней кажучы — гэта іх выдаўцы лічаць, што выданні друкуюцца на самай «сапраўднай» беларускай мове, але калі бярэш у рукі пэўныя «беларускія» газеты, дык бракуе школьнай граматы, каб адолець тэкст.

Раней хоць існавала пэўнасць у моўным пытанні: рэспубліканская прэса, радыё і тэлебачанне ўжывалі а д з і н у ю ўнармаваную мову, якая не змянялася ад рэформы 1957 г. Праўда, эміграцыя друкавала газеты і выступала па радыё «Свабода», карыстаючыся граматыкай Б. Тарашкевіча — першай сістэматызаванай граматыкай нашай мовы, прапанаванай у 1920-х гг. Чытачы ж мелі самае эфемернае ўяўленне аб «тарашкевіцы».

Восенню мінулага года прапановы перагледзець і дапоўніць існуючы правапіс усё-ткі патрапілі ў Дзяржаўную праграму развіцця мовы, якая прадугледжвае абмеркаванне сучаснага правапісу на акадэмічным узроўні. Але на працягу года моўная праблематыка была пазначана толькі II з'ездам ТБМ імя Ф. Скарыны — пазначана намінальна, без канкрэтызацыі супярэчлівых тэндэнцый у развіцці мовы.

Прэса ж гэтую супярэчлівасць яскрава дэманструе. Напрыклад, выданні «Свабода», «Навіны БНФ», шмат якія рэгіянальныя «ўлёткі» і «старонкі» ўжываюць элементы правапісу 20-х гадоў, спалучаючы іх з сучаснымі правіламі. Ці не самыя адметныя рысы гэтых выданняў — ужыванне «ь» паміж падвоенымі зычнымі і для абазначэння мяккасці зычных паводле глухасці (сьнег, карэньне і да т. п.), ужыванне прыназоўнікаў НЯ, БЯЗ (ня можна, бяз гэтага і г. д.), правапіс «поўных» канчаткаў назоўнікаў (гадзінаў, хвілінаў, навукаў і г. д.). «Тарашкевіцай» у чыстым выглядзе звычайна друкуецца каля палову матэрыялаў: відаць, не стае спецыялістаў.

У мове Тарашкевіча адраджаецца «Наша Ніва», першы нумар якой выпушчаны ў траўні г. г.

Шэраг «навамоўных» выданняў доўжыць «газэта громадсько-культурного згуртовання «Полісьсе», якая мае назву «Збудінне». Матэрыялы «Збудіння» надрукаваны «мовай яцьвягаў», інакш кажучы — новай мовай, якая ствараецца на аснове палескіх гаворак Брэсцкай вобласці. Відаць, у гэтым кірунку можна чакаць новых адкрыццяў, бо правапіс «мовы яцьвягаў» канчаткова пакуль што не выпрацаваны.

Нарэшце, яшчэ адзін (ці не пяты па ліку?) варыянт беларускага правапісу прапануе газета славяна-моўных ліцьвінаў «Fschodnia Litva», якая друкуецца лацінкай у Вільні. Рэдакцыя віленскай газеты падкрэслівае, што друкуе свае матэрыялы паводле «вячскага дыялекту Аукштоты і Дзукіі» (этнічныя раёны Летувы). Прачытаўшы «газету ліцьвіноў» услых, можна зразумець, што гэты дыялект — дыялект беларускай мовы.

Такім чынам, усе прыклады «дыялектызацыі» друку — на карысць расшчаплення адзінай унармаванай мовы, якая, як літаратурная мова беларусаў, задавальняла дагэтуль і вучоных-лінгвістаў, і грамаду. Феномен у чымсьці нагадвае гісторыю з вавілонскай вежай, толькі там будаўнікі па-рознаму маліліся адзінаму Богу, у нашым жа выпадку адзіны Бог — мова — усё больш настойліва крытыкуецца і досыць адвольна «ўдасканальваецца» незалежнай прэсай.

Ці маюць рацыю прыхільнікі моўнай рэформы? У кожнага з іх свае аргументы, якія зводзяцца да аднаго: прыдаць мове адметнасць у параўнанні з рускай. *Памкненне, на маю думку, слушнае, бо* зашмат у нашай лексіцы калькаваных адзінак (пры наяўнасці ўласных слоў).

Але, як паказвае *практыка*, на дзяржаўным узроўні згаданыя прапановы пакуль што ігнаруюцца, хаця ўсе пералічаныя вышэй газеты афіцыйна зарэгістраваны, таму і іх дзейнасць мае афіцыйна-грамадзянскі характар. Можа, ачнуцца нарэшце акадэмічныя галовы, і мы пачуем кампетэнтнае меркаванне наконт моўнай сітуацыі?

Юрась ЗАЛОСКА.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

ХОПІЦЬ МАЎЧАЦЬ!

Гэты ліст мы атрымалі з Масквы ад нашага чытача І. Паўлоўскага. Ліст рэзкі і не вельмі прыемны ўсім нам, тым, хто жыве на Беларусі, незалежна ад поглядаў і перакананняў. Друкуем яго, бо лічым, што менавіта такога вось, як у аўтара, вострага адчування жыцця якраз і не хапае нам сёння...

Шаноўныя суайчыннікі, беларусы! Падзеі гэтага года, калі камуністычныя ўлады краіны скінулі маску і паказалі сваё сапраўднае аблічча, змусілі мяне звярнуцца да вас. Дзіўна, што шматлікія злачынствы ўладаў амаль не выклікаюць супраціву. Беларусь маўчыць... Чаму?

Чаму маўчалі ў часы сталіншчыны? Чаму маўчалі, калі бязлітасна вынішчаліся інтэлігенцыя, сялянства, іншыя пласты грамадства? Таму, што тых, хто не маўчаў, — знішчалі. Бальшавіцкія ўлады запалохалі народ. Жывёльны страх большасці нашых папярэднікаў за сваё жыццё, свой дабрабыт зрабіў іх абыякавымі да чужога лёсу, чужых гора і пакутаў.

Жахліва, але гэтыя страх і абыякавасць жывуць у людскіх душах да гэтага часу. Яны дазволілі крыважэрам знішчыць мільёны нашых суайчыннікаў — сумленных, адданых і шчырых прыхільнікаў незалежнасці Бацькаўшчыны, нязгодных з гвалтоўнай палітыкай бальшавікоў. Яны дапамагалі знішчаць нашу культуру, мову, нацыянальную годнасць. Дапамагаюць і сёння.

Бо чаму маўчалі і маўчаць інтэлігенцыя, рабочыя і сяляне, калі 7-га траўня г. г. быў арыштаваны Валерый Сядоў? Чаму яны маўчалі, калі на працягу двух месяцаў «ахоўнікі правапарадку» здзекаваліся з ягонае чалавечае годнасці, без суда кінулі за краты і трымалі ў вязоўні? Чаму амаль ніхто, апрача БНФ, публічна не асудзіў гэтае злачынства? Зноўку страх і абыякавасць? Так! Але прычыны гэтага маўчання ўзмацняліся і беспакаранасцю партнаменклатурных злачынцаў.

Можа, таму маўчалі і маўчаць народныя дэпутаты ВС БССР, народныя дэпутаты ад Беларусі ў ВС СССР, калі АМАП падпальвае і разбурае балцкія мытні, калі льецца кроў народаў Закаўказзя, калі арыштоўваюць на Украіне Сцяпана Хмару? Бо і тут «няма» адказных. Зноўку абыякавасць? Зноўку страх?

Пералік злачынстваў наменклатуры КПСС бясконцы. Пакуль гэтая партыя ва ўладзе, яны непазбежныя. Спыніць іх здолее толькі дэпартызацыя органаў дзяржаўнага кіравання, дзяржаўнае ўлады, у т. л. войска, МУС, КДБ, пракуратуры, суда. Толькі тады будуць створаныя варункі дзеля недапушчэння беззаконнасці, спынення злачынстваў.

Беларусы! Сябры дэмакратычных партый і рухаў! Беспартыйныя! Сумленныя (калі засталіся такія) шэраговыя сябры КПБ—КПСС! Хопіць маўчаць! Згадайма пра сваю годнасць. Устаньма з каленяў. Патрабуйма дэпартызацыі на Беларусі!

І. ПАЎЛОЎСКІ.

г. Масква.

СВАБОДА, РОЎНАСЦЬ, САЛІДАРНАСЦЬ

— пад такім дэвізам выйшаў у свет першы нумар газеты беларускіх сацыял-дэмакратаў «ГРАМАДА».

«Адраджаючы сацыял-дэмакратычную газету, мы будзем працягваць традыцыі нашых ідэйных папярэднікаў — рабіць усё дзеля еднасці дэмакратычных партый і рухаў Беларусі, якім дарагія ідэалы незалежнага быту Рэспублікі», — так звяртаецца рэдакцыйны калектыў заснаванай у маі 1917-га і адноўленай у ліпені 1991-га «Грамады».

Сярод аўтараў нумара — Міхась Ткачоў, Таццяна Палякова, Анатоль Вярцінскі, Яўген Глушкевіч, Алег Трусаў, Яўген Цумараў, Сяргей Дубавец. Рэдагуе газету Анатоль Сідарэвіч.

РАСПАД

З нагоды артыкула В. ЦІХІНІ ў газеце «Звязда» (23 ліпеня 1991 г.).

СПАЧАТКУ ВЫЗНАЧЫМСЯ. Як прыхільнік сацыялістычнай ідэі, я павінен быў бы называць таксама прыхільніка сацыялістычнай ідэі В. Ціхіню таварышам. Але не магу, язык не паварочваецца. Папершае, ідэйныя папярэднікі сакратара ЦК КПБ адразу ж пасля кастрычніцкага перавароту далі зразумець, што ўсе іншыя сацыялісты ім не таварышы. Па-другое, адразу ж пасля перавароту яны адмовіліся ад сацыялістычных ідэалаў, запісаных у Праграме РСДРП, што была прынята на II з'ездзе партыі, — ад ідэалаў дэмакратыі, свабоды, роўнасці, салідарнасці, прыярытэту права. Адмовіліся ад агульначалавечых каштоўнасцей.

Спадзяюся, пану Ціхіню добра вядома, у якой прамове Ленін падпарадкаваў маральнасць палітычным інтарэсам і мэтам сваёй партыі. Робячы выгляд, што ён не ведае гісторыі свае партыі, пан Ціхіня піша: «Балюча бачыць, як краіна са шматвяковай гісторыяй, найбагацейшым духоўным патэнцыялам на вачах усяго свету ператвараецца ў руіны культуры, грамадскай маралі».

Ах, Валерый Гур'евіч, Валерый Гур'евіч!.. Народ жа «з ласкі» КПБ—КПСС гісторыі сваёй не ведае. Ах, Валерый Гур'евіч, Валерый Гур'евіч!.. Ці сёння пачалі руйнаваць культуру і мараль? Мо скласці спіс знішчаных помнікаў гісторыі і культуры? Мо скласці спіс расстраляных і ператвораных «в лагерную пыль» дзеячаў навукі, мастацтва, культуры? Мо скласці спісы выгнаных за межы Леніным, Брэжневым, Андропавым? Мо нагадаць, што гаварыў і пісаў пра інтэлігенцыю Уладзімір Ільіч? Мо нагадаць любімы ў партыі афарызм Іосіфа Вісарыёнавіча пра «гнилую буржуазную мораль»? А мо — нядаўнія нападкі на дзеячаў культуры за «абстрактны гуманізм»?

Пана Ціхіню трывожыць, што ў грамадстве сеецца «зерне нянавісці і варожасці». Памыляецца пан Ціхіня: зерне ўжо даўно пасеяна. Хіба ён забыў пра рэўтрыбуналы, пра расправы з духавенствам, пра расказачванне і «ліквідацыю кулацтва як класа», хіба забыў пра ЧК і тройкі, пра мітынгі і дэманстрацыі з патрабаваннем крыві, калі судзілі ўжо не «прампартыю», не «шахцінцаў», не сацыялістаў - рэвалюцыянераў і сацыял-дэмакратаў, а самых сапраўдных бальшавікоў? Хіба пан Ціхіня забыў, хто выхоўваў пакаленні савецкіх дзяцей на прыкладзе Паўліка Марозава? Бальшавікі маюць цяпер справу з вынікамі сваёй «выхаваўчай работы», жнуць тое, што пасеялі. Бумеранг вяртаецца...

Я сам бачу зашмат максімалізму і катэгарычнасці ў грамадстве і гатовы падзяліць занепакоенасць пана Ціхіні, але з яго артыкула вынікае, што не маральны, не псіхалагічны стан грамадства трывожыць сакратара ЦК. Ён цвёрда засвоіў: паводле Леніна, маральным з'яўляецца тое, што служыць камунізму, камуністычнай партыі. Не жорсткасць сама па сабе турбуе пана Ціхіню, сакратара партыі, якая чыніла нечуваныя і нябачаныя дагэтуль жорсткасці ў дачыненні да свайго народа. Яго турбуе жорсткасць людзей у дачыненні да ягонай партыі, катэгарычнасць у ацэнках дзейнасці менавіта гэтае партыі. Яму хочацца згоды й адзінства не таму, што ён за грамадзянскі мір, а таму, што ён хоча, каб усе згаджаліся з ягонаю партыяй, гуртаваліся вакол яе. Нават не з партыяй і не вакол партыі, а з пэўнай групай і вакол гэтай групы.

ПАНУ ЦІХІНЮ БАЛІЦЬ, што пад час нядаўняй канферэнцыі «Бальшавіцкай платформы» ў Мінску «група асоб, якія падкрэслівалі сваю прыналежнасць да Беларускага народнага фронту і Сацыял-дэмакратычнай грамады, сустракала ветэранаў партыі, вайны і працы, убеленых сівізной.., зневажальнымі выкрыкамі і плакатамі». Яго трывожыць, што сталіністам «кідалі жудасныя абвінавачанні, патрабавалі пакаяння». Вось сапраўдны пафас і сутнасць артыкула В. Ціхіні.

Сакратар ЦК займаецца падменай паняццяў, спрабуе ўсё зблытаць, каб выставіць сябе абаронцам грамадскае маралі.

Не адны ветэраны ішлі на канферэнцыю сталіністаў. Ніну Андрэеву аніяк у гэтыя шэрагі не запішаш. Дый дзесяткі іншых удзельнікаў — таксама. Акцэнтуючы ўвагу на ветэранах партыі, вайны і працы, пан Ціхіня робіць выгляд, быццам ён не ведае, што ёсць розныя ветэраны. Не бачылі мы там ветэранаў вайны А. Адамовіча, Я. Брыля, В. Быкава. Яны беспартыйныя? Дык свой пратэст супраць бальшавіцкай канферэнцыі ў Мінску выказаў паэт, франтавік і камуніст П. Прыходзька. Не прыйшлі на канферэнцыю былы франтавік П. Панчанка і былы партызан А. Асіпенка, таксама старыя камуністы. І М. Танка там не было, а ў яго партыйны стаж аж з заходнебеларускага падполля.

Якую ж выснову робім мы з гэтага? Пану Ціхіню баліць не за ветэранаў наогул, а за ягоных аднадумцаў, таварышаў, паплечнікаў. І тут выяўляецца ягоная... нават не вузкакласавая, а групавая маральнасць, інакш кажучы — групавы эгаізм.

На канферэнцыю ў Мінск з'ехаліся тыя, каму хочацца ўсё павярнуць назад — да гэтак мілае пану Ціхіню «згоды», «адзінства», сабраліся тыя, хто апраўдвае Сталіна, сталінізм, усе зверствы рэжыму. Сакратар ЦК не цытуе абразлівых выкрыкаў і плакатаў, бо іх не было. Ён абураны тым, што выкрыкамі і плакатамі ўдзельнікі пікету вінавацілі сталіністаў і патрабавалі ад іх пакаяння. Чаму ж іх, адвакатаў Сталіна і сталіншчыны, нельга абвінавачваць, чаму ад іх нельга патрабаваць пакаяння? Ці маральнасць пана Ціхіні не дазваляе гэтага?

Канферэнцыя ў Мінску была правакацыяй, выклікам. Яе ўдзельнікаў і ЦК КПБ лучаць агульныя ідэалы. Варта толькі згадаць, як у 1988 годзе з гэтага ЦК была дадзена каманда перадрукаваць сумнавядомы артыкул Н. Андрэевай. Цяпер яе і ейных аднадумцаў прынялі, далі прытулак і харчаванне.

Канферэнцыя сталіністаў была выклікам перш-наперш маральнаму пачуццю, бо ніводзін нармальны чалавек не можа прызнаць рацыі за тымі, хто апраўдвае ГУЛАГ, талітарызм, класавую і партыйную перавагу, выключнасць, дыктатуру. Але канферэнцыя была адначасова і правакацыяй. І гэта разумелі кіраўнікі БНФ «Адраджэнне», а таксама Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады. Таму З. Пазьняк публічна, з тэлеэкранаў заклікаў праігнараваць сталінскую зборню. І кіраўніцтва БСДГ вырашыла не праводзіць нейкае акцыі.

Пікеты ля Дома палітычнай асветы былі, так бы мовіць, самадзейнасцю. Паколькі ў нашай партыі і, як мне вядома, у БНФ няма тае дысцыпліны, што калісь была ў КПБ, дык сябры БСДГ і Фронту не хавалі сваёй прыналежнасці. Дый навошта? Не што-небудзь рабілі, а пратэставалі супраць памкненняў сталіністаў.

Пана Ціхіню хвалюе, што нехта намаляваў свастыку. Няўжо сакратар ЦК не зразумеў, што гэта намёк? Іосіф Вісарыёнавіч піў за здароўе фюрэра, з яго «ласкі» загінулі мільёны людзей. Ці маральна не згадваць пра гэта, маўчаць?

САМАЕ ЦІКАВАЕ ў артыкуле В. Ціхіні загаловак — «Дыктатура хлусні і разбурэння, або Хто выступае ў ролі магільшчыка КПБ».

Як вядома, у нашым грамадстве за апошнія 73 гады была адна дыктатура, іншай мы не назіралі і не адчувалі. Як вядома, гэтая дыктатура шмат хлусіла: «я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек», «человек проходит как хозяин необъятной Родины своей», «советская Конституция — самая демократическая в мире», «советская наука — самая передовая в мире» і г. д. Як вядома, гэтая дыктатура шмат разбурала: цэрквы, касцёлы, сінагогі, мячэці, дацаны, малітоўныя дамы, вёскі (асабліва «неперспектыўныя»), хутары. Разбурала сем'і, асобу, вучыла ненавідзець «класавага ворага», «сусветны імперыялізм», папоў, ксяндзоў, рабінаў, аднаасобнікаў, саматужнікаў, «стыляг», панкаў, хіпі, тых, хто з доўгімі валасамі, і тых, хто пастрыгся «пад нуль», тых, хто ў вузкіх нагавіцах, і тых, хто ў расклёшаных, тых, хто ў міні-спадніцы, і тых, хто замест яе надзеў штаны... Гэтая дыктатура давяла да ручкі сельскую гаспадарку, прамысловасць, фінансы, а цяпер яе адвакат з вучонаю ступенню доктара юрыдычных навук цвердзіць, што дэмакратыя, якую прапаведуюць «так званыя дэмакраты», «носіць разбуральны характар». Што ж яшчэ разбураць засталося?

Пан Ціхіня баіцца дэмакратаў наогул і сацыял-дэмакратаў у прыватнасці. Мусіць, прычынаю гэтага фраза аднае радыёжурналісткі: «Сацыял-Дэмакратычная Грамада будзе магільшчыкам КПБ». Вось адкуль другая частка загалоўка. Спяшаю супакоіць пана Ціхіню: не было яшчэ ў свеце сацыял-дэмакратычнай дыктатуры. «Сацыялістычны выбар», «сацыялістычны лад жыцця», «сацыялістычны рэалізм» «штыками и картечью», як пяецца ў песні, навязвалі не сацыял-дэмакраты, а тыя, хто адкалоўся ад яе, яе блудныя дзеці — бальшавікі. А што стала з тымі, хто застаўся верны ідэям сацыяльнай дэмакратыі і сацыяльнай дзяржавы, пра тое, думаю, пан Ціхіня добра ведае. Не было ў свеце й такога, каб сацыял-дэмакраты помсцілі, нават у Нямеччыне. Да таго ж мы рэалісты. Ведаем, што ў грамадстве заўсёды будуць прыхільнікі, вызнаўцы камуністычнай ідэі, дыктатуры пралетарыяту (чытай: дыктатуры камуністычнай партыі). Ведаем, што нават у падполле заганяць іх небяспечна: ультралевыя пачынаюць рабіць там бомбы, шыхаваць зброю. Таму мы прапануем стварыць дэмакратычную, прававую дзяржаву, якая прызнае прынцып роўнасці грамадзян і ставіць на сваё месца тых, у каго свярбяць рукі, тых, хто прапаведуе класавую, ідэйна-партыйную выключнасць, авангарднасць. Вось што на самай справе трывожыць пана Ціхіню і «авангард» нашага грамадства. А выраз журналісткі пра сацыял-дэмакратыю як магільшчыка КПБ мы разумеем як мастацкую фігуру, запазычаную, што праўда, у К. Маркса.

Магільшчыкамі КПСС—КПБ з'яўляюцца самі камуністы. І тыя, што не падзяляюць поглядаў і тактыкі свайго кіраўніцтва, пераходзяць у іншыя партыі, у тым ліку і ў БСДГ, ствараюць фракцыі ў КПСС—КПБ, і само кіраўніцтва, якое ў сутаргах хапаецца за старое, не хоча зрабіць ані кроку насустрач новаму жыццю. Тое кіраўніцтва, якое хлусіла (у самы навейшы час) пра Чарнобыль, потым — пра Курапаты, потым — пра падзеі 30 кастрычніка 1988 года, потым — пра БНФ. Тое кіраўніцтва, якое распальвала варожасць да інтэлігенцыі (дарэчы, дарма В. Ціхіня спасылаецца на Р. Шырму, І. Жыновіча, Г. Цітовіча — можна доўга расказваць пра сапраўдныя адносіны партапарату да іх), а цяпер распальвае варожасць да сацыял-дэмакратаў. Але не дурань сказаў: хлуснёй увесь свет пройдзеш, а назад не вернешся. Занадта далёка зайшло кіраўніцтва КПСС—КПБ, вельмі ж пакручасты быў шлях няпраўды.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

КПБ, КПСС паміраюць самі. Ёсць такія арганізмы, якія не могуць жыць на свежым паветры, пад сонцам. КПБ, КПСС з такога роду арганізмаў. Свежы ветрык самых маленькіх перамен, дэмакратызацыі, святло праўды дзейнічаюць на іх згубна, пачынаецца распад малекулярнай будовы. Вось і палохаюць кіраўнікі КПБ народ яшчэ прывіднай, яшчэ далёка не рэальнай дэмакратыяй, якая, маўляў, прывядзе да ўсеагульнага разбурэння, да «масавай амаральнасці». Але пра мараль і пра «стваральную місію» бальшавікоў я ўжо, здаецца, напісаў...

Анатоль СІДАРЭВІЧ,
сябар Цэнтральнай Рады БСДГ.

Уладзімір СЕМЯНЮК,
доктар філасофскіх навук

ЗАЎСЁДЫ ЎЧАРАШНІЯ

Нататкі з канферэнцыі прыхільнікаў Бальшавіцкай платформы ў КПСС

Падобна, сталіца Беларусі робіцца ў апошні час цэнтрам прыцягнення рознашэрсных сіл рэакцыі. Пасля няўдалых «путчаў» у Вільнюсе і Рызе сюды зачасцілі іх арганізатары, каб выліць сваю душу перад паслужліва прадастаўляемымі ім гарадскімі ўладамі тэлекамерамі, а разам і наладзіць выпуск інтэрфронтаўскай друкаванай прадукцыі, заклікаючай, мяркуючы па ўсім, рыхтаваць глебу для чарговай спробы звяржэння «нацыянал-фашысцкіх, буржуазных рэжымаў у Прыбалтыцы». Нядаўна з «лекцыямі» сюды ж завіталі сумна вядомыя «змагары з сіянізмам» А. Раманенка з Ленінграда і Д. Васільеў з Масквы. Апошні (ён жа лідэр «Памяці») прыбыў у Мінск у акружэнні сваёй «світы»— маладых людзей у чорнай паўвайсковай форме, са скуранымі рамянямі. «Прыйдзе час і на партупеі давядзецца штосьці надзець, магчыма і зброю»,— прастадушна заявіў ён сваім слухачам у адной досыць саліднай аўдыторыі.

Але тое былі ўсяго кветачкі. «Ягадкі» ж мінчанам давялося ўбачыць, калі іх родны горад стаў месцам збору прыхільнікаў Ніны Андрэевай, якія правялі тут 13—14 ліпеня сваю «І Усесаюзную канферэнцыю прыхільнікаў Бальшавіцкай платформы ў КПСС».

ПАКУЛЬ канчаткова няясна, чаму выбар упаў на Мінск. Магчыма таму, што рэспубліканскі філіял «Адзінства», якое ўзначальвае Н. Андрэева, з'яўляецца перадавым атрадам гэтага «рэвалюцыйнага» руху. Мяркуйце хоць бы па тым, што палова дэлегатаў, якія прыбылі на канферэнцыю (265 з 533) аказаліся з Беларусі.

Не выключана, што паўплывалі сімпатыі, якія ў кансерватыўных колах мясцовай партакратыі адчуваюць да поглядаў дамы з вядомымі «прынцыпамі». Ва ўсякім выпадку, у адным з інтэрв'ю першы намеснік старшыні рэспубліканскага таварыства «Веды» Л. А. Ляўчук прызнаўся, што з боку аддзела ЦК КПБ па сувязях з грамадскімі арганізацыямі было прадпрынята некалькі спроб «абавязаць» яго ўключыцца ў падрыхтоўку канферэнцыі (зрабіць заяўку на залу, заняцца пытаннямі размяшчэння і транспартнага абслугоўвання дэлегатаў). Да гонару кіраўнікоў таварыства «Веды», яны адмовіліся выконваць гэтае ўказанне.

І ўсё ж стараннi таварышаў з ЦК не засталіся безвыніковымі. Мінскі абком КПБ прадаставіў Н. Андрэевай і К° свой грамадска-палітычны цэнтр. Знайшліся месцы ў звычайна перапоўненых у гэты час гасцініцах і інтэрнатах горада. Была забяспечана і надзейная ахова з боку мінскай міліцыі. Такім чынам, у Н. Андрэевай былі важкія падставы, закрываючы канферэнцыю «горача падзякаваць савецка-партыйнаму апарату Беларусі за дапамогу і садзеянні».

Праўда, функцыянеры з вышэйшых партыйных эшалонаў рэспублікі, якія сімпатызавалі Н. Андрэевай, усё ж не рашыліся прыняць удзел у канферэнцыі, аддаючы перавагу дзеянню з-за куліс. Або «падстаўляючы пад удар» сваіх менш уплывовых калег, накшталт лектара ЦК КПБ Э. Скобелева, які, выступаючы перад дэлегатамі заявіў: «Мы здесь собрались, люди общих взглядов,— смелые и радикальные... Ценность этой конференции — в том, что она проходит на земле Белоруссии. Она должна радикализировать позицию Компартии Белоруссии. Я это говорю как работник ЦК КПБ».

Тым рэдкім прадстаўнікам друку, радыё, тэлебачання, каму ўдалося атрымаць дазвол на ўваход у залу пасяджэнняў, вельмі пашанцавала. Яны сталі сведкамі незабыўнага палітычнага відовішча. У перапоўненай зале паважна сядзелі «наследники и правопреемники» тых самых жалезных бальшавікоў, якія ў кастрычніку 1917 года заваявалі Расію, а потым перавярнулі яе «до основанья». З трыбуны ліліся натхнёныя прамовы ў абарону Ніны Андрэевай і... Іосіфа Вісарыёнавіча, грымелі праклёны ў адрас рэнегатаў, перараджэнцаў, рэвізіяністаў, контррэвалюцыянераў, сацыял-здраднікаў, неаменшавікоў, якія развальваюць КПСС і Савецкі Саюз, кляймілася ганьбай перабудова часцей за ўсё з эпітэтам «гарбастройка» ці нават «гробастройка», ускрываліся каварныя прошукі імперыялізму, «усемагчымых трацкістаў і сіона-масонаў. Чуліся заклікі «сарваць злачынныя планы рэстаўрацыі капіталізму ў СССР», абараніць сацыялізм і камунізм.

Зала поўнілася рэвалюцыйнай фразай, узрывалася ад класавай нянавісці да ворагаў, якія наступаюць «па ўсім фронце». І міжволі здавалася, быццам нейкая фантастычная машына адкінула час на некалькі дзесяцігоддзяў назад — да знакамітых працэсаў 30—50 гадоў.

Але *дзіўная* рэч, нягледзячы на гэтае злавеснае падабенства, тое, што адбываецца, не ўспрымалася выключна ў змрочных, трагічных танах. Хутчэй яно выклікала лёгкую іранічную ўсмешку. Страшныя прамовы не страшылі. Пракляцці не хвалявалі.

«Наследники и правопреемники» выглядалі толькі вартым жалю ценем калісьці грознага і ўсемагутнага «ордэна», зданямі з недалёкага мінулага, яшчэ здольнымі пагражаць, але ўжо пазбаўленымі магчымасці іх ажыццяўляць.

І міжволі ўспомніліся словы рускага публіцыста пачатку стагоддзя В. Дарашэвіча: «Гістарычныя п'есы іграюцца толькі раз. Тое, што раз прайшло на гістарычнай сцэне ў выглядзе трагедыі, — пры паўторы ператвараецца ў фарс. І ў вельмі непрыстойны фарс».

Такім непрыстойным, хоць далёка не бяскрыўдным фарсам выглядалі настальгічныя енкі па незваротна адыходзячым мінулым, якія прарываліся амаль ва ўсіх выступленнях і пераходзілі часам ў істэрыку; «Надо покончить с таким безобразием как многопартийность» (І. Верамей, Кіеў), «Отмена 6-й статьи Конституции —грубейшая политическая ошибка» (Т. Хабарова, Масква), «Давайте подумаем, как нам выстроить дружную колонну, которая сметет этих негодяев, разрушающих социализм» (народны дэпутат СССР Л. Сухаў), «Пора появиться новому матросу Железняку и сказать: «Караул устал» (І. Харлампенка, Ленінград), «Порядок в нашей стране невозможно навести без введения чрезвычайного положения. Когда враг во время войны подходил к Москве, в ней было введено военное положение. Но как ввести его сейчас, когда враг уже в Москве, Ленинграде и других городах» (А. Уткін, Ніжні Ноўгарад), «Дорогая наша диктатура, не спеши слабеть и отмирать» (радкі з верша, працытаванага ў дакладзе Н. Андрэевай).

З нагоды таго, у якія формы трэба апрануць гэтую «дорогую нашу диктатуру», на канферэнцыі не было дзвюх думак. Яе дэлегаты аднадушна выказаліся «за то, чтобы КПСС в полном объеме вернула себе роль руководящего ядра всех организаций трудящихся как общественных, так и государственных», «за полное возвращение партии функций социально-экономического, хозяйственного руководства», за адмену шматпартыйнасці, «роспуск ныне действующих законодательных органов», прызналі беспадстаўнай «подкинутую нам буржуазно-пропагандистскую идею превалирования «общечеловеческих ценностей и интересов над классовыми», рашуча адкінулі «доктрину так называемого «нового мышления» как некритически воспроизводящую наиболее примитивные мифы буржуазной пропаганды».

Рэзюмуючы задачы, якія на цяперашнім этапе заклікана вырашаць «дарагая» яе сэрцу дыктатура, Н. Андрэева заявіла: «Сегодня нам необходимо

(Працяг на стар. 12).

Сяргей ГРАХОЎСКІ

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ, ЁН ЯШЧЭ ЖЫВЫ!

У сталым веку настае пара азірнуцца на пражытыя гады, перабраць у памяці ўсё, што яна зберагла, яшчэ і яшчэ перапакутаваць за свае памылкі, пралікі, глупствы, крыўды і несправядлівасці. А іх было... Уга, колькі! Куды болей чым удач, поспехаў, здабыткаў, значных здзяйсненняў. Такі наш век, такі наш лёс...

УСПОМНІШ, і душу раздзіраюць пакуты, робіцца сорамна за кожны пралік у юнацтве, у маладосці. Ды і ў сталасці не абыходзілася без іх. Часам падумаеш: каб пачаць жыццё нанава, усё б рабіў інакш, абачлівей, разумней, разважлівей і, напэўна, нарабіў бы не меней глупства і недаравальных памылак.

Ёсць «шчасліўчыкі», што памятаюць толькі свае ўдачы, поспехі і радасці, здабытыя любою цаною. Яны задаволены сабою, не церпяць заўваг і папрокаў, ім лёгка жывецца. А дзівакі і «самаеды» судзяць і караюць сябе за кожную дробязь, точаць душу папрокамі, даводзяць сэрца да інфарктаў пакуль яно не спыніцца зусім.

Добра было набожным: паспавядаўся і *палегчала* на душы, скінуў цяжар — і грашы да наступнай споведзі. А як жыць, калі не «опиум для народа», а страшнейшая атрута з маленства ачмурала, калечыла, гнюсіла кволыя душы хлуснёю, замарочвала мазгі, адвучала думаць і сумнявацца, а неадольны страх загнаў у строй прымітыўных «аднадумцаў», прымушаў верыць не таму, што ёсць, а прыгожаму міфу ў мішуры рыторыкі, дэмагогіі і ашуканства?

Гэта быў масавы гіпноз, параліч розуму, волі і духу, самае большае злачынства —маральнае калецтва народа. На ўслаўленне Сасо працавалі вучоныя, мастакі, артысты, паэты, кампазітары, сотні тысяч дамарошчаных «гебельсаў» убівалі ў вушы і ў душы любоў і адданасць «вялікаму, роднаму і любімаму». Людзі трацілі ад ідэалагічнага наркотыка рэальнае ўяўленне, паслушэнства ад страху скоўвала волю і розум. Нічога не бачыўшы лепшага, мы паверылі, што жабрацкае існаванне — найвялікшае багацце, турма — сапраўдная воля, а кляп у роце — найвышэйшая дэмакратыя, мы дзесяцігоддзі гулялі ў «выбары» адзінага функцыянера на пасады знізу да самага верху. І цярпелі і маўчалі, а свет нас лічыў дурнямі. Мы так былі запалоханыя і абдураныя, што нават мудрая і сумленная пакутніца Ахматава аднойчы напісала: «Ты стала и могучей, и свободной, страна моя». Неаднойчы пакрывілі душою распятыя Твардоўскі, Смелякоў, Сасюра, Табідзе, народныя і не народныя паэты ўсіх рэспублік.

У адзіночках і ў камерах смертнікаў былыя паплечнікі Генсека яшчэ верылі яму. Іх вялі на расстрэл, яны крычалі: «Да здравствует Сталин!» Парадокс, параліч рэальнага ўяўлення. Лагернікі пісалі слязніцы «вялікаму і роднаму». Асабліва наданучлівых выклікалі «на перагляд справы», і яны знікалі назаўсёды. Што гэта кат і крыважэрная пачвара, напалоханая ўласным ценем, параноік з вялікім стажам, нават страшна было падумаць, каб часам стукачы не прачыталі твае думкі, не падслухалі显 соннае мармытанне. Мы былі ахвярамі ашуканства, казённага аптымізму, заложнікамі страшнай сістэмы.

І раптам — дваццаты з'езд кампартыі. За прэзідыумам — толькі скульптура Леніна. Гэта заўважылі і загаварылі ўсе: «Нешта змянілася ў нашай Дзяржаве». Як выбух, як землятрус, — даклад Хрушчова аб культе асобы. Спачатку засакрэчаны, схаваны ад народа, даступны толькі вузкаму партыйнаму колу. Спачатку праз «Трыбуну люду», праз «галасы», а потым і ўслых дайшоў да нас.

Пачалося вызваленне і рэабілітацыя цудам ацалелых сталінскіх недабіткаў. Зніклі партрэты, выкрэслівалася імя, на якое стоячы маліліся дзесяцігоддзямі. Сталінскія прэміі верным служкам перахрысцілі ў Дзяржаўныя, толькі на медалях ветэранаў вайны заставаўся вусаты профіль «генералісімуса», які і дня не быў нават салдатам. У нас усё магчыма: «Когда страна быть прикажет героем, у нас героем становится любой».

Тыя, што ад ачмурэння трубілі хвалу і славу свайму богу, сталі зацятымі вынішчальнікамі яго партрэтаў, помнікаў і імя. Такімі іх выхавала сталінская эпоха. Рэдактары і карэктары выкрэслівалі самае «папулярнае імя» з рукапісаў, з вёрстак, сігнальных экземпляраў: калі яно недзе праскоквала ў тэксце, знішчаўся тыраж. Раней ніводнае выданне не выходзіла без яго, цяпер — з ім.

На вакзалах, праспектах і плошчах знікалі помнікі і бюсты нядаўняга «карыфея», з пастаментаў збівалася прозвішча і на іх ставіліся іншыя фігуры, перайменоўваліся гарады, паселішчы, калгасы і заводы накшталт «Семь условий товарища Сталина». На ўвесь курортны гарадок Гагры было толькі дзве вуліцы: адна Сталіна, другая Джугашвілі. Над перайменаваннем галовы доўга не ламалі: нават па сугуччу лёгка мянялася Сталін на Ленін. Так памянялі і ў нашай сталіцы.

ПАСЛЯ ДВАЦЦАЦІГАДОВАГА ВЫГНАННЯ я вярнуўся ў Мінск у 1956 годзе. І здзівіўся: пасярод Цэнтральнай плошчы на пастаменце з цёмначырвонага граніту ўсё яшчэ стаяў высачэзны Генералісімус. Правая рука за бортам шыняля, у левай — шапка, «арліны погляд» утаропіў праз плошчу на заўсёды асветленыя вокны ЦК. Відаць, сачыў, як працуюць яго хлопцы. Імя выкрэсліваюць, людзей здымаюць з работы, што выпадкова прапусцілі ў друку або ў эфіры «Лаўрэат сталінскай прэміі», а ён, агромністы, усё яшчэ стаіць і вусам не вядзе. Пастаўлены па загаду таварыша Панамарэнкі на вякі: на восем метраў у зямлю загнаны таўравыя бэлькі, залітыя самым трывалым бетонам, пастамент абліцаваны зіхоткім гранітам, праўда, часта на галаве і на плячах буркуюць галубы і пакідаюць свае «візіткі». Дзіўна, чаму іх не *каралі*.

Культ асуджаны, а бронзавая статуя не зварухнецца і наганяе страх, што ён яшчэ некаму патрэбен, таму і не скідаюць, каб не ставіць зноў. Мінуў год, а ён стаіць. Нарэшце ўвосень 1957 года пракаціўся шэпт: «Будуць скідаць»... Ласку, увагу і клопат «роднага бацькі» я адчуваў усё свядомае жыццё і не мог не развітацца з яго незабыўным вобразам.

Чацвёртага лістапада, гадзін у дзесяць вечара, Цэнтральную плошчу ачапілі міліцыя і войскі КДБ, устанавілі магутныя пражэктары, перакрылі рух на праспекце. Ідэйнае кіраўніцтва аперацыяй было ўскладзена на галоўнага ідэолага Васіля Філімонавіча Шауру. Менавіта ўскладзена зверху. Сам ён ніколі б не адважыўся скідаць таго, на каго столькі гадоў маліўся, з чые ласкі смачна карміўся аж да пенсіі. А загадалі, — мусіш выконваць.

Таварыш Шаура мітусіўся каля зырка асветленага помніка, то бег у ЦК, прыбягаў з новымі ўказаннямі. У скверы збіраліся людзі. Іх адціснулі на суседнюю вуліцу. Каля музея Купалы стаялі самазвалы з пяском і брукам. Будынак музея Айчыннай вайны яшчэ быў у рыштаваннях, у яго праточваліся цікаўныя людзі. На другі паверх дапяў і я. Па плошчы лязгалі гусеніцамі два танкі, гулі цягачы, пажарная машына высунула лесвіцу аж да самай бронзавай галавы. Па асветленай плошчы мітусіліся высокія вайсковыя чыны, аддавалі ўзмоцненыя мегафонам каманды. Сапёры ў пастаменце свідравалі адтуліны, у іх закладалі тол. Па лесвіцы папаўзла постаць у блішчастай касцы і накінула пятлю з тоўстага тросу на шыю таварыша Сталіна. Прызнаюся, па скуры пабеглі мурашкі, апанаваў страх, а потым узрадаваўся, што дацярпеў, што дажыў і ўбачыў, хоць бронзавага, свайго ката з пятлёю на шыі.

Змоўклі адбойныя малаткі, трос прычапілі да танка. Па камандзе грымнуў выбух, помнік завалакло шызым дымам, па бруку заляскацелі гусеніцы, напяўся трос і... пасярэдзіне лопнуў, ад пастамента пасыпаліся дробныя аскабалкі, дым асеў, а ЁН як стаяў так і стаіць нерухома з пятлёю на шыі. Відовішча жахлівае. Накульгваючы, на плошчы з'явіўся ўвішны фотакарэспандэнт Лёва Папковіч. Яго падхапілі лейтэнанты і павялі ў штабную машыну. Потым мне расказваў Леў Ігнатавіч, што на яго накінуўся генерал з кулакамі, адабраў апарат, высмыкнуў і засвяціў плёнку. Да раніцы дапытваліся, хто паслаў, якое меў заданне і як апынуўся на плошчы.

Заўважылі ў недабудаваным музеі і нашы галовы. З'явіліся міліцыянеры, паганялі па паверхах, але рады не далі. Ні другі, ні трэці выбух не пахіснулі нязломнага марксіста. Прыгналі ўстаноўку з аўтагенам. На шыю накінулі новую пятлю. Каля падэшваў славутых ботаў пасыпаліся іскры. І

(Працяг на стар. 12).

Нагадваем, што артыкул Валянціна Акудовіча «Пошукі страчанага вобраза» («ЛіМ» за 8.03 г. г.) даў падставу для водгукаў, разваг, спрэчак. Своеасаблівым працягам яго сталі публікацыі Н. Гальпяровіча, І. Чароты, Г. Тычкі. У гэтым нумары Алесь Сімакоў выказвае свой погляд на магчымыя шляхі нацыі, аддаючы перавагу «нееўрапейскай альтэрнатыве».

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

ЕЎРАЦЭНТРЫЗМ І НЕЕЎРАПЕЙСКАЯ АЛЬТЭРНАТЫВА

Пад еўрацэнтрызмам у гэтым артыкуле разумеецца, па-першае, імкненне да еўрапейскіх мадэляў, па-другое, ацэнка другіх народаў з абмежавана еўрапейскіх пазіцый.

Праблема этнацэнтрызму адносіцца да больш шырокай і фундаментальнай «бінарнай апазіцыі»: цэнтр — перыферыя. Правільнае разуменне важнасці гэтага паняцця — ключ да раскрыцця сутнасці цывілізацыі і працэсаў развіцця. Ад племянной эпохі да эры канца актыўнага процістаяння паміж капіталізмам і «камунізмам» узвышэнне і заняпад адыгрывалі ролю рухавіка-рэгулятара таксама і міжнацыянальных адносінаў. І мацнейшыя — пераможцы, і слабейшыя — пераможаныя стваралі этнацэнтрычную гістарыяграфію. У аснове сучасных сусветных і рэгіянальных супярэчнасцей ляжаць, верагодна, розныя праявы дамінавання і эксплуатацыі цэнтрамі перыферыі, асабліва ў сферах эканомікі і культуры.

Беларусь, якая воляй лёсу апынулася на перыферыі еўрапейскай цывілізацыі — у адным з месцаў упадку і кантролю з боку «цэнтраў», уяўляе сабой цікавы прыклад адаптацыі «каланіяльнага народа». Пытанне ставіцца наступным чынам: наколькі Беларусь упісваецца ў еўрапейскую цывілізацыю, наколькі абгрунтавана **вяртанне** да «страчаных» еўрапейскіх каштоўнасцей, ці з'яўляюцца яны сапраўды еўрапейскімі і, адпаведна, дастаткова гуманістычнымі, каб абапірацца на іх пры адраджэнні беларускай нацыі?

Сацыяльна-палітычныя, эканамічныя і культурныя арыентацыі, выбар каштоўнасцей, або дакладней — іх сінтэз (з якіх спадчын выбіраць?) — з'яўляюцца выключна важнымі пры вызначэнні і распрацоўцы мадэляў развіцця.

Штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» распачаў рубрыку «Беларускі шлях», дзе рознымі аўтарамі прапаноўваюцца канцэпцыі далейшага развіцця Беларусі з улікам гістарычнага вопыту нашага народа. Адзначаючы месца Беларусі паміж Захадам і Усходам Еўропы, яны тым не менш не ставяць пад сумненне «еўрапейскасць» беларусаў. Валянцін Акудовіч («Пошукі страчанага вобраза», «ЛіМ», 8.3.1991) найбольш коратка і ўдала сфармуляваў еўрацэнтрычныя адносіны беларусаў да Еўропы: «Яны нарадзіліся ў лоне Еўропы, доўгі час актыўна ўдзельнічалі ў яе фарміраванні і самі як народ былі сфарміраваны ёю». Падобныя трактоўкі, калі б яны былі акадэмічна-дыскусійнымі або проста «навукова-папулярнымі», не выклікалі б вялікай заклапочанасці, але яны адлюстроўваюць пэўную тэндэнцыю, для якой падбіраюцца факты: «палітычная ідэя «вяртання» Беларусі ў Еўропу, дзе некалі яе народ, па праву стваральніка адной з буйнейшых еўрапейскіх дзяржаў, займаў пачэснае месца, ідэя Беларусі як звычайнай еўрапейскай краіны, падобная да Аўстрыі, Венгрыі, Чэха-Славакіі, атрымлівае сёння ўсё большае распаўсюджванне і, падобна на тое, папулярнасць».

З шматлікіх палітычных «пракламацый і дэкларацый» выяўляецца, што ў грамадстве пераважае апалогія еўрапейскага шляху. Але, несумненна, існуе іншы погляд — погляд меншасці, якая мела магчымасць аналізаваць негатыўныя бакі «еўрапеізму». Што зрабіла з беларусамі Еўропа, якімі іх сфарміравала, куды іх заклікаюць вяртацца?

Калі беларусы былі сфарміраваны як народ Еўропай, то гэта само па сабе характарызуе гэты кантынент.

«Стартавыя» ўмовы беларусаў былі не горшыя, чым у іншых старажытных еўрапейцаў. Рух крывічоў, дрыгавічоў, радзімічаў на цяперашнія землі Беларусі прымусова змяняў лёсы мясцовых балтаў, але прычыны, «матывы» перасялення дабеларускіх плямёнаў невядомыя. У любым выпадку гэта выцясненне аўтахтоннага насельніцтва яшчэ не было вялікадзяржаўнай палітыкай; такія ж працэсы рассялення — змянення этнічных тэрыторый — назіралі паўсюль на Зямлі. Далей вышэйшыя класы «рускіх» разам з літоўскімі імкнуліся развіваць сваю краіну па-еўрапейску: стварэнне цэнтралізаванай дзяржавы, прыняцце і распаўсюджванне хрысціянства, тэрытарыяльная экспансія — Вялікая Літва. У палітычнай барацьбе за ажыццяўленне гэтай мэты беларуская знаць губляла свой народ і ў прамым, і ў пераносным сэнсе: людзі гінулі ад цяжкіх умоў жыцця і бясконцых войнаў; яны таксама «адставалі ў сваім развіцці»: заставаліся са сваёй «мужыцкай» мовай, кансервавалі народныя звычаі, страчвалі гістарычную перспектыву. З вялікім сумам, падобным на роспач сучасных расіян, якія шкадуюць аб страце Аляскі, беларускія аўтары сцвярджаюць, што не Літва, а Масква змагла стварыць больш драпежніцкую дзяржаву, аб'яднаўшы больш «рускіх земляў». Два суседнія еўрапейскія народы, якія не здолелі ўдзельнічаць у падзеле свету (за выключэннем той жа Аляскі) — захопе калоній у 16—18 стагоддзях, — знайшлі глебу, дзе яны маглі задаволіць каланізатарскія схільнасці. Так нацыя, якая знаходзілася «ў самым цэнтры Еўропы», не толькі страціла «чыста еўрапейскі статус», але і атрымала унікальны шанц далучыцца да супольнасці нееўрапейскіх народаў.

Далейшая гісторыя паказала, што «ўсе Еўропы» — як бліжняя — з усходу і захаду, так і дальняя — жадалі ад Беларусі аднаго: максімуму пакорлівасці, мінімуму актыўнага праяўлення самабытнасці і супраціўлення (часам — і таго, і другога, але выключна для аслаблення магутных суседзяў), увогуле як мага менш перашкод пры ажыццяўленні геапалітыкі. Беларусаў проста імкнуліся прыбраць са шляху прагрэсу, іх нават не спрабавалі цывілізаваць.

Тым не менш, як аказваецца, і трагічны вопыт цяжка ўсведамляецца і многіх нічому не вучыць. Гісторыя развіцця еўрацэнтрычнай думкі ў Беларусі патрабуе дэтальнага даследавання. Такія з'явы, як палемічная літаратура або творчасць ранніх пісьменнікаў-дэмакратаў, былі праявамі «ўнутрыеўрапейскай» барацьбы каштоўнасцей. Пазней прадстаўнікі Беларусі прынялі ўдзел у дыскусіі заходнікаў і славянафілаў. Распаўсюджваліся, у прыватнасці, і антызаходнія байкі, і гурткі прыхільнікаў заакіянскай цывілізацыі. Мелі месца скептычныя думкі пра выраджэнне тагачаснага еўрапейскага чалавека, а Беларусь прыводзілася як прыклад культурнай дэградацыі, падобнай да ўпадку развітых індзейскіх грамадстваў. Беларускія падарожнікі 19 ст. так і не здолелі пазбавіцца ад месіянскіх, цывілізатарскіх поглядаў на нееўрапейскія народы, хаця яны рабілі візіты да такіх жа «негістарычных» людзей, братоў. У канцы 19—пачатку 20 ст. асобныя беларускія этнографы пачалі пераадольваць еўраазіяцкую абмежаванасць (дзякуючы якой іх калегі-гісторыкі крыху раней зусім не пакідалі ў гісторыі месца для індзейцаў і т. п. «дзікуноў»), хаця выразы «дзікун», «тубылец», «адсталая раса» працягвалі ўжывацца. Толькі ў савецкі час выразна выявіліся сімпатыі да нееўрапейскага насельніцтва каланіяльных і паўкаланіяльных краін, і еўрапейскую цывілізацыю пачалі метадычна асуджаць за шматлікія злачынствы перад астатняй часткай чалавецтва. Ідэя своеасаблівай «бальшавіцкай» цывілізацыі, якая не з'ўляецца ўласна еўрапейскай, а развіваецца новым, камуністычным шляхам, які забяспечвае павагу і роўнасць правоў «адсталым» народам, была важнай і цікавай, але рэалізоўвалася дрэннымі выканаўцамі. Жорсткія рэпрэсіі і застой зрабілі немагчымай свабодную ідэятворчасць.

Афіцыйны савецкі камунізм адмаўляецца ад салідарнасці з «каланіяльнымі народамі» як ад неактуальнай праблемы, але не сыходзіць на расісцкія пазіцыі. У той жа час ідэалагічныя лідэры пэўных патрыятычных рухаў, засвойваючы парадаксальны вопыт у галіне беларускай даваеннай эміграцыі, робяць няўдалыя выказванні. У многіх публіцыстычных выступленнях беларускіх пісьменнікаў і грамадскіх дзеячаў заўважаецца недахоп «сусветнай» арыентацыі і самааналізу. Як вынік — супярэчлівасць думкі, дуалізм.

Адзін аўтар развенчвае маральнае аблічча польскай каталіцкай і рускай праваслаўнай царквы, што асабліва праяўляецца ў іх процібарстве, але чамусьці заклікае да развіцця беларускага каталіцызму і праваслаўя, быццам з прыведзеных ім жа фактаў не вынікае сутнасць гэтых рэлігійных напрамкаў. Знаёмства з нееўрапейскім матэрыялам яшчэ больш узмацніла б гэты скептыцызм. Дзіўным уяўляецца настойлівае ўжыванне ў якасці нацыянальнага сімвала «Пагоні». Выява коннага рыцара з мячом зусім не вяжацца ні з «базавымі» рысамі беларускага этнасу, ні з тэндэнцыяй гістарычнага лёсу беларусаў. Агрэсіўны, канкістадорскі сімвал для міралюбівага і шмат у чым бездапаможнага народа? Лагічна б было пашукаць іншую эмблему, якая б сімвалізавала абарону і заклікала да нацыянальнай кансалідацыі. У атмасферы захопленасці заходнімі мадэлямі раздаюцца і слабыя галасы крытыкі дэнацыяналізацыйных і культурна-імперыялістычных тэндэнцый у «адзінай цяпер вялікай дзяржаве» — Амерыцы. Усведамляючы, што іншы плавільны кацёл, Еўропа, таксама выпрацоўвае сярэднееўрапейскі стандарт, нівеліруючы культурную самабытнасць, тым не менш многія звязваюць адраджэнне Беларусі з вяртаннем у агульнаеўрапейскі дом. Пры гэтым, аднак, усё пазнаецца ў параўнанні: «Для Расіі адраджэнне —

Створаны камісіі па літаратурнай спадчыне

Міхася Барэйшы

У склад камісіі па літаратурнай спадчыне М. Барэйшы, створанай сакратарыятам СП Беларусі, увайшлі: І. Жарнасек (старшыня), Л. Баршчэўскі, Г. Кірылаў, Г. Барэйша.

Міхася Дубянецкага

Камісія па літаратурнай спадчыне М. Дубянецкага створана ў складзе: С. Андраюк (старшыня), У. Арлоў, А. Разанаў, Л. Дранько-Майсюк, М. Дубянецкая.

Язэпа Семяжона

Склад камісіі па літаратурнай спадчыне Я. Семяжона наступны: В. Рагойша (старшыня), Я. Скурко (Максім Танк), В. Ніфаровіч, Н. Семяжонава.

«БАЙРАМ»—ПА-ТАТАРСКУ СВЯТА

«На зямлі высакароднага, зычлівага і працавітага народа — беларусаў—жыве жменька татараў. Іх так мала, што ў звычайных даведніках колькасць не пазначаецца, бо складае каля 0,12 працэнта ад насельніцтва Беларусі», — так пачынаецца першы выпуск квартальніка «Байрам», падрыхтаванага рупнасцю татарскага грамадска-культурнага аб'яднання Мінскай вобласці «Аль-кітаб» («Святая кніга»).

Варта перачытаць, беларусе, першыя радкі яшчэ раз. У іх —шчырая ацэнка сумеснай гісторыі, падзеленай пароўну паміж татарамі і беларусамі; у іх прызнанне годнасці адзін аднаго, у іх — гатоўнасць далейшага супрацоўніцтва. У іх і звычайны чалавечы боль (іх так мала», «жменька»), што не можа не выклікаць спагады да татарскага народа.

Мы ведаем штосьці з мінулага, пра гісторыю пражывання татараў на Беларусі. Мы ведаем, што ў Мінску, Капылі, Наваградку, Вілейцы, Лідзе, Смілавічах, Іўі жылі вякамі татары. Мы ведаем Татарскія агароды, Татарскі канец (г. зн. ускраіну) у Мінску. Татарскія завулкі былі ў Слоніме, Бярозе, у Гародні, Ваўкавыску, Ляхавічах... Мы ведаем паэта Андрэя Александровіча — татарына; аўтара школьных падручнікаў Алеся Александровіча — татарына; філолага, прафесара Сцяпана Александровіча — таксама татарына.

Гісторыя складаная, гісторыя цікавая, тым больш гісторыя той ужыўчывасці, якой могуць пазайздросціць многія краіны і народы. Татары адчувалі сябе тут, як дома. Ні радка, ні слова ці паўслова скаргі, нават намёку на крыўду на беларусаў не сустрэнеш, чытач, на старонках унікальных татарскіх рукапісных кніг, напісаных арабскім пісьмом па-беларуску, — Кітабаў. Прачытаўшы больш за дваццаць такіх, — сведчу! Беларусы татарам не ворагі, беларусы татарам не шкодзілі. Прыгожае, далікатнае супрацоўніцтва, у выніку якога адны вучыліся ў другіх, адны аберагалі другіх і наадварот. Гэта дзіва, але беларускасць, валоданне беларускай мовай жыве ў асяроддзі інтэлігенцыі татарскай нацыянальнасці больш моцна, чым у іншых мясцовых дзеячаў, не гаворачы ўжо пра «інтэрнацыяналістаў». «Мы карыстаемся даўно нам роднай беларускай мовай...» — піша ў прадмове да квартальніка Якуб Якубоўскі. Карыстаемся беларускай мовай... Можа быць, па традыцыі, можа быць, у знак удзячнасці і павагі да беларусаў. Таму і «Байрам» — на беларускай мове.

Чытачу, які захоча бліжэй пазнаёміцца з гісторыяй пражывання татараў на Беларусі, са спадчынай татараў, пачаць знаёмства трэба з артыкула гісторыка Ібрагіма Канапацкага «Беларускія татары: мінулае і сучаснасць». Аўтар прыводзіць шмат цікавых звестак пра сваіх продкаў, паведамляючы, напрыклад, такое: татары настолькі зжыліся з мясцовым насельніцтвам, што ў XIV—XV ст. нават нярэдка выступалі супраць сваіх адзінаверцаў, абараняючы інтарэсы беларусаў. Цікавы факт: у Грунвальдскай бітве супраць крыжакоў удзельнічала каля 40 тысяч татараў. Вядома з ордэнскіх хронік, што вялікі магістр Ульрых фон Юнгінген загінуў у бітве ад рукі татарскага хана Багардзіна.

Асобныя старонкі «Байрама» прысвечаны выдатнаму сыну крымска-татарскага народа Ісмаілу Гаспарынскаму, чыё 140-годдзе з дня нараджэння адзначалася ў гэтым годзе. Пяру І. Гаспарынскага належыць манаграфія «Рускае мусульманства», дзе ён запісаў, між іншым, і такое: «...літоўскі (г. зн. беларускія.—**В. Н.**) татары — найлепшыя татары Расіі і стаяць на чале мусульманст-

гэта вяртанне да сябе гістарычнай, для нас — вяртанне ў Еўропу».

Можна згаджацца або не згаджацца з выказваннем В. Акудовіча, што «ў адрозненне ад рускіх нам уласцівы не месіянскі, а гуманістычны погляд на жыццё». Але такі менталітэт, як і талерантнасць, наўрад ці можа лічыцца выключна еўрапейскім. І хоць існаванне агульнабеларускага менталітэту праблематычна, можна канстатаваць наяўнасць еўрапейскіх мысліцельных штампаў у беларускай інтэлігенцыі. Вядомыя не толькі ў Беларусі людзі, недастаткова кампетэнтныя ў пытаннях этнічнага развіцця, робяць заявы, якія, будучы прачытанымі або пачутымі нееўрапейцамі, здзіўляюць і нават абражаюць. Да праяў еўрапейскага мыслення адносяцца наступныя тэрміны і ідэаматычныя звароты: «як у цывілізаваных краінах» — пры гэтым не ясна, якія краіны лічацца нецывілізаванымі; «дзікун», «дзікунскі» — папулярны ў пісьменніцкім асяроддзі, якім абазначаюцца недастаткова высокі культурны або маральны ўзровень, жорсткасць; «племя» — у пагардлівым сэнсе, не ўсведамляючы, што племя як этнапалітычная структура з тысячагадовай гісторыяй — адна з самых удалых, дэмакратычных, асабліва ў постіндустрыяльную эпоху; «гома савецікус» — блізкі да расісцкіх выраз, які, акрамя карыснага сацыяльнага крытыцызму, таксама выводзіць мільёны людзей з кола агульначалавечага прагрэсіўнага развіцця (у дадзеным выпадку адукаваныя асобы праяўляюць залішнюю пагардлівасць да больш «ущербных» суайчыннікаў, якія паддаліся савецкай прапагандзе). Пералік можна доўжыць.

Надзвычай цікава прыстасоўвае беларус, дэзарыентаваны сваімі еўрапеізаванымі ўяўленнямі, тэрмін «рэзервацыя». Прадстаўнік нееўрапейскай культуры адназначна ацаніў бы рэзервацыю як месца выратавання — каштоўнасць вышэйшага парадку (што, дарэчы, магло б існаваць і ў нас). Аднак нашы адраджэнцы паўтараюць старыя штампы, дэманструючы неўспрымальнасць да нееўрапейскай сістэмы ацэнак.

Аддаючы належнае добрым намерам рупліўцаў нацыянальнай культуры, немагчыма не звярнуць увагу на разнастайныя дэмагогіі еўрапейскага кшталту, якія назіраюцца ў іх — часам незалежна ад іх волі, а таксама і ў іх ідэалагічных апанентаў (якія таксама не супраць нацыянальнай культуры), што дае цікавы матэрыял для вывучэння праблемы разыходжання паміж думкай, словам і справай. Да найбольш распаўсюджаных дэмагогій адносяцца: інтэрнацыяналістычная — публічныя заклікі да дружбы і супрацоўніцтва народаў, але «ў душы», а часам і ў прыватных размовах — усялякія «фобіі» (як прыклад — скрыты антысемітызм); дэмакратычная — маўляў, еўрапейцы заўсёды былі найбольшымі дэмакратамі; рэлігійная — класічнае ханжаства часткі хрысціянскага кліру і «паўсядзённы грэх» яшчэ большай часткі веруючых; нарэшце, камуністычная, найбольш небяспечная, бо яна ўключае ў сябе элементы пералічаных, а выкарыстоўваецца таксама для прыкрыцця панавання выбраных над «масамі». Асабліва трэба адзначыць патрыятычную дэмагогію — шматлікія апеляцыі да Радзімы, Айчыны або Бацькаўшчыны: вядома, колькі злачынстваў учынена пад патрыятычнымі лозунгамі.

Комплекснае даследаванне выяўляе, што Еўропа, пры ўсіх сваіх станоўчых дасягненнях, была радзімай найбольш варварскіх інстытутаў, рэжымаў і рухаў: інквізіцыі, генацыду нееўрапейскіх народаў, жорсткай капіталістычнай эксплуатацыі, фашызму, «сацыялістычнага» прыгнёту, неакаланіялізму. Тут актыўна развівалася тэорыя і практыка тэрытарыяльнага экспансіянізму і прымусовай хрысціянізацыі. Нават калі дапусціць, што культ асобы ў СССР быў рэцыдывам феадалізму, лепшым доказам таго, што адыход ад «дзікага» сацыялізму і сталінізму не ёсць вяртанне ў Еўропу, з'яўляецца вопыт «дзікага» капіталізму і гітлерызму, якія квітнелі ў той жа Еўропе.

Пасля ўсяго сказанага — ці не здаецца сумніцельнай перспектыва вяртання ў Еўропу? Пры ўсёй добрапрыстойнасці сучаснага жыцця ў Еўропе, не трэба быць Шпенглерам, каб бачыць своеасаблівы маральны скон Еўропы.

Беларусь не мае іншых натуральных шляхоў, інакш як прымаць ў пэўных прапорцыях чужыя ўплывы, узбагачаючы ўласныя этнаграфічныя традыцыі і ўжо набыты адаптыўны вопыт. Але ці трэба адразу ж механічна схіляцца да еўрапейскіх каштоўнасцей, нават калі яны «ачышчаны» і не абяцаюць нічога, акрамя працвітання?

Алесь СІМАКОЎ.

г. Гомель.

ва па культуры і адукаванасці».

На старонках новага татарскага выдання — пераклад часткі Карана на беларускую мову. Высакародна: і беларусы маюць магчымасць пазнаёміцца з духоўным таінствам цэлага народа, з якім поплеч шэсць стагоддзяў.

Увогуле квартальнік «Байрам» — разнапланавае выданне. У ім — пра гісторыю і падзеі, да якіх дачыніліся беларускія татары, пра асновы ісламу, пра даследчыкаў гісторыі і культуры татараў. Некалькі старонак адводзіцца казачнаму і песеннаму фальклору татараў, рэцэптам татарскай кухні, ёсць іншыя змястоўныя матэрыялы.

Надзённа гучыць трывога (і клопат адначасова) пра захаванне нацыянальных рытуалаў, вывучэнне татарскай мовы, пра аднаўленне гістарычных помнікаў матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускіх татараў, пра наданне статуса помнікаў драўляным мячэцям, што захаваліся ў Даўбучышках, Лоўчыцах і Наваградку. Варта ўсёй нашай грамадскасці (не адным татарам) падумаць пра рэстаўрацыю гэтых мячэцей. Як бы цяжка ні было сёння, мы павінны ўсе разам дапамагчы татарскаму народу. Добра было б аказаць дапамогу (арганізацыйную і матэрыяльную), каб пабудаваць татарскую школу, падумаць пра настаўнікаў для гэтай школы. Патрэбны і іншыя ўстановы для нацыянальнага адраджэння татараў: музей, гасцёўня, бібліятэка і г. д. Гэта было б у духу даўняй гістарычнай традыцыі, гэта было б па-брацку, гэта было б цывілізавана.

Першы нумар «Байрама» — адбыўся. Выданне атрымалася цікавае і змястоўнае. Хочацца верыць: квартальнік стане штоквартальнікам. «Байрам» — падзея ў нашым культурным жыцці. І для беларусаў байрам — свята.

Віктар НЕСЦЯРОВІЧ, кандыдат філалагічных навук, загадчык кафедры беларускай мовы і літаратуры Віцебскага педінстытута імя С. М. Кірава.

Падарожжа ў надзённасць

Даводзілася бачыць, як у кнігарнях рукі людзей дружна цягнуцца да гэтай кнігі. І, думаецца, не толькі таму, што яна хораша, нетрафарэтна аформлена (мастак В. Лукашык) і не таму, што аўтарам яе з'яўляецца Васіль Гігевіч, адзін з самых, на мой погляд, актыўных і цікавых беларускіх празаікаў, але і таму, што міжволі інтрыгуе назва — «Марсіянскае падарожжа».

Усё ж не маюць рацыі скептыкі, якія песімістычна заяўляюць, што гістарычнае наканаванне беларускай літаратуры заключаецца ў старанным «перакопванні» будзённага жыцця, што ёй заўсёды будзе бракаваць умення вырвацца ў сферу ірэальнага, патрызніць аб нечым абстрактным, зазірнуць у будучыню. Ды Бог з імі, песімістамі... Не бедныя мы.

У 1988 годзе ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшла кніга В. Гігевіча «Мелодыі забытых песень», у якой значнае месца заняла аповесць «Карабель». Яна давала падставы для спадзявання, што фантастыка яшчэ неаднойчы завітае ў творчасць пісьменніка. Што ж, тое спадзяванне спраўдзілася. Прайшло крыху больш за два гады, і на паліцах кнігарань з'явілася кніга, у якой з трох змешчаных твораў два — фантастычныя. А цэнтральнае месца займае раман «Не забывай пра дом свой, грэшнік».

Трэба адразу ж агаварыцца, што такога рамана ў беларускай літаратуры яшчэ не было. Тэматыка, арыгінальнасць жыццёвага матэрыялу — гэта само па сабе. Не было ў нас менавіта такой формы асэнсавання гэтага матэрыялу, такой манеры арганізацыі сюжэта, калі на фоне зусім рэальнай рэчаіснасці пісьменнік разгортвае карціны фантастычныя, ірэальныя ды яшчэ (гэта, бадай, самае вызначальнае) шчодра выкарыстоўвае гратэскавыя ракурсы асвятлення. Наш час — час палітычнай, эканамічнай, увогуле сацыяльнай нестабільнасці — запатрабаваў да жыцця многія з'явы, якія ў нармальных умовах цвярозы розум адносіць да містыцызму і д'ябальшчыны. Ці не гэта падказала пісьменніку задуму рамана? А таксама вызначыла ягоную падкрэсленую здзеклівасць у выкрыцці негатыўных з'яў? Праўда, не варта выключаць і літаратурныя крыніцы задумы рамана. З поспехам эксплуатавалі навукова-фантастычныя дапушчэнні аб адкрыццях такіх з'яў, якія маглі прынцыпова змяніць ці то ўмовы жыцця чалавецтва, ці то ўзаемаадносіны ў грамадстве, і Г. Уэльс, і А. Франс. А К. Чапэк? Яго саламандры (раман «Вайна з саламандрамі») нечым нагадваюць адаманаў — гэтых мікраскапічных істот, якія знешнасцю надзвычай падобныя на людзей, але цалкам пазбаўлены элементарных пачаткаў гуманістычнасці. Аднак у несамастойнасці аўтара рамана «Не забывай пра дом свой, грэшнік» папракнуць ніяк нельга: залішне выразна ляжыць на творы адбітак яго пісьменніцкай індывідуальнасці. В Гігевіч з настойлівай паслядоўнасцю асэнсоўвае любую праблему з жыцькова-жыціўскай «званіцы». Тут, у гэтым Жыціве, — цэнтр Сусвету, і няма нічога ні пад небам, ні на небе, што ў той або іншай меры не тычылася б жыціўцаў. «Жыціўвацэнтрычная» сістэма аўтарскага светабачання праяўляецца бадай што ў кожным рамане, аповесці або апавяданні В. Гігевіча, а яго землякі каторы ўжо раз становяцца ў цэнтр сюжэтных повязей яго твораў.

У рамане «Не забывай пра дом свой, грэшнік» на ролю галоўных герояў прэтэндуюць адразу тры жыціўцы. Дакладней, былыя жыціўцы, а зараз вядомыя вучоныя: фізік Алешнікаў, медык Валескі і гісторык Лабуцька. Гэта *ім належыць* гонар адкрыцця адаманаў: першы з іх сканструяваў супермікраскоп, другі з дапамогай гэтага *мікраскопа* здолеў разгледзець супердробных чалавекападобных пачвар, а трэці даў гісторыка-філасофскае абгрунтаванне прычыннасці іх з'яўлення. Яны не робяць на адкрыцці ніякай кар'еры, яе робяць іншыя — псеўдавучоныя з усяго свету, якія вакол адаманаў стварылі вакханалічную, істэрычную атмасферу. Адаманы — форма вышэйшага розуму! Адаманы — узор для пераймання! Рукі прэч ад адаманаў! *І* пайшло-паехала. Скончылася тым, што ціха і непрыкметна адаманы запаланілі свядомасць людзей, «заадаманіўшы» ўсе сферы чалавечай дзейнасці: выяўленчае мастацтва, літаратуру, музыку, кінематограф... Асновы народнай маралі, патрыятызм, дабрыня і альтруізм у такой атмасферы сталі выглядаць безнадзейна састарэлымі, нават смешнымі. І паляцела чалавецтва ў прорву бяспамяцтва, духоўнага самавынішчэння, накрэсліўшы на скрыжалях свайго быцця лозунг: «Хоць як — абы жыць!» *Гэта нічога, што сапраўдныя* чалавечыя каштоўнасці заменены на эрзацы. Абы жыць! Па-адамански!

Жанр навукова-сацыяльнай фантастыкі дазволіў аўтару рамана паказаць многія сферы нашага жыцця не ў звычайным люстраным адбітку, а ў памфлетна-сатырычным павелічэнні. Праз крытычную аўтарскую прызму праходзяць каларытныя фігуры розных дзялкоў, гатовых рабіць на сенсацыйным адкрыцці новыя сенсацыі, «ляпіць» палітычную і навуковую кар'еру, а таксама «каваць» грошы. Пошасць заразіла нават моладзь, якая нічога не хоча ведаць, акрамя фірмовага — адаманскага — шмацця ды «папсовых» песень на адаманскую тэму...

Адным словам, адкрывальнікам адаманаў было ад чаго прыйсці ў адчай. Няўжо няма нейкіх засцерагальнікаў ад дэградацыі маралі? Няўжо чалавецтва аб'ектыўна пакарана гэтым насланнём? *Але за якія грахі?* У пошуках адказаў на гэтыя пытанні яны правялі не адну бяссонную ноч, фіксуючы ўласныя сумненні ў дзённікавых запісах. Пісьменнік умела супастаўляе гэтыя запісы, ухіляючыся ад адназначных высноў сам і засцерагаючы ад гэтага сваіх герояў. Толькі адзін аўтарскі вывад цалкам катэгарычны: распад маралі пачынаецца тады, калі чалавек адрываецца ад роднай глебы.

Лейтматыў «роднага дома» прачытваецца і ў фантастычнай аповесці «Марсіянскае падарожжа», у якой пісьменнік разважае над праблемамі будучыні чалавецтва. Навукова-тэхнічны прагрэс многае змяніў ва ўзаемаадносінах людзей, а ці ўсё да лепшага? Твор вельмі цікавы па задуме і надзвычай актуальны сёння, калі свет уваходзіць у эру ўсеагульнай камп'ютэрызацыі, і Зямлю паступова ахутвае адзіная сетка-сістэма кібернетычных машын, калі чалавецтва стаіць на парозе стварэння штучнага розуму. У аповесці В. Гігевіча такі штучны розум — Вялікі Камп'ютэр — ужо створаны, і яму даручана кіраваць марсіянскай калоніяй былых землян. Людзі ставяць над сабой, здавалася б, ідэальнага правадыра, які не можа дапускаць памылак, — настолькі ён дасканалы. Па задуме стваральнікаў марсіянскай калоніі Вялікі Камп'ютэр павінен ураўнаважыць чалавечыя слабасці. І ён пачынае гэта здзяйсняць самым рашучым чынам, пазбаўляючы людзей звычайных пачуццяў: любві і нянавісці, радасці і горычы, упэўненасці і сумненняў. Аднак чалавек — не кібер. Без пачуццяў і эмоцый, закладзеных у ім прыродай, ён не можа існаваць. Жыццё калоніі скончылася бунтам і руйнаваннем Вялікага Камп'ютэра.

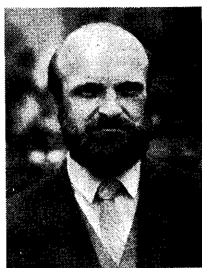
Аповесць «Пярэварацень» — пра справы зямныя. У ёй, як і ў ранейшай аповесці пісьменніка «Громаў В. Д.», распавядаецца пра будні сучасных кінематаграфістаў. Увогуле паміж гэтымі аповесцямі шмат агульнага. Галоўны герой «Пярэваратня» Сацункевіч, як і Громаў, пакінуўшы ў свой час вёску, дасягнуў у сталіцы нейкіх жыццёвых вышынь, але канчаткова ў вялікім горадзе прыжыцца так і не змог: яму цяжка ў тлумнай атмасферы прагматычных узаемаадносін, якія спакваля забіваюць у яго душы чалавечнасць. Не дзіўна, што герой адчувае сябе адзінокім і непатрэбным, робіць памылку за памылкай. У яго па сутнасці няма выхаду: у той гульні, якую ён, галоўны рэдактар ніпастудыі, гуляў доўгія гады, правілы былі вельмі жорсткія. Спатыкнуўся — і цябе ўжо няма.

Вобраз Сацункевіча выпісаны аўтарам з вялікім псіхалагічным майстэрствам і не пазбаўлены парадаксальнасці. Яго, напрыклад, усе, нават сябра Грамабойскі лічаць пярэваратнем. Не любіць яго ёсць усе падставы: як галоўны рэдактар, ён не дае свабоды творчасці для сцэнарыстаў, чыніць перашкоды рэжысёрам. Але калі ўважлівей прыгледзішся да ўнутранага свету героя ды ацэніш тое асяроддзе, якое выручвала з яго чалавека, дык зразумееш, што ён — ваўкалака не сярод людзей, а сярод ваўкоў. Менавіта ў гэтым асяроддзі ён набыў новую манеру паводзін: сярод ваўкоў жыць — воўкам выць. Аднак ваўкалака — не воўк, таму не можа быць роўным сярод іх. І Сацункевіч становіцца ахвярай тых, хто крычыць модныя фразы *пра перабудову.*

Кнігу «Марсіянскае падарожжа» склалі тры разнапланавыя па тэматыцы і праблематыцы творы, але яна, тым не менш, пакідае ўражанне цэласнасці. У рамане «Не забывай пра дом свой, грэшнік» і аповесці «Марсіянскае падарожжа», напрыклад, аўтар падкрэслівае думку, што праходзіла яшчэ ў К. Вонегута і Р. Брэдберы, пра асцярожнасць у адносінах да тэхнізацыі. І падкрэслівае небеспадстаўна: хіба не дакацілася чалавецтва да экалагічнай катастрофы, хіба не стварыла яно такой зброі, якая здольна знішчыць усё і ўсіх — дзяцей і старых, святых і грэшных — у тым ліку і саміх стваральнікаў? Вельмі турбуе пісьменніка, што тэхнічная ўзброенасць людзей расце хутчэй, чым гуманітарная. У аповесці «Пярэварацень» якраз і даследуецца адна з жыццёвых сітуацый, якая склалася менавіта з-за дэфіцыту гуманістычнай «забяспечанасці» ўзаемаадносін паміж людзьмі. Каб канчаткова не загубіць сваю душу, чалавеку неабходна прыпыніцца ў роздуме: ці так жывеш, ці туды ідзеш, што страціў ужо за мінулы час?.. Пастаноўка такіх пытанняў не можа не адгукнуцца ў сэрцах чытачоў.

Алесь ЛАЎШУК.

Васіль Гігевіч. «Марсіянскае падарожжа». Раман і аповесці. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

Уладзімір Кароткі

Змяя

апавяданне

Чалавек жыў адзін на ўскрайку горада. Вокны заўсёды былі завешаны шторамі і, здавалася, туды ніколі не пранікала сонечнае святло, вецер не заносіў пах вясновых кветак, сняжынкі не траплялі ў абдымкі хатняга цяпла. Чырвона-вішнёвыя ружы паабапал сцяжынкі, што вяла ад веснічак да дому, горда трымалі свае кардынальскія галовы ў нязменнай, як бы навекі застылай велічнасці. У адзін і той жа час Чалавек адмыкаў веснічкі і заўсёды хуткаю хадою ішоў да дому. Вінаград палахліва прыціскаўся да сцяны і за кратамі перапляценняў хаваў свае фіялетавыя гронкі. Калі цямнела, то з аднаго і таго ж пакоя вузкаю палоскаю святло пракрадалася на двор і асцярожна апускалася на траву.

Змяя цэлае лета сачыла за Чалавекам, чакала яго маўклівай прысутнасці. Увесь свет для Змяі быў замкнены ў гэтай агароджанай прасторы зямлі, і душа яе цягнулася толькі да адной жывой істоты — Чалавека. Яна пакахала яго адразу, як толькі ўбачыла ўпэўнены велічны поступ, загадкавую суровасць твару, востры позірк вачэй і гатова была паўзці за ім пакуль бы хапіла сіл. Але Чалавек зачыняў дзверы, і Змяя заставалася адна ў цэлым свеце. Спачатку яна плакала, звіўшыся тугім колцам каля самых карэнняў ружы, а потым штоноч забіралася на вінаградную лазу і сачыла за Чалавекам праз маленькую шчыліну паміж шторамі. Аднойчы, убачыўшы сваё адлюстраванне ў шыбе, яна спалохалася, падумала, што ў яго ёсць каханая, якая пазірае на яе адтуль, з глыбіні пакоя, у якім жыве Чалавек, хацела яе ўджаліць і памерці, але потым здагадалася, што гэта яна, Змяя. І яна ізноў плакала, плакала ад радасці, а Чалавек нерухома сядзеў за сталом, левою рукою абапёршыся на крэсла, і нешта думаў. Так ён сядзеў гадзінамі, зрэдку браў у рукі кнігу, чытаў, потым ізноў доўга сядзеў. Змяі асабліва падабалася, калі ён пісаў: вусны Чалавека ажывалі, пачыналі нешта шаптаць, у вачах загараўся той бляск, які яна бачыла толькі на зорным небе — і ёй хацелася патануць у гэтым сусвеце.

Чалавек выключаў святло, і Змяі ставілася холадна. Яна паўзла да куста ружы і бачыла прыгожыя сны. А раніцою Змяя сустракала Чалавека, паўзла за ім да веснічак, а потым доўга-доўга дыхала паветрам, што даносілася да яе адтуль, куды пайшоў Чалавек. Яна гатова была аддаць Чалавеку каралі са сваёй грацыёзнай тонкай шыйкі, каб ён насіў іх замест пачварнага шэрага шаліка, каб там, у невядомай далечыні ўспамінаў пра яе кожную хвіліну. Апрача гэтых цудоўных караляў, у яе нічога не было, яна нават не магла сарваць ружу, каб пакласці яе на ганак да ног Чалавека. Калі першае жоўтае лісце пачало падаць на сцяжынку, Змяя збірала яго, каб Чалавеку было прыемна ісці да свайго дому; вострыя каменьчыкі ўпіваліся ў яе цела, але яна ўпарта збірала і збірала кожны лісцік: ёй так хацелася, каб Чалавек заўважыў, адчуў, што яна клапоціцца пра яго. Але рыпела жалеза веснічак, і цвёрдыя крокі Чалавека не пакідалі ніякай надзеі.

Змяя ведала, што Чалавек такі ж адзінокі, як і яна. Ночы станавіліся ўсё халаднейшымі і халаднейшымі, і аднойчы раніцою Змяя заўважыла белыя іскрынкі на сваёй бліскучай чорнай скуры. Яна падпаўзла да дому, але яго сцены былі таксама халоднымі, а там, у пакоі, Чалавек грэўся ля каміна. Ёй хацелася туды, скрасіць яго адзіноту, але дзверы былі заўсёды зачыненымі. Яна баялася, што агонь можа падпаўзці да Чалавека і апанаваць яго. Гэты страх за Чалавека не пакідаў яе апошнімі днямі, але як выратаваць, як дапамагчы яму? У бяссіллі Змяя прыціскалася галоўкаю да зямлі і слухала яе цішыню.

Чалавек доўга не мог заснуць. Ён хадзіў па пакоі, шызыя колцы дыму ўсё часцей адрываліся ад яго вуснаў, рука нервова затушвала адну цыгарэту за другою. Раптам ён выйшаў са свайго пакоя, адчыніў дзверы і нерухома стаяў на ганку, нібы першы раз у жыцці ўдыхаў свежае паветра. Апошнія лісцікі дрэў пацягнуліся да адчыненых дзвярэй, шукаючы паратунку ад начнога холаду, і Змяя, забыўшыся на ўсё, слізганула праз парог у такі знаёмы ёй пакой. Драўляны ложак на нізкіх ножках схаваў яе вузкую жывую палоску, і адтуль, са свайго прытулку, яна пачала ізноў сачыць за Чалавекам, які цяпер ужо быў побач, тут, у адной прасторы.

Змяя заўважыла, што ў Чалавека ўсё было вялікае: крэсла, стол, вялікія кнігі шчыльна стаялі ў кніжных шафах, вялікая скура звера распасцерлася па ўсёй падлозе, на сценах віселі партрэты невядомых ёй людзей — адныя з іх былі вельмі падобнымі да чалавека. Цяпер Змяя не толькі дыхала паветрам, але і жыла водарам Чалавека. Яе апанавалі пачуццё цеплыні, спакою — яна амаль дасягнула сваёй мэты.

Чалавек не заўважыў Змяі. Ён усеўся ў сваё крэсла, курыў, чытаў, хадзіў па пакоі, а потым доўга-доўга пісаў. Часам белыя спісаныя лісткі паперы ён кідаў у плецены кошык, што стаяў ля стала. Папера гнутка выпрамлялася, нібы жадаючы вярнуцца на стол, у рукі Чалавека, але так і заставала нікому не патрэбная ў кошыку. Змяі хацелася зазірнуць у кошык, падаць Чалавеку паперу, забрацца на стол і глядзець у яго такія разумныя вочы. Цяпер яна баялася Чалавека, кожны яго рух, крок, балючым стукам адзываліся ў сэрцы. Змяя баялася, што калі яна выпаўзе, Чалавек, не заўважыўшы яе, растопча сваімі цяжкімі нагамі, а ёй так хацелася жыць,— жыць тут, побач з ім, нават калі ён ніколі не даведаецца пра яе існаванне.

Змяя пакутавала. Чалавек позна клаўся спаць і рана ўставаў. Тугі каўнер белай кашулі моцна сціскаў яго шыю, і ў гэты момант Змяя хацела абвіць яго, усяго Чалавека, прычараваць, каб ён нікуды не хадзіў, а астаўся тут, з ёю.

Леанід Калодзежны

Сучасныя казкі

У зімовым лесе

Пранізаны сівернымі скавышамі, халодны і галодны зімовы лес бударажаць раз'юшаныя галасы яго ных знашчаных насельнікаў — звяроў і птушак. Усюды неспакой, незадаволены грай, наракання.

— Жылі, жылі і дажыліся! Ні з'есці табе, ні гарляк прамачыць. Абяднелі, абанкроціліся. Куды ўсё дзелася? А выхваляліся: наша пушча — самая лепшая, багатая, мы — самыя заможныя! Брахня! Пустазвонства!

— Сцюжы, люты мароз, неспрыяльныя ўмовы вінаватыя,— слаба апраўдваюцца становішча бяздумныя дзікі. — Жадаў бы паласавацца салодкімі карэньчыкамі, далікатэснымі мурашынымі яйкамі ці апетытнымі жалудамі, дык знайдзі — дэфіцыт! Краты, мышы, дабром гэтым карыстаюцца зараз.

— Так, так! — уторыць балбатлівыя дурнаватыя цецярукі і змрочныя глушцы. — Няма ні журавін, ні зеляніны. Глыбокі снег пахаваў спажыву. Поснымі бярозавымі пупышкамі здавальняемся.

— Вам не след гнявіць Бога,— хорам перабіваюць крыжадзюбы, драздзы. — Вы хоць чарвяка прымарыце. Вось тут навыкрутка: шышачкі цэлай не знойдзеш. Скрозь вавёркі палушчылі. Мала прыпрам назапашаных восенню грыбоў, арэхаў. Дужа дасціпныя. Апрагчыся гатовы. Што ўрвуць — цягнуць.

— Хто зяхае — той поліўку хлябае! — здзекліва пасміхаюцца пушыстыя шустрачкі. — Хочаш мець — круціся!

— Нічога. Перагаруем. Хвойкі пашчыкаем, кары пагрызём, а там вясна,— абнадзейваюцца наіўныя казулі і памяркоўныя ласі,— лісткі паявяцца, траўка адскочыць — акрыяем.

— А ваўкам як быць?! — азываюцца зубастыя драпежнікі. — Ваўкі ж — не вегетарыянцы. Нам скаромінку падавай! А дзе яна? Зайца не стрэнеш. Сцурыліся.

— І не дзіва, бо сахатыя ўвесь асіннік абглыжылі. Праз іх даўгавухія ў белы свет зышлі. Сытнейшыя мясціны аблюбавалі,— падбухторваюць хітрыя лісы. — Гнаць варта пражэраў падалей!

Быццам апараная, узвіваецца гайня шэрых.

— Прэч, прэч, злыдні барадатыя! Вымятайцеся па-добраму!

— То ласёў вотчына! — супрацівяцца пакрыўджаныя. — Хутчэй вашаму племю трэба змывацца. Вы — прыблуды!

Не разважаючы доўга, ашчэраваюць вострыя іклы адны, пагрозліва трасуць рагамі другія.

Узрушаныя імі, адчайную валтузню ўзнімаюць паміж сабой снегіры і сойкі. Калашмацяцца — пух ляціць.

Узгараюцца бойкі і яшчэ там-сям.

Не бачна і не чутно толькі мядзведзя — ён моцна спіць ва ўтульным берлагу і лена смокча лапу.

Груган-ганіцель

Калі засіціўся золак, між голля вячыстага дуба пралуніўся глюгасты санавіты груган. Момант ён няўцямна плюскаў вачыма, сіліўся зразумець, чаў успароўся без пары.

«Не так сабе абудзіўся,— азадачана разважаў. — Драмаць бы мне яшчэ і драмаць».

Раптоўна ад парослага кулкаватым лазняком ды алешнікам парэчча данесліся спачатку перапёлчыны «шыць-пароць», а неўзабаве кароткі пошчак.

«Ах, дык гэта ж яны парушылі маю спадзяваную мроі! — сярдзіта варухнуўся ўладыка тутэйшых мясцін. — Ну пабазнуйце, паблазнуйце, нікчэмныя стварэнні. Ваша коснаязыкасць не мінецца вам дарма!»

Быццам пачулі пагрозу і спалохаліся, паўночнікі зусім нечакана анямелі.

«Ага, адуматліся, дурніцы! — зарадаваўся зласлівец. — То-та ж!»

Пакрысе пруган утаймаваўся і паволіўся прыкархнуць, як зыкі, ужо дужэйшыя, зноў разанулі вуха. Асабліва асмялеў салавей.

«Здзекуецца, паганец! Канчаткова расшыўся!» — страсянула грукана. — Ладна! Заткну я табе пашчу! Дзесятаму заказаш!».

Разднела. Ускацілася румянае сонейка. Дружна заліліся жаваранкі, зацінькалі вясёлыя сініцы, азваліся пеначкі, малінаўкі берасцянкі, засвісталі шпакі, закукавала зязюля.

— Не дазволю рознаму зброду бясчынстваваць! — не стрымаў, страпянуўся гаспадар дуба. — Прысякну анархію! Хопіць! Лопнула цярпенне! Закатую крамольнікаў! — шумна выбраўся з лістоты і цяжка ўзбіўся на макавіну дрэва. — Гэй! Дзе вы, ахоўнікі спакою?! — хрыпла гукнуў управа-ўлева. — Давайце хутчэй ка мне!

Адразу ж адусюль зляцеліся і цесна абселі ўладыку шэрыя, хіжыя коршакі, чорныя паважныя гракі, дзбілаватыя вароны, галкі і іншая чэлядзь.

— Неадкладна ўціхамірце баламутны гармідар! — прыняў строгую паставу дыктатар. — Каб — ні-ні самадзейнасці! Усе павінны толькі па-нашаму каркаць! Хто не ўмее — навучыць, хто не хоча — прымусіць!

— Слухаемся! — узвіліся падначаленыя.

Распластаныя крыллі засланілі неба. Зрабілася мройна і вусцішна. То далей, то бліжэй пачуліся здушаныя крыкі, надрыўны піск. У паветры закружылася пер'е, зараіўся пух.

Прыйшоў вечар. Зглушэла. Навакол ле формення вымерла.

— Поўны парадак! — задаволена крумкнуў груган і вяла звесіў дзюбу. — Цяпер можна бестурботна кімарнуць.

Усходам сонца неспадзеўкі, акурат не чынілася ўчора глуму, ніяк лясы, лугі, палі скалануў шматмоўны харал.

Груганоў сон імгненна знік. Ледзь не грымнуўшыся долу верхавод ачмурэла падгупнуў, дзіка загарляў:

— Маўчаць... Маўчаць!

Той жа хвіліны ўспудзіліся і памагатыя.

— Маўчаць! — замітусіліся апантана. — Загадана — маўча-а-аць!

Наўздзіў стройны спеў не ападаў, а наадварот мацнеў.

Агламуздданыя непрадбачнасцю, ганіцелі папярхнуліся і разгублена скамянелі.

...След было б ім ведаць, што кожная, вялікая ці малая птушка мае свой адметны голас, які нельга адняць, перайначыць або забараніць.

Стары дуб

У адной пушчы, у адной дрымушчы рос магутны шматвяковы дуб. Разгалісты, таўшчэзны, акараваны цвёрдым буграватым панцырам, ён велічна, акурат грозны вой, стаяў на ўзлессі. Ці то пакрысе засохлая мясцінамі, ці мо падсмаленая маланкай выгоністая крона, падпіраючы блакітны купал неба, цямнела высока ўгары.

— Яму няма роўных ва ўсім белым свеце! — захліпваліся, шапацелі лапушыстыя клёны, пышныя ліпы і ясені.

— Гэта — наш бацька, наш надзейны абаронца ад нягод-ліхаў! — шапталі елкі ды сосны. — За ягонай спіной аніякія буры ні па чым нам!

— Няхай заўжды жыве патрыярх! — дружна азываліся маладзейшыя суродзічы — дубы і дубкі.

— Слава дубу-асілку! — хорам падхоплівалі вольхі, рабіны, лазнякі.

Невядома, колькі б доўжылася чынаўсхваленне, калі б з-за гарызонта не паказаўся густая сінеча. Першая заўважыла аблачыну палахлівая асіна.

— Навальніца ідзе! — дробна затрымцела яна кожным лістком.

— Не баімося! — суцяшальна шаматнула шаўкавістая бярозка. — Нас заслоніць дуб!

Увачавідкі хмара паўзла, кудлацілася. Страшыдлу бязлітасна лупасілі, прыспешвалі вогненныя пугі бліскавак.

Двойчы непадалёку рыкнуў гром. Без папярэджання дзьмухнуў вецер, а следам бы парвала ланцугі, наляцела віхура. Узняўся глухі шум. Асуджана ўпнулі галовы, пагарбіліся дрэвы. Загуў, але не пахіснуўся дуб.

Побач стрэльнуў пярун. Гульнуў ураган. Дуб нечакана крэкнуў, прастагнаў, пахіліўся і цяжка гэхнуўся вобзем.

— Бяда! Бяда! — ледзь не пынік долу гібкі арэшнік.

Чым больш яна жыла ў пакоі Чалавека, тым больш нязноснаю была яе пакута ад адзіноты. Змяя забралася ў кніжную шафу і выбрала самае зручнае месца, каб можна было адтуль глядзець і глядзець на Чалавека. Калі ён уставаў і блізка падыходзіў да шафы, ёй хацелася вырвацца з абдымкаў драўляных кратаў і ўпасці да яго ног. Але Чалавек паварочваўся спіною, нерухома стаяў пасярод пакоя, закінуўшы галаву. Вочы яго закрываліся, а рукі моцна-моцна сціскалі скроні.

Чалавек думаў пра нешта сваё. Але для каго, для чаго ён жыў? Аднойчы Змяя асцярожна забралася на яго стол і ўбачыла шмат спісанай паперы. Адны аркушы ляжалі роўна, акуратна складзеныя ў стос, другія, падкрэсленыя і недапісаныя, прыціскаліся да яго. Змяя ўбачыла доўгія вострыя літары, якія чорнымі ланцужкамі ўпіваліся ў паперу. Яна не магла разумець напісанага, але здагадвалася, што там было нешта важнае для Чалавека. Змяя слізганула на падлогу і раптам ёй захацелася ў ложак Чалавека, які ён зусім нядаўна пакінуў. Яна лёгка дабралася да падушкі, што яшчэ хавала цеплыню Чалавека. Упершыню Змяя не скруцілася колцам, а падобна Чалавеку, выцягнулася ўздоўж ложка і заплюшчыла вочы. Ёй было спакойна, яна нібы адчувала, што ён тут, побач, саграве яе сваім дыханнем, а рукі песцяць яе цела. Змяя мацней і мацней прыціскалася да падушкі — ёй стала лёгка і яна забылася ў марах.

Змяя не чула, калі прыйшоў Чалавек. Чалавек заўважыў Змяю. Ён асцярожна зняў са сцяны стальную шаблю і са ўсяго размаху секануў бліскучым жалезам па каралях Змяі. Яна расплюшчыла вочы і ўбачыла Чалавека, упэўненага, суровага, такога, якога яна сустрэла першы раз ля куста ружы. Ён стаяў апусціўшы рукі і холадна разглядаў кавалкі загубленай істоты.

Змяя сабраўшыся з сіламі, прашаптала: «Чалавек»...

Чалавек прашыпеў: «З-змяя»...

— Глядзіце, глядзіце: а дуб — трупехлы! — затрашчала храбусткая крушына.

Тхнула тленам. Пудзячыся яркіх успышак, з ашчэранага дупла звергнутага апекуна шуганула слізкае гадаўё.

— О! Каму ж мы давяраліся, каму білі паклоны столькі часу! — шаляснуў вешшам ядловец. — Волат жа быў гнілы!

Буслянка

На засохлай скрозь абпілаванай таполі сярод пакінутых знарок рапулік грувасцілася бухматая буслянка. Цыбатыя рупліўцы адштукавалі яе прасторнай. І недарэмна: кожнай вясны ў ён паяўлялася не менш чатырох дзюбатых дзетак.

Так вялося заўсёды. Але вось гадоў колькі ўжо невядома чаму гаспадары сцураліся вотчыны. Тут цяпер знайшлі сабе прытулак вераб'і, фацэтная парачка гракоў, шпакі, сініцы. Жылі і тыя і другія бесклапотна і ні аб чым не дбалі.

Між тым гаспода непрыкметна гібела і хутка павінна была разваліцца.

— Сябры! — схамянуўся, закаркаў аднойчы грак. — Хопіць бяздзейнічаць! Трэба нам патурбавацца нарэшце! — забіў трывогу. — Рушыцца наша дамоўка!

— Падправіць след! — бойка зачырыкалі кемныя вераб'і.

— Адрамантаваць, паднавіць неабходна! — закрычалі шпакі. — Досыць чакаць!

Завадатар пачычырыў кіпцямі патыліцу і важна зазначыў:

— А ці варта аўчынка вырабу? Дужа ж запушчанае, непрывабнае гняздо. Мне здаецца лепей бы наогул перабудаваць яго!

— Правільна! — гатоўна заціўкалі сініцы. — Залатыя словы! Мы — за!

Узгрэтыя нязвыклай прапановай, птушкі гармідарам прывінуліся крушыць, расцягваць роднае селішча.

Тры дні падалі цяжкія ламачыны і галіны, сыпаліся трасцінкі, ляцела пер'е ды пух.

Наступным непагодным ранкам, калі рэзкі парыў навальнічнага ветру абрынуў старасвецкае кола — аснову буслянкі, грак урачыста ўсклікнуў:

— Час узводзіць жаданую харому!

Узняўся вэрхал.

— За справу, браткі! Не пашкадуем сябе! Здзівім белы свет!

Апантана выхвалякі замітусіліся, затрэпалі крыллем.

— А як пачынаць?! — раптоўна заціўкалі вераб'і. — З чаго брацца?

— І праўда?! — разгубіліся шпакі.

Імгненна ўсе суняліся, змоўклі. Толькі зараз яны ўбачылі, што не мелі ні здольнасцяў, ні сілы.

Раман ТАРМОЛА

●

Запытайце ў ветра пра волю
У чыстым полі...
Ён падыме на крыллях вас!
А пра тое ж спытайце ў цясніне —
Вецер вочы на вас не падыме,
Ён застогне ў адказ...

●

Людзей у нас не шкадавалі.
На смерць ішлі,
як у кіно.
Мы дзесяць жыццяў аддавалі
За ворага
жыццё адно.
У гэтай справе без падману
Мы ўсё рабілі на-гара —
Перавыконваліся планы
Пад ашалелы крык «Ура-а-а!»
Аб чалавеку вечны клопат
Быў найгалоўны
толькі ў нас:
Мы ратавалі то Еўропу,
То цэлы свет...
З дазволу мас...
Героі і камедыянты,
Мы не баяліся маны,
На ўсё ішлі з чырвоным бантам,
Бо ўсё
не мела ў нас цаны.

Лёс генія

Хутчэй за ўсё
мы ціхенька памром,
Як мышы ў норах,
як у казцы гном...
І толькі ён,
раскацісты як гром,
Памрэ, спазнаўшы
ганьбу
і калецтва...
О, генія размова з чалавецтвам
Ніколі не канчаецца дабром.

●

Мне так добра ляжаць
У радзімы пад абразамі,
Без маршчын, не ў слязах,
Не набожны не праведны самы.
Час даўно мяне згроб...
Стала меней яшчэ адной лыжкай.
І высокі мой лоб
Адзінока сумуе ў зацішку.

Ты, радзіма, пагост.
Мой паклон — за куток, за трывогі,
Што я, ў поўны свой рост
Магу выпрастаць думкі і ногі...

Тысячагоддзе

Тысячагоддзе званы разгайдала.
І абнавіўся царкоўны гмах.
...Штось зледзянела. Нешта растала
І пры саветах,
як пры царах.

Роздуму крыж адно
з сэрца не зняты,
Ён узвышае,
ён і гняце:
Бога альбо дзяржавы ягняты —
Усе яны поўзаюць на жываце...

Выздараўленне

Нарэшце поступ стаў звычайным крокам,
Гігантаманію ўзяліся мы лячыць...
Дух узлятае
не вышэй за кроквы
На зрубе
пасярод начы.
Мы перасталі пэцкаць чорнай сажай
Зямлю чужую
...на сваім двары.
Апошні раз
паэт апошні спляжыў
Амерыку
за тое, што «адкрыў»...
Па-людску мы жыццё спраўляем дома,
Нас пад сябе
адзін усіх не згроб...
Выздараўлення гэтага сімптомы
Нас адлучаюць
ад былых хвароб.
Не кінуцца б адно
ізноў у крайнасць,
Кашулю на сабе не рваць,
Ды ідалаў гуртом
і шматэкранна
Прад цэлым светам
не каранаваць.

●

У вёсцы кінутай... Наскрозь
Прапахлай сырасцю і вапнай,
Конь тыцнуўся мне ў шыю храпай...
І вырвалася з губ: «Кось-кось...»

Які там конь... Здзічэлы вецер
На пару з восеньскім дажджом
Ляцеў і мокры твар свой выцер,
І ў стог уплішчыўся вужом.

І я, вядома, тут разважыў,
Што стог сатлелы можа грэць,
Што вецер дрэннага не скажа,
Як я рашуся пасядзець.

Перад вачыма агарод,
Гнілая хата, кола, кошык
І душы... Душы тут не з дошак,
Але здаецца мне — з іх плот.

Ён так гайдаецца-уздыхае,
Пытаецца нібы: «А ўсё ж...
За што нас, Госпадзі, караеш!..»
І плачам — вецер, я і дождж.

●

Пастаў, Надзея, і маёй матулі свечку...
Звяжы, хоць ты, мяне
з маім карэннем,
Бо сам царкву я абмінаю вечна,
Цяпер, што ні зраблю ўжо —
са спазненнем.

Перспектыва

Вялікая будзе бяда
Як вырасце з левых і з правых
(Ён мае на гэта права)
Вялікі савецкі Балда.

Ён біць жа пачне заўжды
Не лоб, а высокі розум,
Ён прахрыпіць нецвяроза:
«Трэба нам правадыр...»

О, нашая праўда не раз
Падскоквала ўжо да столі.
Мы сёння крычым: «Даволі!»
Ды гэта сённяшні час...

●

Як разыходзяцца пласты
Былое звязкі пакаленняў,
Дарэмна кідацца ў калені
З уціхамірваннем пустым...

Паможа справе
справа тут,
Рашучы,
але мудры ўчынак.
І перахрысціцца Айчына,
І цвёрда стане ўсё на грунт.

●

Што каму... Наканаваны ўцёкі
Вам... А нам на прывязі сядзець,
У сябе глядзець — не ў край далёкі...
Пра запас не грошы — думку мець.
Па сабачы жыць... Але сабачым
Лёс нялёгкі свой не называць.
Хто спрадвеку шчасцейка рыбачыць,
Хтосьці ўмее толькі выглядаць...
Адтаго і берагу Айчыны
Пусткаю не быць, уцекачы!
Гэтаму ніколі не вучылі.
Гэтаму ніяк не навучыць.

Эдуард АКУЛІН

●

Я ўрастаю у новы дзень,
як у лёд урастае рыба...
Саркафага шкляная глыба
размяжуе святло і цень.

Я ўрастаю у новы год
непазбежна і незваротна,
не шкадуючы дзён самотных,
што згарэлі, нібы бікфорд.

Я ўрастаю у новы век,
ахвяруючы ўсё Учора.
Так блакітныя вены рэк
урастаюць у сэрца мора.

Эскіз

Жыццё за ваконным шклом...
Сціхотна трапечуць клёны.
Нібыта ў нямым кіно,
бязгучна крычаць вароны.

Нячутна праплыў цягнік,
зліваючыся з блакітам...
Жыццё за вакном — эскіз,
накрэслены і забыты.

Дождж

Плывуць дажджавікі,
сінеючы ад золі...
Плыве асфальт, які
не плыў дасюль ніколі.

Плывуць з-пад ног масты,
плыве трава з газонаў.
Плыве людскі гальфстрым
прамоклых парасонаў.

І косы з-пад рукі
сплылі табе на плечы.
І дзень плыве, які
стаў напалову вечар.

Аднойчы

Аднойчы ўвесну, нібы лёд,
ад плёсаў-плошчаў непрытульных
асфальт пачне свой крыгаход
між берагоў прыціхлых вуліц.

І людзі выйдуць паглядзець
на небывалае здарэнне,
і стануць душамі святлець,
і прагнуць самаачышчэння.

І разняволены праспект,
ва ўсёй сваёй красе шырокай,
блакіт пралесак панясе,
адлюстраваны ў сотнях вокан.

Самота

Заімгліла туманам, пакрыла слатой
восень нашага лета каханне...
Я зрабіўся інакшым, ты стала не той,
як належнае — стрэлі растанне.

Ды аднойчы, хутчэй безвыходнай зімой,
не здалею пазбегнуць напасці:
хоць званком тэлефонным у спальні
тваёй
на самоце пабыць каля шчасця.

Адлюстраванне

Усе пуцявіны прыводзяць у неба.
Гадую я крылы для грэшнай душы.
Калі адыходзяць — адзінае трэба:
убачыць пялёстак агню на свячы.
Пялёстак убачыць агню на свячы —
адзінае трэба, калі адыходзяць...
Я крылы гадую для грэшнай душы.
Усе пуцявіны ў неба прыводзяць.

А шлях той апошні, як чорная рэчка,
пакрочу — сябры, запаліце мне свечку.

Малітва

Божа літасны, трыадзіны,
Ты літанне маё пачуй.
Не пакінь у бядзе Радзіму —
уратуй.

Уратуй мой народ пакутны,
зберажы ад ліхога Край...
Пасяліцца ў душы Іудзе —
мне і сыну майму не дай.

Барані ад спакусы грэшных,
абміні сваёй карай злых...
Божа праведны, хай бязмежнай
будзе ласка ад слоў тваіх.

Рытурнэль

Скруха
загарыцца ў сэрцы і патухне
памяці ссівелай завірухай.

Памяць
азавецца рэхам у тумане
і неразгаданая растане.

Сэрца
на самоту болем азавецца,
ды не скамянее ў паняверцы.

Туюгі

●

Паўднёвае сонца лавінай з гары
сцякала — ты мовіла:—любы, згарым,—
і першай сігнула насустрач абвалу
снапоў залатых што ліліся з гары.

●

Нялюбай цела вабнасць-чары
я піў дадна світальнай чарай...
Ды дзень падкраўся, нібы кара,
за грэх астатні янычара.

«ТЫСЯЧА ПРЫЧЫН, КАБ ЗАКАХАЦЦА...»

Ніяк не думаў, што актрыса Рэспубліканскага тэатра юнага гледача Вера КАВАЛЕРАВА так доўга будзе рыхтавацца да гэтага інтэрв'ю. Дваццаць гадоў на сцэне, больш за семдзесят пяць роляў у самых розных спектаклях, пэўна, прывучылі ўзважваць кожнае слова...

— Вера, вы, відаць, чалавек сціплы...

— Я не магу так сказаць. Я — «араты», я занятая толькі работай. Ніколі не збірала пра сябе артыкулаў ці рэцэнзій. Тым больш, часам такога напішуць...

— Вы, здаецца, «тэатральных універсітэтаў» не канчалі?..

— Я скончыла больш за «універсітэт» ці тэатральны інстытут. У дзяцінстве дзесяць гадоў займалася ў тэатральнай студыі пры Беларускім тэлебачанні. Кіравала ёй цудоўны чалавек і выдатны педагог Клаўдзія Акімаўна Казакова. Адтуль выйшла на вялікую сцэну шмат людзей, у тым ліку і мае цяперашнія калегі Ю. Кухаронак, У. Макараў, І. Андрэеў, які, дарэчы, працуе дырэктарам ТЮГа. Яе «школу» відаць і цяпер: калі б я і не ведала, што хтосьці менавіта ейны вучань, дык усё роўна пазнала б. Нават па тым, як акцёр «выцягвае» з сябе гук, як яго чуваць у любым кутку залы... Пасля студыі спрабавала пайсці ў тэатральны інстытут. У мяне спыталі там: «А чаму ж мы вас вучыць будзем? Вы ўжо актрыса». І я пайшла працаваць... у атэлье швачкай. І працавала б, мабыць, калі б актрыса Л. Цімафеева не прывяла ў ТЮГ. Тады дырэктарам ТЮГа быў Артур Вольскі. Вельмі прыязна сустрэў мяне і... залічыў у штат. Потым спрабавала пайсці ў рэжысуру. Паступіла ў Мінскі інстытут культуры, але не давучылася. Зразумела, што ніколі б не змагла звязаць свой лёс з самадзейнасцю.

— Вы прыйшлі ў ТЮГ каля дваццаці гадоў таму назад і, мабыць, яшчэ заспелі тых, хто закладваў падмурак тэатра...

— Я прыйшла ў ТЮГ, калі тут яшчэ былі людзі «ад Мазалеўскай». Як яны ставіліся да тэатра! Да мяне, маладой актрысы! Ніколі не забудуся, як Леў Пракоф'евіч Міхайлаў вучыў мяне: «Дзяўчынка, падглядаць праз заслону нельга. І чапаць яе нельга». Ці часам пасля спектакля казаў мне: «Дзяўчынка, хадзем пагамонім». І колькі ў гэтым было добразычлівасці, дабрыні... Цяпер ужо няма гэтага. Цэлая плеяда знікла. А моладзь да ветэранаў не прыслухоўваецца...

— Апошнім часам пра ТЮГ шмат пісалася і не заўсёды ва ўхвальных танах... Чаго, на ваш погляд, бракуе роднаму тэатру? Якім бы вы хацелі яго бачыць?

— Цяжка сказаць. Тут такі клубок... Трэба, перш за ўсё, пазбавіцца злосці. Не можа злосны чалавек несці мастацтва дзецям. А недахопы? Іх, упэўнена, трэба пачынаць шукаць перш за ўсё ў саміх сябе. Акцёру трэба сумленна ацаніць свой прафесійны ўзровень. З боку. Але тады, магчыма, камусьці прыйдзецца шукаць іншую прафесію.

— Тым не менш, існуе меркаванне, што ў ТЮГ ідуць працаваць альбо самаадданыя энтузіясты, альбо тыя, хто не трапіў у купалаўскі ці Рускі тэатр.

— Я спрабавала працаваць у «дарослым» тэатры. У Львове. Але не змагла. У нас і праўда спецыфічны тэатр. У адрозненне ад «дарослага» тэатра ў нас немагчыма абстрагавацца ад залы і іграць толькі сваю ролю — усё немінуча сапсуецца і зблытаецца. Бывае, спектакль ад спектакля адрозніваецца вельмі. І як таму гідраакустыку, акцёру трэба ўвесь час трымаць вуха востра. А травесці — асабліва. Глядач жа граматны. Перад спектаклем ён чытае ў праграмцы: «Міколка — В. Кавалерава». Дарослая цётка. Але праз тры хвіліны я прымушу яго паверыць, што я сапраўдны Міколка ці Чыпаліна. Пакуль што — ашукваю... А твар? Колькі яшчэ пратрымаецца мой твар? А перадаць навуку травесці няма каму... Гэтаму не вучаць. Я шмат чаго збірала па каліўцу. У травесці кароткі век, але веданне і майстэрства прыходзіць занадта позна. Хто будзе рыхтаваць травесці? Не ведаю ніводнай, якая б выпусціла курс у інстытуце.

— Дарэчы, як сталася, што вы сталі травесці? З гэтым амплуа нараджаюцца ці становяцца?

— Я прыйшла ў тэатр не травесці, а хара́ктарнай актрысай. А перайшла ў новае амплуа амаль выпадкова, дзякуючы кінастудыі, дзе мне аднойчы прапанавалі агучыць хлопчыка. Рос сын. Я гуляла з ім у футбол, сябравала з яго сябрамі. Была для іх «сваім хлопцам». І так сталася, што асноўнай работай для мяне была... вуліца. Гэта тое, што падсілкоўвае мяне як актрысу. Хлопчыкі для мяне больш зразумелыя, як дзяўчаткі. Я і да гэтага часу не адчуваю сябе дарослым чалавекам. Сябры сына ўспрымаюць мяне як свайго равесніка. Ды і я, шчыра кажучы, не вельмі арыентуюся ў «дарослым» жыцці. У мяне ўвогуле няма нічога ў гэтым жыцці, акрамя дарослага сына і тэатра.

— І тэатр аддзячыў вам за самаадданасць? Вы — вядучая актрыса, адна з тых, на кім трымаецца рэпертуар...

— Так, у мяне шчаслівае творчае жыццё. Мяняліся рэжысёры, але ўсе, як ні дзіўна, бачылі мяне як актрысу. Ведаеце гэтыя размовы ў «грымёрках»: «Ах, новы галоўны!..» Я заўсёды спакойная. Бо ўпэўнена: акцёра ўсё адно відаць. І як бы рэжысёр ні ставіўся да канкрэтнага акцёра, ён не вораг самому сабе, свайму спектаклю.

— Відаць, не ўсе вашы калегі падзяляюць вашы меркаванні...

— А мяне ў тэатры не любяць.

— ?..

— За што? Мабыць, за шчаслівы творчы лёс. Але клянуся сваім дзіцем, ніколі

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

ПОМНІК БУДЗЕ... АЛЕ ЯКІ?

Яшчэ раз пра «афганскі» мемарыял у Траецкім прадмесці

У газеце «Добры вечар» за 1 ліпеня пад загалоўкам. «Я веру. Але ці будзе помнік?» было надрукавана інтэрв'ю з загадчыкам аддзела ЦК ЛКСМБ Анатолем Каралёвым. Публікацыя датычыла лёсу помніка загінуўшым у Афганістане, які мяркуецца пабудаваць у Мінску. На думку апарату ЦК ЛКСМБ лепшае месца для помніка — Траецкае прадмесце.

З інтэрв'ю вынікае, што праект мемарыяла ўжо зацверджаны, месца для яго канчаткова вызначана і калі б не супрацьдзеянні з боку ГалоўАПУ, Мінгарсавета і газеты «ЛіМ», памяць «афганцаў» даўно была б найлепшым чынам ушанавана. Я разумею жаданне т. Каралёва як мага хутчэй пабачыць у Траецкім рукатворныя бетонныя горы, можа, крыху ніжэйшыя за Мамаеў курган у Валгаградзе, але ніяк не меншыя за цэнтральны манумент у Брэсцкай крэпасці. Але пры гэтым не варта выдаваць уласны густ і ўласныя намеры за грамадскую думку. Бо і адносна месца для помніка і адносна ягонай ідэйнай канцэпцыі існуюць самыя розныя меркаванні, і звесці іх да кампрамісу немагчыма. Прычым тыя, хто займаецца пытаннямі гарадской эстэтыкі не на дылетанцкім, а на прафесійным узроўні (архітэктары, мастакі, скульптары, сацыёлагі) ідэю «афганскага» мемарыяла ў Траецкім не ўхваляюць. Цікава, што і праект, які прыйшоўся даспадобы ЦК ЛКСМБ, дасланы на конкурс з Украіны і зроблены людзьмі, якія, магчыма, ўвогуле ніколі не бывалі ў Мінску.

Як мемарыял у Брэсце не столькі ўвекавечыў гераізм абаронцаў, як стаў помнікам своеасабліваму мастацкаму густу П. Машэрава, так і плануемы побач з карчмою і камісійнай крамай мемарыял «афганцам» можа стаць для будучых пакаленняў дакументальным сведчаннем культурнага ўзроўню камсамольскай наменклатуры часоў «перабудовы». Магчыма, гэта разумеюць і тыя, ад каго залежыць фінансаванне праекта, і таму не спяшаюцца выпісваць чэк на тры мільёны рублёў (столькі будзе каштаваць будаўніцтва «мамаева кургана» ў Траецкім толькі на першым этапе).

Банк, па словах т. Каралёва, не дазваляе ЦК ЛКСМБ раней часу здымаць грошы з рахунка, куды ідуць ахвяраванні на помнік — так, маўляў, цалейшыя будуць. Намеснік міністра фінансаў БССР на просьбу «раскашэліцца» прапануе (у чыста камсамольскім стылі) «актывізаваць работу па правядзенні камсамольскіх суботнікаў». Мне зразумелае абурэнне т. Каралёва: нібыта шаноўны намеснік міністра не ведае грамадскіх настрояў — хто ж гэта будзе задарма працаваць па закліку ЦК ЛКСМБ, калі памянёная арганізацыя на прыкладзе старэйшых таварышаў з КПСС—КПБ трывала становіцца на рэйкі прыватызацыі і камерцыялізацыі, калі камсамольская наменклатура не выпусціць з кулака ніводнага рубля з мільёнаў, заробленых на друкаваных выданнях, гасцінічных комплексах, арганізацыі замежнага турызму і ўрэшце — з камсамольскіх узносаў? Тут хочацца разам з т. Каралёвым выгукнуць: «Нельга быць такім цынікам, таварыш намеснік міністра!»

І камісія Мінгарсавета па культуры, ахове і адраджэнні культурна-гістарычнай спадчыны «дурыць галаву» (выраз т. Каралёва): Траецкае прадмесце — комплексны помнік горадабудаўніцтва, у гэтым раёне новабудоўлі магчымы толькі з дазволу камісіі. ГалоўАПУ займаецца «ціхім сабатажам», «а тут яшчэ «ЛіМ» «выказаўся»...

Далей цытую радкі, прысвечаныя нашай газеце: «Як толькі не лаюцца. «Апалагетыка замест пакаяння», што «гэта помнік «у славу савецкай зброі». Аўтар артыкула («ЛіМ» № 51, 1990 г. — П. В.) у вочы не бачыў ні палажэння, ні праекта будаўніцтва, а ўжо робіць свае патэтычныя вывады. Але ж у першую чаргу гэта будзе помнік маці, сыны якіх загінулі...»

Дазволю заўважыць, што паважаны т. Каралёў карыстаецца ў палеміцы несумленнымі прыёмамі, прыпісвае апаненту ўласныя хібы — у прыватнасці схільнасць да «патэтычных вывадаў». Раю чытачам звярнуцца да лімаўскай публікацыі і пашукаць у гэтым чыста аналітычным матэрыяле хоць нейкую патэтыку.

Міжволі прыгадваю тэлефонную размову, што адбылася адразу пасля надрукавання ў «ЛіМе» нататак з нагоды конкурсаў на мемарыял у Курапатах і помнік воінам-«афганцам». У рэдакцыю пазваніў абураны т. Каралёў. Абвінавачыўшы газету ў сабатажы і непавазе да памяці загінуўшых, ён патэтычна ўсклікнуў: «Да знаете ли вы сколько наших ребят погибло в Афганистане?!» Відаць, хацеў здзівіць нас сваёй інфармаванасцю.

Дарэчы, у час той тэлефоннай размовы мы даволі грунтоўна абмеркавалі слабыя бакі праекта, што так палюбіўся ЦК ЛКСМБ. Так што т. Каралёў свядома гаворыць няпраўду, калі сцвярджае, што аўтар лімаўскай публікацыі «ў вочы не бачыў ні палажэння, ні праекта будаўніцтва». Таварыш Каралёў нават паабяцаў даслаць у «ЛіМ» свае нататкі з нагоды нашай публікацыі і заручыўся згодаю, што яны будуць у «ЛіМе» надрукаваны. Прайшло ці не дзевяць месяцаў, і ў пакутах народжаны матэрыял пабачыў свет... у «Добрым вечары». Відаць, надта ж не любіць загадчык аддзела ЦК ЛКСМБ нашу газету, калі дазволіў сабе не стрымаць «чэснае камсамольскае» слова. Але паколькі дыскусія ўсё-такі атрымала працяг, дык мае сэнс вярнуцца да прадмета дыскусіі.

ЯК ГЭТА НІ ДЗІЎНА, але дагэтуль не акрэслена ідэйная канцэпцыя мемарыяла; інакш кажучы, незразумела, каму і з якой мэтай ставіцца помнік. Мы збіраемся ўславіць подзвігі ці ўшанаваць ахвяры, ці зрабіць тое і другое адначасова? Які ўвогуле сэнс мы ўкладаем у разуменне «афганская вайна»? Гэта інтэрнацыянальная дапамога суседняй дзяржаве ці злачынства супраць яе народа? «Афганцы» — гэта сапраўдныя воіны-інтэрнацыяналісты ці ахвяры таталітарнага рэжыму, які зрабіў спадкаемцаў славы 1945 года інтэрвентамі і акупантамі? Помнік славы ці помнік пакаяння — бо, дарэчы, «проста так» помнікаў не бывае.

Адной з праяў так званага новага мыслення ў міжнароднай палітыцы сталі афіцыйныя заявы савецкага кіраўніцтва, у якіх «інтэрнацыяналістычныя» акцыі Савецкай Арміі 1968 года ў Чэха-Славакіі і ў 1979—1989 гадах у Афганістане прызнаны палітычнымі памылкамі. Народам гэтых краін ва ўскоснай форме прынесены прабачэнні. Але, на маю думку, нашым кіраўніцтвам трэба было б найперш павініцца перад уласным народам, уцягнутым па волі вярхоў і па ўласнаму бязволлю ў крывавыя палітычныя авантуры пад сцягам «пралетарскага інтэрнацыяналізму».

А пакуль што ёсць нібыта дзве праўды: адна ў экспартным выкананні, другая — для ўнутранага карыстання. Унутры краіны Афганская вайна паранейшаму прадстаўляецца як гераічная акцыя Савецкай Арміі, як школа мужнасці для тых, каму «не пашчасціла» паўдзельнічаць у Вялікай Айчыннай (позна нарадзіліся), як абарона дзяржаўных інтарэсаў СССР. Улады заігрываюць з «афганцамі», спрабуюць узяць пад кантроль іх аб'яднанні (тут не апошняя роля адводзіцца камсамолу), накіраваць іх незадаволенасць жыццём, знерваванасць і азлобленасць супраць дэмакратычных рухаў і партый. Нездарма менавіта былыя «афганцы» складаюць касцяк АМАПа, а пра «подзвігі» АМАПа — кожны вечар у праграме «Час»: спаленыя мытні, захопленыя тэлевышка і тэлефонная станцыя, атакі на дзяржаўныя ўстановы ў рэспубліках Балтыі.

Менавіта ў Траецкім прадмесці 20 красавіка 1986 года адбыўся інцыдэнт, пасля якога слова «афганец» на Беларусі згубіла рамантычны арэол. У гэты дзень нецвярозыя ветэраны Афганскай вайны білі «нацыяналістаў» — падлеткаў, вучняў Рэспубліканскай мастацка-музычнай школы-інтэрната імя Ахрэмчыка. На разгубленыя і абураныя воклічы: «Што вы робіце?!», чуліся цынічныя адказы — нас, маўляў, біць нацыяналістаў накіравала ЦК камсамола, нам за гэта нічога не будзе. «И вообще! Прекрати хрюкать по-белорусски. Здесь Россия!»

Я прыгадаў гэта, каб адзначыць, што камсамол Беларусі заўсёды быў неабыякавы да афганскіх ветэранаў.

Праект помніка, які ЦК ЛКСМБ імкнецца паставіць у Траецкім, якраз адпавядае прынцыпам «праўды для ўнутранага спажывання», цалкам ігнаруючы існаванне «экспартнага варыянта». Гэта тыповы ўзор імперскага стылю ў манументальнай пластыцы, варыяцыя на тэму валгаградскага Мамаева кургана, дакладней аднаго з фрагментаў мемарыяльнага комплексу — «сцяны-руіны», з якой выступаюць на гледача «людзі-камяні». У такой стылістыцы па ўсяму Савецкаму Саюзу выкананы-зроблены дзесяткі, а мо і сотні помнікаў салдатам Вялікай Айчыннай вайны. Такім чынам, незалежна ад таго, што запісана ў палажэнні аб конкурсе, ухвалены наменклатурай праект (калі яго толькі

не ішла да ролі абхадным шляхам. Я часта не магу слухаць, удзельнічаць у г. зв. «грымёрных» размовах. Мо адбітак травесці? Некаторыя мае калегі лічаць мяне хітрай, выкрутлівай, але я не магу сама для сябе зразумець: калі я працую з вамі як партнёр, я мушу любіць вас Як жа я магу плесці сеці вакол вас?! Гэта ж адразу адаб'ецца на сцэне! І калі я выходжу з вамі як партнёр на сцэну, я знайду тысячу прычын, каб закахацца ў вас! На жаль, калі сёй-той не можа пераўзысці мяне на сцэне, дык... шукае іншыя шляхі. Шкада. Я б дапамагла, калі б гэты сёй-той мог узяць ад мяне і... хацеў бы гэтага. А яшчэ.. казаць ці не?.. Ведаеце, колькі ў мяне было траўм ад калег-акцёраў? Калі партнёр дазваляе сабе да раніцы «разнявольвацца», дык як ён можа ў 10.30 выканаць трук?! Творчы чалавек павінен з самага пачатку ведаць, што яго-ная прафесія вымагае пэўных абмежаванняў.

— І ўсё ж у тэатры, тым больш у ТЮГу, існуюць і аб'ектыўныя прычыны незапатрабаванасці пэўных акцёраў?

— Вядома, некаторым катэгорыям акцёраў перападае мала работы Але я ўпэўнена, што АКЦЁРА ніколі немагчыма «закапаць». Няхай раз у пяць гадоў, але ён «усплыве». А спецыфіка ТЮГа... Я б магла сыграць ледзі Макбет, але ведаю, што ніколі не сыграю. Фізічна. Да этай акцёрскай трагедыі я падрыхтавалася яшчэ дзесяць гадоў таму назад...

Гутарку вёў Уладзімір ГРАЎЦОЎ, загадчык літаратурнай часткі ТЮГа.

Фота В. ВІТЧАНКІ.

рэалізуюць) будзе замацоўваць у грамадскай свядомасці абсурдную і небяспечную думку аб падабенстве Вялікай Айчыннай і Афганскай войнаў.

Недзе ў сярэдзіне 80-х гадоў у час сацыялагічных доследаў маладым амерыканцам задавалі пытанні, ці ведаюць яны, чаму Злучаныя Штаты прайгралі В'етнамскую вайну? Адказам было абсалютна шчырае здзіўленне: «А ці ж мы яе прайгралі?» Цікава, як адкажуць на падобнае пытанне аб Афганскай вайне гадоў праз дзесяць нашыя дзеці?

У СВАІМ ІНТЭРВ'Ю «Добраму вечару» т. Каралёў сцвярджае, што, акрамя Траецкага прадмесця, для помніка «іншага месца ніхто прапанаваць не можа». Выношу прапанову, якая, спадзяюся, будзе мець пэўны рэзананс. Перагляд савецкай гісторыі зайшоў так далёка, што ў хуткім часе гістарычнае імя будзе вернута Санкт-Пецярбургу. Ідзе дэмантаж афіцыёзных бальшавіцкіх помнікаў, адыёзныя імёны знікаюць з назоваў вуліц, плошчаў, гарадоў. Няма сумнёву, што ў хуткім часе ў Менску не будзе вуліцы і плошчы Мясцікова, а тым болей ніколі не паўстане помнік гэтаму ненавісніку беларушчыны. Вось і месца для помніка «афганцам». Прычым тэма мемарыяла магла б быць пашырана: Афганістан 1979—1989, Чэха-Славакія — 1968, Венгрыя — 1956. Гэта можа быць помнік усім беларусам, што бессэнсоўна пралівалі сваю і чужую кроў за інтарэсы імперыі ў чужых землях. Помнік-храм, храм пакаяння.

Ці чым горшая пляцоўка, якую зараз займае бюст Дзяржынскага насупраць будынка КДБ? Устаноўка помніка «афганцам»—ахвярам таталітарызму на месцы, дзе стаяў адліты ў бронзе на гранітным пастаменце заснавальнік бальшавіцкай катоўні, мела б сімвалічны сэнс, як развітанне з эпохай гвалту і тэрору.

Помнік, вядома, будзе. Але які?..

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.

МУЗЫКА

«МАЛА МЫ ВЫСТУПАЕМ...»

«Што можа быць больш фальшывым за адну флейту? — Дзве флейты».

Гэтыя словы, якія нібыта належаць Моцарту, даводзілася чуць кіраўніку ансамбля флейтыстаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Ніне Аўраменка ці не пасля кожнага канцэрта. Але калі Моцарт сказаў так некалі пра флейту таму, што яна і сапраўды вельмі цяжкі інструмент адносна чысціні ладу, дык тыя музыканты, якія прыходзілі за кулісы павіншаваць Ніну Васільеўну, з яўнай іроніяй да Моцартавых слоў вымаўлялі яго крылатую фразу. Бо ігра маладых флейтыстаў, студэнтаў кансерваторыі, зачароўвае слухачоў не толькі майстэрствам выканання, але перш за ўсё чысцінёй ладу, пра якую так захоплена адгукаюцца прафесіяналы.

Перада мной некалькі афіш, якія захоўваюцца ў ансамблі. Кіеў. 1988 год. Кастрычнік. Канцэрт флейтавай музыкі. Літаральна ўся афіша размалявана вясёлкаю почыркаў — гэта словы ўдзячнасці ансамблю за цудоўнае выкананне. «Даўно не атрымліваў такого задавальнення. Мне ўсё спадабалася, але асабліва дзівосная чысціня інтанацыі і той цудоўны творчы дух, які так рэдка сустракаецца ў наш час». Такі аўтограф пакінуў прафесар Кіеўскай кансерваторыі У. Апацкі.

Другая афіша. Адэса. 1989 год. Верасень. Сімпозіум выканаўцаў на драўляных духавых інструментах. «Шчаслівы, што мог удзельнічаць у такім форуме. Асабліва ўзрадаваны мінчанамі. Цудоўны ансамбль. Дзякуй Ніне Васільеўне і гадаванцам», — напісаў саліст-флейтыст Камернага аркестра Грузіі Н. Кікнадзе.

Афіша канцэрта ў Ленінградзе, і сярод надпісаў — аўтограф прафесара Ленінградскай кансерваторыі Г. Нікіціна. А вось аўтограф прафесара Дзяржаўнага музычна-педагагічнага інстытута імя Гнесіных І. Мазгавенкі пасля канцэрта ў Харкаве... Цікава, дзе ж афіша канцэрта ў Мінску і хто з нашых сталічных музыкантаў адгукнуўся на ігру ансамбля?.. Такой афішы не знаходжу. Адзінае, што ведаю, — летась на дабрачынным канцэрце «Юныя музыканты—дзецям Чарнобыля» ўпершыню пачуў ігру ансамбля народны артыст БССР М. Дрынеўскі, які тады ж выказаў сваё захапленне выкананнем, рэпертуарам і такой рэдкай для флейты якасцю, як чысціня ладу, а яшчэ — шкадаванне, што не давялося слухаць нашых юных флейтыстаў раней.

А цяпер — слова кіраўніку ансамбля, старшаму выкладчыку БДК **Н. Аўраменка:**

— З першых гадоў педагагічнай працы я старалася, каб мае вучні або студэнты ігралі ў ансамблі незалежна да таго, ці трэба гэта па праграме або не. Бо амаль кожнаму флейтысту ў будучым давядзецца іграць у камерным ансамблі ці ў аркестры. Без навыка гэта вельмі цяжкая справа. І, ведаеце, плён — відавочны. Ад гэтага і чысціня ладу, якая так здзіўляе слухачоў. А дзіўнага ж нічога няма. Упартая праца і ўсё...

Ігра ў ансамблі выхоўвае яшчэ адну важную якасць — гэта пачуццё таварыша, павага і, калі хочаце, любоў да бліжняга. Бо, скажам, людзі, якія не паважаюць адно аднаго, ніколі не аб'яднаюцца ў ансамбль. Калі ж іх усё-такі прымусіць іграць разам, ім вельмі цяжка будзе знайсці агульнае дыханне, дамагчыся тонкасці нюансіроўкі, адчуць тэмпарытм твора і г.д. Удзельнікі ансамбля цудоўна ведаюць і адчуваюць адно аднаго, штодня сустракаюцца, размаўляюць пра музыку, пра жыццё. Усё гэта садзейнічае добраму ансамблю і дае падставу слухачам ставіць словы Моцарта пад сумненне. А Моцарт жа абсалютна меў рацыю. Флейта — вельмі цяжкі інструмент адносна чысціні ладу.

Першае сур'ёзнае выступленне было, пэўна, у 1983 годзе, калі яшчэ з вучнямі Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК я ўпершыню выехала на вельмі адказны канцэрт у Ерэван. Там праходзіла Усесаюзная канферэнцыя выкладчыкаў музычных спецшкол-адзінаццацігодак. У зале, вядома, была прафесійная публіка, страшнавата было, але вытрымалі мы гэты экзамен на «выдатна». Затым былі іншыя канцэрты, не менш адказныя. Потым пачалася мая праца ў кансерваторыі, з'явіліся новыя людзі. Ёсць свае цяжкасці, але разам усе стараемся іх перадольваць. Канечне, пабываць на якім-небудзь міжнародным конкурсе ці паездзіць з канцэртамі па якой-небудзь экзатычнай краіне—такая мара, думаю, ёсць у кожнага музыканта, але на сённяшні дзень нам проста хочацца часцей выступаць з канцэртамі. Мала мы выступаем. А выступленне перад аўдыторыяй ні ў якае параўнанне не ідзе з тым, што мы іграем у маленькім класе.

За той час, пакуль мы гутарылі з Нінай Васільеўнай, хоць гэта і было пасля яе работы, пастаянна заходзілі ў клас студэнты: хто з пытаннямі, хто з прапановамі, хто проста так. Я бачыў, з якой цеплынёй і любоўю яны ставяцца да свайго педагога і педагог да іх. І лішні раз пераконваўся, што поспех любой справы, вынік якой залежыць ад калектыўнай працы,—няхай будзе гэта завод, калгас, футбольная каманда, гэтаксама як хор, аркестр і нават невялікі ансамбль — цалкам залежыць ад кіраўніка.

Аднак, давайце пазнаёмімся з выхаванцамі Н. Аўраменкі: Ларыса Ласоцкая, Сяргей Балыка, Якаў Гелер, Яўген Віданаў, Сяргей Картэс, Аляксандр Груздзеў, Антон Дубатоўка, Вадзім Сідараў—ансамбль флейтыстаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі.

Арнольд ДЫБЧА.

АД РЭДАКЦЫІ. Калі матэрыял ужо быў падрыхтаваны да друку, ансамбль атрымаў доўгачаканы канцэрт у Зале камернай музыкі БДФ.

Ці дапамогуць «пікетчыкам»?

У спісах лаўрэатаў рэспубліканскіх конкурсаў музыкантаў-выканаўцаў, розных фестываляў і аглядаў ужо амаль два дзесяткі гадоў сустракаюцца прозвішчы навучэнцаў Лідскага музычнага вучылішча. Яго выхаванцаў і выкладчыкаў (хаця ў якасці гледачоў) можна бачыць на ўсіх значных канцэртах вядомых музыкантаў у Гродне, Мінску, Вільнюсе.

А нядаўна члены дружнага калектыву выступілі ў якасці... пікетчыкаў, калі выйшлі са сваімі патрабаваннямі да будынка гаркома КПБ.

Што прывяло іх туды! Чым жыве гэты творчы калектыў! Гутарым з дырэктарам Лідскага музычнага вучылішча М. БАЯРОВІЧАМ.

— Міхаіл Андрэевіч, прынята лічыць, што інтэнсіўнасць культурнага жыцця, моц творчага патэнцыялу слабеюць па меры аддалення ад сталіц. Сапраўды, Мінск у гэтых адносінах не параўнаць з Масквой, Гродна—з Мінскам... Ваша вучылішча далёка ад сталіц. Ці адчуваеце вы яго правінцыйнасць?

— Цяжка адказаць адназначна. Думаю, трэба расказаць пра гісторыю вучылішча, яго сённяшні дзень, пра нашы дасягненні і праблемы.

Наш першы выпуск адбыўся ў 1977 годзе. І ўжо тады з васьмідзесяці навучэнцаў, якія атрымалі дыплом, шэсць сталі студэнтамі Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, прычым па розных спецыяльнасцях (баян, струнныя інструменты, кларнет). Крыху раней тры мастацкія калектывы вучылішча занялі прызавыя месцы на рэспубліканскім конкурсе. Гэта хор (першае месца), аркестр народных інструментаў (другое), аркестр баянаў (трэцяе).

Усе гэтыя калектывы, крыху відазмененыя, існуюць і сёння. У вучылішчы працуюць аркестры рускіх народных інструментаў, цымбальны і духавы, хор фальклорнай песні, ансамбль скрыпачоў, эстрадны ансамбль «Фестываль», жаночы хор. Творчы патэнцыял іх дастаткова высокі — усе яны лаўрэаты рэспубліканскіх конкурсаў. Праблемы ўзнікаюць з хорам. Калі раней ён быў змешаны, то цяпер давялося ператварыць яго ў жаночы, таму што большасць нашых навучэнцаў, на жаль, складаюць дзяўчаты.

— Каб стварыць такую колькасць мастацкіх калектываў, патрэбны, напэўна, вельмі моцны і, галоўнае, творчы выкладчыцкі склад?

— Безумоўна. У нас, вядома, існуе праблема кадраў, і ўсё ж большасць выкладчыкаў не толькі на высокім узроўні вядуць свае прадметы, выхоўваючы вучняў, але і самі актыўна займаюцца канцэртнай і творчай дзейнасцю. У канцэртах, якія мы часта даём у вёсках Лідчыны і ў суседніх раёнах, у вайсковых часцях, разам з вучнямі іграюць і настаўнікі: скрыпач М. Дзвілянскі, баяністы А. Акімаў і А. Патапейка, цымбалісты У. Дубіцкі, М. Саўко, З. Дзедунова, выступаюць сола-вакалісты Т. Бугасава, Т. Гарачова, С. Ляонава. Выкладчык В. Бубен у хуткім часе выдасць свой зборнік эцюдаў.

У вучылішчы створана пяць канцэртных брыгад, якія рэгулярна гастралююць па гарадах і вёсках так званай Лідскай зоны: Дзятлаўскага, Карэліцкага, Навагрудскага, Воранаўскага, Іўеўскага, Смаргонскага, Ашмянскага і Астравецкага раёнаў. Бываюць і больш прэстыжныя гастролі: напрыклад, ансамбль «Фестываль» удзельнічаў у Міжнародным конкурсе ў Вільнюсе, двойчы яму давodзілася выступаць па Гродзенскім тэлебачанні.

— Мяркуючы па нашай гутарцы, вам удаецца не патануць у хвалях правінцыйнага жыцця. У вашым калектыве адчуваецца творчая атмасфера. Што ж прымусіла выйсці з пікетам да гаркома КПБ?

— Умовы, у якіх вымушаны працаваць. Вучылішча размешчана ў старым будынку былой сярэдняй школы. Катастрафічна не хапае вучэбных класаў. На 260 навучэнцаў усяго 25 класаў для індывідуальных заняткаў, у той час як патрэбна мінімум 100. Дзеці вымушаны займацца музыкай у вестыбюлях, на лесвічных пляцоўках, у закутках. Некалькі класаў удалося абсталяваць у інтэрнаце, але ж гэта не выйсце. У вучылішчы няма добрай бібліятэкі, чытальнай і спартыўнай залаў.

А насупраць у будынку гаркома КПБ пасля скарачэння штатаў засталася пустою палавіна кабінетаў. Вось мы і хацелі б іх заняць. Пытанне было вынесена на сесію гарсавета, аднак тагачасны першы сакратар ГК КПБ Г. Ударцаў прапанаваў стварыць камісію па вывучэнні гэтага пытання. Скончылася ўсё тым, што пустыя кабінеты аддалі грамадскім арганізацыям, а мы так і засталіся ні з чым. І няма ніякай перспектывы ў гэтай пяцігодцы.

Застаецца скарачаць набор навучэнцаў, каб стварыць больш-менш нармальныя ўмовы для працы. І скарачаем, нягледзячы на тое, што ў музычных школах вобласці існуе праблема кадраў. Напрыклад, на пяць выпускнікоў-піяністаў у нас ужо цяпер дваццаць адна заяўка.

І тым не менш мы не апускаем рукі, не перастаём працаваць і ствараць. Сведчаннем гэтага з'яўляюцца нядаўнія ўзнагароды на IV Рэспубліканскім аглядзе метадычнай і творчай работы выкладчыкаў. Шаснаццаць з іх атрымалі нашы настаўнікі.

— Застаецца спадзявацца, што вашу просьбу аб дапамозе пачуюць кіраўнікі горада Ліды і Гродзенскай вобласці, пажадаць вам найхутчэйшага наваселля і творчых поспехаў.

Л. НАВІЦКАЯ, журналіст.

г. Ліда.

ЗАЎСЁДЫ ЎЧАРАШНІЯ

(Пачатак на стар. 5).

думать не только о разгроме буржуазного реставраторства, что неизбежно, но и о ликвидации пагубных последствий деятельности реставраторов и капитулянтов внутри и за пределами страны».

Шкада толькі, што яна не патлумачыла, якім чынам, якімі метадамі трэба наводзіць рэвалюцыйны парадак «унутры і за межамі краіны». Раней у бальшавікоў былі латышскія стралкі, ЧК, НКУС, Чырвоная Армія, Камінтэрн, Варшаўскі дагавор. Выкарыстоўваючы іх, грамілі «контррэвалюцыю» не толькі ў сябе ў краіне, але і ў Венгрыі, Чэхаславакіі, Афганістане. А цяпер? Дзе тыя валанцёры рэвалюцыі, якіх давядзецца кінуць у бой?

АДЗІН З ПЕРШЫХ дoff

АДЗІН З ПЕРШЫХ дoff

АДЗІН З ПЕРШЫХ доследаў «ліквідацыі фармальнай дэмакратыі ў імя рэвалюцыйнай дыктатуры» — разгон Устаноўчага сходу ў студзені 1918 года — даўся бальшавікам адносна лёгка.

Іранізуючы з нагоды яўнай няздольнасці дэлегатаў «Учредилки» процідзейнічаць «явному, грубому насилию», Л. Д. Троцкі пісаў: «По существу дела, эти провинциальные мещане совершенно не знали, что с собой делать, а большинство и просто трусило. Зато они тщательно разработали ритуал первого заседания. Они принесли с собой свечи на случай, если большевики потушат электричество, и большое количество бутербродов на случай, если их лишат пищи. Так демократия явилась на бой с диктатурой — во всеоружии бутербродов и свечей. Народ и не подумал о поддержке тех, которые считали себя его избранниками, а на деле были тенями уже исчерпанного периода революции».

Праўда, наступныя «перамогі» над дэмакратыяй (разгром шматпартыйнасці, падаўленне Кранштацкага «мецяжу», расстрэл у Навачаркаску, задушэнне рэформ у Чэхаславакіі ў канцы 60-х гадоў і г. д.) патрабавалі ўсё большых і большых намаганняў. А адпаведна ўсё большых і большых ахвяр, якімі даводзілася насычаць ненасытнае чэрава молаха «пралетарскай дыктатуры». І ўсё ж, калі не лічыць грамадзянскай вайны і сур'ёзных ускладненняў на міжнароднай арэне, і гэтыя перамогі даліся таталітарнаму рэжыму без асаблівай цяжкасці. Паўплывалі, як і ў студзені 1918 года, слабасць сіл дэмакратыі ў СССР, адсутнасць у краіне хоць якіх-небудзь сур'ёзных дэмакратычных традыцый, а, галоўнае, маўчанне народа, які цярпліва жыў пад прыгнётам антыдэмакратычных інстытутаў.

Як тое будзе цяпер, калі прыхільнікі лініі на «ліквідацыю фармальнай дэмакратыі ў імя рэвалюцыйнай дыктатуры» адважацца перайсці ад размоў да практычных дзеянняў? Ці не памыляюцца яны, мяркуючы, што «разгром буржуазнага рэстаўратарства» будзе для іх гэткім жа лёгкім і простым, як некалі лёгкім і простым быў бальшавіцкі разгром Устаноўчага сходу? Ці не дапускаюць яны сур'ёзнай памылкі, лічачы, што і на гэты раз, як у мінулым, дэмакратыя будзе не здольнай абараніць сябе, а народ — не гатовым да адстойвання сваіх дэмакратычных заваёў? Наколькі сур'ёзна засвоены імі ўрокі апошніх гадоў? Ну хоць бы ўрокі студзеньскіх падзей у Прыбалтыцы, калі дэмакратыя, з'явіўшыся практычна няўзброенай на бой з танкамі паграджальнай дыктатуры, усё ж здолела атрымаць перамогу.

АДНАК ВЕРНЕМСЯ на канферэнцыю. У нейкі момант аднастайна-аднадушная яе хада была парушана вострымі спрэчкамі вакол пытання аб адносінах да «творчай спадчыны» сталінізму. І часам здавалася, што гэтыя спрэчкі разбураюць згрутаваныя шэрагі «Адзінства».

У сваім дакладзе Н. Андрэева абачліва абышла маўчаннем далікатную тэму сталінскіх злачынстваў, спадзеючыся, што і іншыя прамоўцы возьмуць з яе прыклад. Ды дзе там! Старая бальшавіцкая закваска не-не ды і давала аб сабе знаць, выплёскваючыся ў панегірыкі з нагоды «выдатных поспехаў», дасягнутых краінай пад мудрым кіраўніцтвам правадыра, у асуджэнне курсу XX з'езда, які выкрыў культ асобы Сталіна, у патрабаванне аднавіць «ленінска-сталінскую партыю».

Найбольш рэльефна гэтыя настроі прадставіў у сваім выступленні старшыня Асецінскага камітэта «Адзінства» М. Качыеў. «Сегодня имя Сталина, — заявіў ён пад бурныя апладысменты залы, — является тем критерием, на котором должна проверяться преданность идеалам коммунизма... Сегодня тот, кто является врагом Сталина — враг революционного рабочего движения. Я предлагаю назвать Большевистскую платформу в КПСС марксистско-ленинско-сталинской, чтобы сволочи всех мастей знали, кто мы такие и близко к нам не подходили».

Відаць, баючыся таго, што такога роду прызнанні і на самай справе пакажуць усім, «хто яны такія», асобныя дэлегаты спрабавалі суцішыць раз'ятраных сталіністаў, збіць іх ваяўнічы запал. Але беспаспяхова.

«В нашей платформе несколько раз даются ссылки на высказывания Сталина. Это недопустимо. Сталин принес неисчислимые бедствия своей стране и народу»,— гэтыя словы Г. Кашына з Малдавіі патанулі ў абураным гвалце залы. Дзве-тры хвіліны прамоўцу не давалі гаварыць, запляскvalі, асвістваялі. Перакрыкваючы гвалт, Кашын усё ж паспеў пракрычаць у мікрафон: «Я вижу в этом зале людей со значком Сталина на груди. Кто-то из них позирует перед телекамерами, раздает интервью, восхваляя Сталина. Позор! Такие действия оттолкнут от нас большие массы народа».

Той жа лёс спасціг і Р. Бурава з Днепрадзяржынска, які асмеліўся на куды больш мяккую «заяву» аб тым, што «Сталин — личность неоднозначная», што «наряду с бесспорными заслугами, у него были и ошибки». Яму, як і Кашыну, не далі дагаварыць.

Такім няхітрым, «глоткавым» чынам парушальнікі спакою былі пастаўлены, а дакладней, пасаджаны на месца. Ранейшае адзінства «Адзінства», якое паграджала расколам, было адноўлена.

І, трэба сказаць, зусім дарэчы, а, галоўнае, своечасова. Наставаў час прыняцця рэзалюцый, дэкларацый, зваротаў. А тут ужо, як і належыць «сапраўдным бальшавікам», неабходна было прадэманстраваць маналітнае аднадушша і аднадумства.

Разам з тым, першыя ж галасаванні (па праекце і дэкларацыі аб утварэнні Бальшавіцкай платформы ў КПСС) выявілі невялікую групку тых, хто думае інакш. Адразу ж прагучалі выкрыкі з залы: «Пусть те, кто голосует против, назовут свои фамилии!». Да называння прозвішчаў справа не дайшла. Але пагроза, хутчэй за ўсё, падзейнічала, і цэнтральная рэзалюцыя — «Аб палітычным недаверы Генеральнаму сакратару ЦК КПСС М. С. Гарбачову» — прайшла амаль аднагалосна (усяго толькі адзін — супраць, устрымаўшыхся не падлічвалі).

Ужо само з'яўленне такой рэзалюцыі — факт, бясспрэчна, надзвычайны. У які б час бальшавікі асмеліліся б на такую «рэвалюцыйную» меру? Паспрабуй яны здымаць Сталіна або, на благі канец Брэжнева ці Чарненку! Уся пікантнасць сітуацыі якраз у тым, што «бальшавікі», якія сабраліся ў Мінску, паўстаўшы супраць свайго генеральнага сакратара, здзейснілі, самі таго не ўсведамляючы, акт найвялікшага святатацтва і бунту супраць святая святых бальшавіцкай ідэалогіі, якая прадпісвае бясспрэчнае падпарадкаванне ніжэйстаячых вышэйстаячым. Акрамя таго, гэтым актам непадпарадкавання яны прадэманстравалі, што ад разносімай імі ўшчэнт перабудовы ім усё ж тое-сёе перапала. Ну хоць бы права ў адкрытую заяўляць аб сваёй нязгодзе з дзеяннямі першай асобы ў партыі. Без апасенняў, што цябе тут жа не пацягнуць на Лубянку або ў псіхушку.

Рытуал аддання анафеме Гарбачова быў праведзены па класічных бальшавіцкіх канонах: за «предательство интересов трудящихся», «реставрацию капитализма в стране», за падтрымку «контрреволюции в социалистических странах», непроцідзеянне «смене государственного строя, ликвидации СССР, введению частно-капиталистического рынка и грабительской приватизации, развалу КПСС» генеральны сакратар і яго «фракцыя» падлягае выключэнню з КПСС.

Здзейсніўшы гэты паганскі акт выгнання нячысціка, патрабаваўшы разам з тым адзыву народных дэпутатаў СССР Бакаціна, Шэварднадзе, Якаўлева, Ельцына, Сабчака і «других перевертышей и предателей», дэлегаты дружна і натхнёна праспявалі «Інтэрнацыянал».

«МЫ НАШ, мы новый мир построим»,— гэтыя радкі з велічна-суровага пралетарскага гімна некалі ўздымалі масы на вялікія подзвігі барацьбы і самаахвяравання. Цяпер жа, у гэтай зале, яны *ўспрымаліся* як горкая, саркастычная ўхмылка гісторыі.

Які «новый мир» здольны пабудаваць гэтыя вартыя жалю асколкі таталітарнай сістэмы?

Сумны вопыт **вялікіх эксперыментатараў па будаўніцтве «новага жыцця» і «светлай будучыні», наша трагічная гісторыя іх так нічаму і не навучылі. Некалькі кароткіх гадоў галоснасці і ўсеагульнага ацверазення аказалася яўна недастатковым, каб вызваліць іх свядомасць ад тых хімерычных схем і догмаў, пад прыгнётам якіх яшчэ нядаўна знаходзілася наша краіна.**

Заўсёды ўчарашнія, абцяжараныя пачварным мінулым, яны крычаць аб катастрофе, якая паграджае нам, і не разумеюць, што падрыхтавана яна дзесяцігоддзямі палітыкі, якая трымала ў сваіх учэпістых абдымках вялікую і магутную краіну. Той палітыкі, якую яны зноў спрабуюць адрадзіць.

Яшчэ не зламаныя, але на штосьці спадзеючыся, яны заклікаюць адзін аднаго «несці людзям бальшавіцкую ленінска-сталінскую праўду». І не жадаюць нават слухаць пра тое, што народ даўно ўжо гэтай «праўды» не прымае.

Агрэсіўныя, узлаваныя на ўвесь свет, яны патрабуюць ачысціць грамадства ад тых, хто думае і робіць не так, як ім хацелася б! І не жахаюцца ад думкі, што тады давядзецца «вычышчаць», высякаць пад корань асноўную масу народа. Падобна на тое, як гэта рабілася ў мілыя іхняму сэрцу гады сталінізму.

Закасцянелыя ў дрымучым дагматызме «адзінага навуковага *светапогляду»*, *яны* сеюць марныя ілюзіі, быццам карані крызісу ляжаць на паверхні — у адступніцтве цяперашніх кіраўнікоў партыі і дзяржавы, у іх «контррэвалюцыйных, антыкамуністычных» дзеяннях. І хаваюць ад людзей *рэальныя*, глыбінныя прычыны прабуксоўкі рэформ, якія караняцца ў складанасцях пераходнага перыяду, у шалёным супраціўленні сіл старога свету, у нашай непадрыхтаванасці да новых, цывілізаваных формаў жыцця, у трагічных памылках, недальнабачнасці рэфарматараў і г. д.

КАНФЕРЭНЦЫЯ закончылася. Які ж яе вынік? Пра якія працэсы, што адбываюцца ў нетрах пакуль яшчэ самай шматлікай і ўплывовай партыі краіны, яна сведчыць? Відаць, бачыць у ёй толькі адрыжку старога бальшавіцкага мыслення было б вялікай памылкай. Хутчэй гэта бунт на партыйным караблі — чарговы, другі пасля красавіцкага пленума, этап у шырокім наступленні ультракансерватыўнага крыла ў КПСС на яе кіраўніцтва, што спрабуе лавіраваць паміж рознымі плынямі партыі, якая раскалваецца.

Цікава, якім будзе наступны этап? І хто на гэты раз кіне пальчатку Гарбачову і яго непаслядоўнаму курсу на рэформы?

Хутчэй за ўсё, чакаць адказу на гэтыя пытанні доўга не давядзецца. Барацьба паміж прыхільнікамі і праціўнікамі рэформ дасягнула свайго апагею. Перад тварам дакладна абазначанай пагрозы іх партакрытычнаму панаванню неабальшавікі рэзка актывізаваліся, «выйшлі з акопаў». І вяртацца *назад, падобна,* не збіраюцца.

Гэта ёсць іх «последний и решительный бой»?

СЦЕРАЖЫЦЕСЯ, ЁН ЯШЧЭ ЖЫВЫ!

(Пачатак на стар. 5).

падрэзаны аўтагенам ён трымаецца пад уласным цяжарам. Зноў залязгалі гусеніцы абодвух танкаў, нацягнуўся трос, скаланулася статуя і паляцела потарч з неверагодным грукатам і гулам шматтонная бронзавая пустата. Тырчаў толькі пашкуматаны пастамент.

Разлічвалі ўправіцца да раніцы: разбіць пастамент, зрэзаць арматуру, забрукаваць, зараўняць і замесці сляды, каб на апусцелай плошчы святкаваць 40-ю гадавіну Кастрычніка. І ўсё сарвалася.

Магутныя краны ледзьве ўскацілі на пляцўку цягача разутага правадыра і некуды спешна павезлі, адпусцілі з пяском і брукам самазвалы. Пасярод плошчы тырчаў паабскубаны пастамент. Раніцай яго агарадзілі шчыльным плотам, прыгналі сапёраў з ламамі, кіркамі і рыдлёўкамі і пачалася работа ў тры змены. Ніяк не падаваўся ўпарты бетон, адскоквалі невялікія аскабалкі, вытыркаліся рэбры таўравых бэлек. Да свята заставалася два дні, а фундамент упарта трымаўся.

Усю ноч з 6-га на 7-е лістапада снавалі грузавікі і не разгіналіся брукары. Раніцою знялі плот. Плошча адразу рассунулася, папрастарнела, апусцела, толькі святлейшы брук прыкрыў у зямлі зрэзаныя таўравыя бэлькі. Дэманстрацыя і парад праходзілі каля ўрадавай трыбуны (яна і цяпер невядома дзеля чаго тырчыць над балясінамі сквера). А дэманстранты глядзелі не на трыбуну, не на крыкуноў «да здравствует!», а на апусцелую плошчу. Хто з радасцю, а хто і з жалем.

ЯК РАДАВАЛІСЯ як спадзяваліся, не страціўшыя розум і сумленне, што пакончана са сталіншчынаю, што ў касталомні болей не будзе звароту. Паверылі ў абяцанні бяздзейснай Канстытуцыі пра недатыкальнасць асобы, пра законнасць і шырокія правы. Наіўныя! Не разумелі, што скінуць бронзавую статую лягчэй, чым вытравіць сталінізм з галоў і сэрцаў «вінцікаў» і «болцікаў» закручанай Сістэмы. Ён у многіх, як воспа, уеўся пажыццёва. Чаму б і не? Яны карысталіся ўседазволенасцю, уседаравальнасцю, неабмежаванаю ўладаю ўціску і страху. Хто ж адмовіцца ад такіх выгадаў? Наменклатурны клан не ствараў ні на грош матэрыяльных каштоўнасцей, а пажыццёва здымаў тлустыя вяршкі з посніцы затурканага народа і толькі тлуміў яму розум, цешыў вымпеламі і пераходнымі сцягамі, а трымаў у бараках і «балках». Прасвітары сталінскай навукі па загаду скідалі помнікі, пераймяноўвалі праспекты і з усіх сіл адстойвалі сталінізм пад рознымі псеўданімамі і фармулёўкамі, пераліцоўвалі форму, захоўваючы сутнасць.

Неўзабаве перайшлі ў адкрыты наступ на тых, хто хапіў глыток свабоды і паверыў у яе. Зноў зашчоўкалі наручнікі, *загрымелі* засовы і замкі камер за «іншадумцамі», «экстрэмістамі», «падбухторшчыкамі», «антысацыялістычнымі элементамі», «апалагетамі Захаду». Яны наіўна паверылі ў «адлігу» і самаахвярна рынуліся ратаваць краіну ад здзічэння і пагібелі. Каму— лагер, каму — ссылка, каму — выгнанне з Радзімы. Пазней многіх вызвалілі, але не рэабілітавалі, не папрасілі прабачэння, прыкінуліся, нібыта зрабілі вялікую ласку.

Як папрок, як рэчавы доказ бязглуздзіцы, растранжырвання народных мільёнаў, безгустоўшчыны і адміністрацыйнага самадурства на месцы былога помніка Генсеку за бетонным плотам стаіць у рыштаваннях узор до-о-ў-габуду — Палац невядомага прызначэння. Няйнакш, цэнтр ідэалагічнага выхавання недасведчанага ў сваім выбары народа. Яго завуць «саркафагам» і «маўзалеем» (сапраўды, падобны). Сцены недабудаванай пачвары патроху асыпаюцца, а мяне палохае думка, каб з тых таўравых бэлек не прарос прывід новага ката ўсіх часоў і народаў. Яго дух, як страшэнны вірус распоўзся па многіх душах тых, што баяцца страціць грунт пад нагамі, хто заўзята служыў яго крываваму рэжыму. Закаснелыя сталіністы ўсіх, «кто поет не с нами», абвяшчаюць «ворагамі народа» і патрабуюць расправы над імі. Самыя зацятыя і бессаромныя стварылі арганізацыю «Сталин», злачынную па самой сутнасці. Хто рэанімірує самага страшнага забойцу, — злачынца сам, хто аднойчы растаптаў і апаганіў нявінную кроў свайго народа, той прагне новай крыві. Яна ўжо кожны дзень льецца ў нашай «прававой дзяржаве».

Куды ж нядаўна зляцелася кантужанае сталінізмам груганнё? У самую «смиренную», лаяльную і паслухмяную нашу сталіцу. Тут жа яшчэ ў народнай памяці крываточаць Курапаты, знаходзяцца новыя і новыя магільнікі ахвяр сталінізму. *Толькі што дэмакратычныя* сілы рэспублікі адкрылі і ўшанавалі памяць соцен расстраляных у 1941 годзе на Чэрвеньскай шашы. А колькі яшчэ невядомых брацкіх магіл у нашых гарадах і паселішчах?!

І гэта не спыніла нінаандрэеўскае «Единство» спраўляць свой баль на скрываўленай зямлі Беларусі. Тут яе хаўруснікам спакойна, тут яны жаданыя госці, забяспечаныя гасцініцамі, прасторнаю залаю ў Доме палітасветы, неабходнай тэхнікай, транспартам, харчамі, акружаныя ўвагай і клопатам яшчэ трывалых і ўладарных аднадумцаў па намаганнях павярнуць гісторыю назад.

На так званую Ўсесаюзную канферэнцыю прыхільнікаў бальшавіцкай платформы ў КПСС (які бязвінны псеўданім!) з'ехаліся 533 дэлегаты з 12 рэспублік. Беларускія гаспадары забяспечылі іх усім неабходным для ахайвання распачатай у краіне дэмакратызацыі, дзеля рэанімацыі асобы, вучэння і практыкі Сталіна.

Суцяшае адно, што большасць удзельнікаў гэтага бессаромнага шабашу — заслужаныя пенсіянеры з вялікім стажам. І разам з тым становіцца страшна і сорамна, што наша Рэспубліка прытуліла і прыгрэла гэтую зграю. Упэўнены, што ні Украіна, ні Малдова, ні Масква, ні Ленінград не дапусціліся б таго, каб пад іх дахам праходзіў лямант рэаніматараў самай злачыннай і згубнай ідэалогіі і крывавай практыкі. Дзіўна і страшна, што ніхто не дае адпор нэа... сталінізму.

О, бедны, вечна пагарджаны і цярплівы мой народ, што з табою робяць сытыя апекуны?! Хто ж нас пасля гэтага будзе паважаць? І ці пададуць нам *з пашанаю руку*?

Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Курапаты—Ігумен: крывавая дарога

На зямлі беларускай шмат не толькі абеліскаў у памяць аб тых, хто загінуў у гады Вялікай Айчыннай вайны і брацкіх магіл. Нямала на ёй і іншых захаванняў — тых самых вялікіх і малых курапатаў, падобных да Курапатаў пад Мінскам, якія намаганнямі З. Пазьняка і яго аднадумцаў сталі вядомы ўсяму свету некалькі гадоў назад.

Актывісты «Мартыралога Беларусі» знайшлі і іншыя магілы ахвяраў сталіншчыны — у мінскім парку імя Чэлюскінцаў, на колішняй ускраіне Магілёва ў так званым Пячэрскім лесе, дзе, дарэчы, знаходзіцца і прах Цішкі Гартнага. Цяпер у гэтых месцах пастаўлены крыжы, памятныя знакі. Далейшая пошукавая работа сяброў «Мартыралога...» і БНФ прывяла ў Чэрвень, колішні Ігумен.

...Тутэйшыя мясціны не менш крывавыя, чым пад Мінскам. У першыя дні Вялікай Айчыннай вайны сталінскія галаварэзы на працягу паўтара сутак расстралялі тут 600—700 ні ў чым не вінаватых людзей — беларусаў, літоўцаў, рускіх, яўрэяў, палякаў, прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў. Сярод іх было нямала цяжарных жанчын і маларок з малымі дзецьмі, нямоглых старых.

Пачалася крывавая дарога гэтых людзей пад Чэрвень з мінскай турмы. Энкэвэдзісты, ведаючы, што немцы хутка будуць у сталіцы, у тэрміновым парадку вырашылі эвакуіраваць арыштаваных. У тым ліку і палітзняволеных. Вязняў пастроілі ў калоны. У адной з іх апынуўся і паэт, празаік, Масей Сяднёў, які цяпер жыве ў ЗША, а летась амаль пасля пяцідзесяцігадовага перапынку нарэшце змог наведаць родную Беларусь.

Вось яго сведчанне пра тыя дні (часопіс «Маладосць», 1990, № 9):

«...Камандзір скамандаваў: «Кому жизнь дорога, бросайте все ненужное!» А раней мне ўпершыню за ўвесь час было дазволена пайсці ў бібліятэку і ўзяць кніжкі. Як ён скамандаваў, я гэтыя кніжкі і кінуў. Нас павялі праз Мінск... Вывелі нас з Мінска на шашу. Ужо светла было. Вялікая-вялікая калона выцягнулася ўзвівамі... Раптам наляцелі нямецкія самалёты. Канвой хаваецца, і мы, хто на зямлю хто ў трубы лезе. А я ўпаў з адным чалавекам побач. Ён мне кажа: «Давай абмяняемся адрасамі, можа, ты будзеш жывы, дык паведаміш мае, што са мною. Або я гэта зраблю». І ён мне ткнуў нейкую паперку з пячаткай «7-я исправительно-трудовая колония». Ён працаваў на пабудове дома ЦК у Мінску і ім выдавалі такія талончыкі, каб можна было пагаліцца ў цырульніка, бо так звычайна не галілі. Праляцелі самалёты. Нас зноў пагналі. Раптам зноў прывал... Тры ці чатыры хлопцы падняліся і пабеглі ўцякаць. Па іх стралялі. Двух забілі, а двое ўцякло. Нас вядуць далей. Спякота. Там былі хворыя людзі, некаторыя адставалі, і тых, хто не мог ісці і каго не неслі, — прыстрэльвалі. Некаторы час Ермаловіча неслі (беларускі пісьменнік Якуб Ермаловіч. — **А. М.**). Кідалі нам боханы хлеба, і што ўхопіш — тваё. Так мы дайшлі да Чэрвеня. У Чэрвені я страціў прытомнасць».

У тым жа Чэрвені энкэвэдзісты пачалі праводзіць «сарціроўку» зняволеных. Палітычным, асабліва тым, хто праходзіў па вядомым «58-м артыкуле», не давяралі. Добраахвотнікамі ў Чырвоную Армію запісвалі толькі крымінальнікаў. Астатніх падзялілі яшчэ на дзве групы. М. Сяднёў назваў «сваё імя, і прозвішча, і астатняе» і апынуўся сярод вайскоўцаў. Але яму гэтая група — інтуіцыя спрацавала ці што— падалася нейкай падазронай, і калі зноў наляцелі самалёты, а камісія схавалася ва ўкрыцце, ён «перапоўз за вугал, шапку насунуў на лоб, надзеў ватоўку, падняўся і стаў задам да сценкі». Пасля налёту адзін з членаў камісіі запытаўся ў М. Сяднёва ці яго дапытвалі. Не задумваючыся, адказаў адмоўна. Потым схлусіў, што працаваў у сёмай выпраўленча-працоўнай калоніі. Гэта яго і выратавала, апынуўся з іншымі на волі.

Апублікаваны ўспаміны яшчэ пяці відавочцаў крывавых падзей (тры ў Літве, два — у Польшчы), згадкі тых, хто ўбярогся пад кулямі. Калі абагульніць гэтыя мемуарныя запісы, вымалёўваецца такая карціна. Ноччу 26 чэрвеня дзве калоны з Чэрвеня энкэвэдзісты пагналі па шашы ў бок Бабруйска. Усяго сем тысяч, а, можа, і болей чалавек. Хто на той час займаўся падлікамі, тым больш, што і начальства, і канваіры добра ведалі — нядоўга засталося жыць рэпрэсіраваным на белым свеце.

Марудна калоны рухаліся наперад. Раз-пораз раздаваліся адзіночныя выстралы. Па-ранейшаму прыстрэльвалі тых, хто не мог ісці ці спрабаваў уцячы. І раптам з абодвух бакоў дарогі, з кустоў ударыў кінжальны агонь аўтаматаў. Канвойныя пачалі страляць у адказ, падумалі, што напалі фашысцкія дэсантнікі. Як высветлілася, гэта знішчала нявінных яшчэ адна група энкэвэдзістаў, не вельмі перажываючы, што з-за гэтага загінулі і некаторыя канваіры.

Хутка ўсё высветлілася. Параненых арыштаваных дабілі сапёрнымі лапаткамі, жывых зноў пастроілі і... Яшчэ адно сведчанне відавочцы. Іёнас Пятрайціс, кніга «Як яны нас расстрэльвалі»:

«... Нас пастроілі радамі па чатыры і крыкнулі:

— Хутчэй лажыся! — Мы ляглі ніцма».

Пасля загадалі чэкістам, якія знаходзіліся на правым баку шашы, перайсці на левы. У гэты момант І. Пятрайціс ліхаманкава пракруціў у памяці магчымасць таго, што адбудзецца праз якую хвіліну. Канечне ж, з правага боку ніхто страляць не будзе. Пачнуць страляць, калі загадаюць падняцца. Так і адбылося:

«Нарэшце, пачулі:

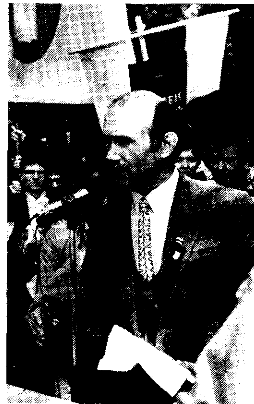
— Бяжыце, страляем!

Адначасова з камандай у трох кроках ад нас затрашчалі ўсе кулямёты і вінтоўкі, і ў нас пасыпаўся град куль. Хто спрабаваў устаць і бегчы, быў скошаны на месцы. Большасць з нас імкнуліся выканаць каманду, але не змаглі: паваліліся, калі не на шашы, дык поруч».

Адбылося гэта ва ўрочышчы Цаглянка... Пяцьдзесят гадоў назад... Як і ў Курапатах, на месцы расстрэлаў выраслі вялікія, моцныя дрэвы. Як і ў Курапатах, зямля тут прапітана крывёй ахвяр. Як і ў Курапатах, у мінулую суботу ўзняўся тут, на ўскрайку лесу, нароўні з вяршалінамі дрэў крыж, якім спакон вякоў адзначаюць людзі і месца мужнасці, і месца смутку, і памяць асобнага чалавека, і памяць многіх людзей.

Па ініцыятыве «Мартыралога Беларусі» і Беларускага Народнага Фронту на Чэрвеньшчыне прайшлі Жальбіны ў памяць аб тых, каго знішчыла сталінская машына гвалту. Прыехалі людзі з Мінска, прыйшлі з Чэрвеня, некалькі аўтобусаў прыбыло з Літоўскай рэспублікі. Літоўцы не ляжаць не толькі пад гэтымі дрэвамі. Арыштаваныя, на гэты раз пераважна з літоўцаў, былі расстраляны ў кіламетрах паўтара адсюль. І зноў не адна сотня людзей. Агульныя лёсы беларусаў і літоўцаў, агульны боль, агульная і памяць.

Пра гэтую памяць, якую неабходна адрадзіць, каб усе ведалі, дзе хто пахаваны, каб памяталі, што такое сталінізм і бальшавізм, гаварыў старшыня

Выступае Зянон ПАЗНЯК.

Успамінамі дзеліцца Павел ПРУДНІКАЎ.

БНФ народны дэпутат Беларусі З. Пазьняк. Віна ж закатаваных была толькі ў адным: яны думалі інакш, чым тое дазваляла афіцыйная ідэалогія.

Далёка ад Чэрвеньшчыны прайшлі крывавыя дарогі П. Пруднікава, але тое што перажыў ён у Забайкаллі, у Бураціі, у многім нагадвае зведанае ахвярамі тут, на Беларусі. Павел Іванавіч з хваляваннем гаварыў, што ўся савецкая зямля ўсыпана касцямі ахвяр сталінізму. Зямля беларуская тым больш. Яна стогне, яна плача...

Георгій Колас (ён выступаў ля крыжа, пастаўленага на месцы расстрэлу літоўскіх пакутнікаў) расказаў пра сваіх бацькоў, якіх разам з ім, малалетнім, выслалі з Чэрвеньшчыны. Ад імя палітычных вязняў Літвы пра зверствы сталіністаў гаварыў А. Стацішкіс, падрабязна ўзнаўляючы тагачасныя падзеі ля Чэрвеня, спасылаючыся на ўспаміны відавочцаў расстрэлу. Пра тое, што бальшавізм не памёр, а жывае, сям-там паказвае свой твар, нагадаў народны дэпутат Літвы І. Сіміцыс...

Крыжы на месцах гібелі ахвяр асвяцілі прадстаўнікі розных рэлігійных канфесій.

На завяршэнне Жальбін пайшоў спорны, цёплы летні дождж. У народзе ў падобных выпадках кажуць — гэта добры знак. На згоду дождж, на ўзаемаразуменне.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Жальбіны...

Фота А. КАЛЯДЫ і У. САПАГОВА

ІНТЭРВ'Ю У НУМАР

«Я катэгарычна супраць штучных захадаў...»,—

гаворыць у Інтэрв'ю нашаму карэспандэнту рэктар Мінскага дзяржаўнага медыцынскага інстытута, старшыня прыёмнай камісіі, доктар медыцынскіх навук, прафесар Аляксей Іванавіч КУБАРКА.

Ідуць уступныя экзамены ў вышэйшых навучальных установах рэспублікі. Фактычна сёлетні год, бадай, нічым не адрозніваецца ў гэтай справе ад папярэдняга. І ўсё ж... Летась быў прыняты Закон аб мовах у Беларускай ССР. Як ён працуе ў нашай вышэйшай школе?

— Вымушаны таксама пачаць з пытання: а ці стварылі мы ў рэспубліцы ўмовы для таго, каб абітурыент-91 мог не толькі чытаць, але, што галоўнае, натуральна разважаць і думаць на сваёй роднай мове? Вось вам толькі адзін прыклад, які сведчыць пра тое, што такіх умоў не створана. Сёлета ў школах на выпускных экзаменах па беларускай мове навучэнцы пісалі... дыктант. Мы прапаноўвалі ім дастаткова складаныя тэмы сачыненняў. Сачыненне ж, зразумела, зусім іншая, творчая праверка ведаў. Але ж пра якую творчасць можна гаварыць, калі толькі адзін працэнт абітурыентаў выказаў жаданне здаваць пісьмовы экзамен па гуманітарным прадмеце на роднай мове. Дарэчы, яшчэ два-тры гады назад працэнт гэты быў значна вышэйшы. Думаю, варта вывучаць вам гэтую праблему ўсё ж не мінаючы школы. Ёсць такое выказванне: засынае школа — засынае народ. Так і тут: загаворыць школа — загаворыць і абітурыент. Ну, а калі гаварыць па вялікім рахунку, дык арганічна, натуральна працэс беларусізацыі ў перспектыве пойдзе толькі тады, калі Закон аб мовах скіруе асноўную ўвагу на дзіцячыя садкі.

Я асабіста і сёння мог бы чытаць лекцыі студэнтам на роднай мове, бо нарадзіўся на Пружаншчыне, рос у беларускамоўным асяроддзі. Але тут паўстае яшчэ адна праблема. Медыцына — спецыфічная галіна і многія яе спецыяльныя тэрміны на родную мову яшчэ не перакладзены. Неабходныя тэрміналагічныя тлумачальныя слоўнікі. Падкрэсліваю: з адназначным тлумачэннем навуковых тэрмінаў. А для гэтага патрэбны пагадненні спецыялістаў, свайго роду «кансіліум». Мы паспрабавалі на некаторых нашых кафедрах складаць такія тэрміналагічныя слоўнікі. Звярнуліся да выданняў дваццатых гадоў і зразумелі, што трактоўка тых тэрмінаў патрабуе ўдакладнення, бо навука за гэты час пайшла далёка наперад, многае змянілася. Для распрацоўкі такіх слоўнікаў патрэбна дадатковае фінансаванне. І гэта натуральна, бо кожны закон, указ павінен быць падмацаваны фінансава, інакш ён застанецца на паперы.

І апошняе. Урач — гэта чалавек, які павінен дапамагчы ў любую хвіліну хвораму з Беларусі і Афрыкі, Амерыкі і Кітая. Ён павінен дапамагчы таму, хто наогул не чуе і ні на якой мове не размаўляе. І тут галоўнае — прафесіяналізм урача. Такім чынам, я катэгарычна супраць любых штучных захадаў у працэсе навучання будучых медыкаў. Гэта справа надта сур'ёзная і не трэба развіваць пастулова і арганічна. Такая мая думка.

На заканчэнне скажу, што ў Мінскім медыцынскім інстытуце ёсць свая суполка Таварыства беларускай мовы, куды ўваходзяць студэнты і выкладчыкі. Уводзім мы і факультатывы на граматазнаўчых кафедрах. Наша шматтыражка выходзіць на дзвюх мовах. Думаю, пастулова родная мова арганічна ўвойдзе і ў наша інстытуцкае жыццё...

РЭЛІГІЯ І МОВА

2. УНІЯЦТВА— ВЕРААДСТУПНІЦТВА ЦІ НЕАБХОДНАСЦЬ?

Цяпер, калі мы імкнёмся па-новаму, аб'ектыўна паказаць месца рэлігіі ў духоўнай культуры беларускага народа, варта больш падрабязна сказаць пра ўсё тое, што зрабіла для захавання яго роднага слова уніяцкая царква. Між іншым, аб яе колішнім існаванні на Беларусі ведае пакуль што вельмі нязначная колькасць людзей, у чым павінна ўся наша практыка прапаганды гістарычнага мінулага беларускага народа. Заўважу, што ў працах гісторыкаў 20-х гадоў, калі мы тварам павярнуліся да сваіх гістарычных каранёў, даволі часта вялася гаворка пра уніяцкую царкву, і вялася не дарэмна, бо трэба было паказаць народу, хто быў яго сапраўдным абаронцам у часы гвалтоўнай асіміляцыі. Пісаў пра гэта і вядомы наш гісторык У. Пічэта. Паводле яго аб'ектыўных меркаванняў уніяцкая царква «была царквою халопства, была жывым адлюстраваннем жыццёвасці беларускай мовы. Ужыванне беларускай мовы ў царкоўным казанні, малітоўнікі і песнапенні на беларускай мове — з'явіліся знешнім адлюстраваннем жывучасці і жыццёвасці беларускай мовы. Беларускія парафіяльныя школы, ставячы перад сабой канфесійныя мэты, у той жа час падтрымлівалі ў народзе пісьменнасць. Спробы арганізацыі рознага тыпу духоўных школ на беларускай мове — сведчылі пра тое, як высока глядзела на сябе уніяцкае духавенства ў пытаннях духоўнай асветы».

Здавалася б, такая высокая адзнака ўніяцкай царквы на Беларусі нашым выдатным вучоным павінна была б з'яўляцца гісторыкам падставай не абыходзіць маўчаннем гэтую праблему пры даследаванні мінулага беларускага народа. На жаль, гэтага няма. Нават у пяцітомнай «Гісторыі Беларускай ССР» Брэсцкая царкоўная унія 1596 года пададзена між іншым і ўсяго толькі на трох старонках кнігі! Не пажадалі сказаць што-небудзь вартае пра уніяцтва ў нашым краі і на старонках Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. Наадварот, тут яно характарызуецца як сродак выкаранення духоўнай культуры беларусаў, сцвярджаецца, што яго кіраўнікі нібыта служылі інтарэсам памешчыкаў і капіталістаў.

Не памылюся, калі скажу, што публікацыі ў перыядычным друку за апошнія два гады далі людзям куды больш звестак пра уніяцкую царкву, чым за папярэднія два-тры дзесяцігоддзі. Але ж гэтая праблема настолькі шматгранная і складаная, што яна можа быць вырашана ў той ці іншай ступені толькі на ўзроўні манаграфічнага даследавання. Што ж датычыць маіх падыходаў, дык яны будуць абмяжоўвацца ў асноўным толькі моўным аспектам у дзейнасці ўніяцкай царквы.

Брэсцкая царкоўная унія 1596 года не была чымсьці гвалтоўна і раптоўна навязанай праваслаўнаму насельніцтву Беларусі. Гэта ідэя не адзін год выношвалася ў галовах кіраўнікоў праваслаўнай і каталіцкай цэркваў. Першая з іх не магла самастойна адстаяць у недатыкальнасці сваю веру ад націску польскай каталіцкай царквы і яе патрона — рымскага папы. Такое ў стане было зрабіць толькі з дапамогай праваслаўнай царквы Рускай цэнтралізаванай дзяржавы, што непазбежна прывяло б да поўнай залежнасці беларускіх зямель ад яго. Гэтага ж не жадалі багатыя пласты беларускага насельніцтва і большасць іерархаў праваслаўнай царквы, хочучы быць самастойнымі гаспадарамі ў сваім доме. Ды і ў простага люду пасля жорсткіх спусташальных паходаў рускіх войскаў у наш край, учыненых пажараў і амаль пагалоўнага знішчэння цывільнага насельніцтва Полацка, Магілёва і іншых гарадоў не магло быць цягі да сваіх усходніх аднаверцаў з Рускай дзяржавы. На час падпісання Брэсцкай уніі мінула ўсяго толькі 33 гады, як войскі Івана Грознага амаль дашчэнту зруйнавалі Полацк. Пра страшэнныя зверствы апавядалі землякам тыя нешматлікія шчаслівыя з 11 тысяч палонных беларускіх сялян, якім удалося выратавацца ўцёкамі з Масковіі ад невыносных здзекаў, а то і смерці. Яшчэ больш свежым у памяці людзей быў учынены ў 1580 годзе маскоўскімі войскамі пажар у Магілёве, ад якога ў горадзе ўцалелі толькі лічаныя дамы. Не маглі не ведаць шырокія гушчы народу Беларусі і аб зверствах, якія чынілі ў суседняй краіне апрычнікі Івана IV. Многія з тых, каму цудам удалося выратавацца ад іх крывавых рук, уцяклі ў наш край і, вядома ж, не ўтойвалі ад людзей пра перанесеныя здзекі. Наўрад ці пры ўсіх такіх варунках беларусы маглі глядзець на ўсходняга суседа як на нейкага збавіцеля і заступніка. Меў рацыю гісторык М. Спірыдонаў у час правядзення «круглага стала» на гістарычным факультэце БДУ імя У. І. Леніна (1988) заявіць, што «апраўдваць войны XVI стагоддзя Рускай дзяржавы супраць Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай рознай дэмагогіяй як гэта рабілі феадалы Расіі, некаторыя беларускія савецкія гісторыкі, — занятак бесперспектыўны. Гэтыя войны былі захопніцкімі, яны неслі беларускаму народу вялікія чалавечыя і матэрыяльныя страты».

Да ўсяго вышэйсказанага дададзім, што і ўдзел беларусаў у ваенных паходах польскіх войскаў на Рускую дзяржаву вёў толькі да паглыблення водападзелу паміж гэтымі двума блізкімі ўсходнеславянскімі народамі. З боку ўладаў усходняй краіны патрэбна было б праводзіць у дачыненні да Рэчы Паспалітай больш гнуткую лінію, каб у час баявых дзеянняў не наносіць такія смяротныя ўдары па сваіх праваслаўных аднаверцах-беларусах. Вялікай не толькі тактычнай, але і палітычнай памылкай для Рускай дзяржавы было тое, што, ваюючы з Польшчай, яна так бязлітасна і варожа паводзіла сябе на беларускіх землях. Перыядычныя спусташальныя набегі на іх самым адмоўным чынам уплывалі на ўзаемаадносіны двух суседніх народаў.

Не садзейнічала гэтаму і палітыка Маскоўскай праваслаўнай мітраполіі. Эпоха Рэнесансу не абмінула Беларусь, і яе народ пацягнуўся да культуры, зразумеў, што надалей ужо нельга захоўваць царкоўнаславянскую мову ў набажэнстве. Як сведчаць публікацыі А. Сідарэвіча, праваслаўная іерархія не падтрымала ідэю перавода літургіі на жывую мову беларускага народа, хаця ўсе звязаныя з гэтым выдаткі браў на сябе гетман ВКЛ Рыгор Хадкевіч. Трэба думаць, што не падтрымала толькі таму, што не бачыла ў праваслаўных беларусах самастойнага народа, мела на мэце так весці на яго роднай зямлі канфесійную палітыку, каб толькі дапамагчы рускаму цару стаць тут паўнаўладным гаспадаром.

Страх ад уціску з усходу невымерна павялічыўся ў многіх магнатаў і шляхты, высокіх духоўных асоб праваслаўнай царквы на Беларусі пасля таго, як у 1589 годзе было заснавана Маскоўскае патрыяршаства. І падставы для такога страху сапраўды існавалі, бо апошняе не ўтойвала, што імкнецца аб'яднаць вакол сябе ўсе праваслаўныя цэрквы. Гэта тады ўзнік і атрымаў шырокае распаўсюджанне выраз: «Масква — трэці Рым і чацвёртаму не быць». Рускія цары і духоўны свет Масквы істотна памыляліся, калі думалі, што пад іх эгіду можа ахвотна стаць беларускае праваслаўнае насельніцтва на базе агульнасці паходжання, спавядання адной веры, блізкасці культур і моў. Усё гэта так, але нельга было забывацца, што беларусы ўжо не адно стагоддзе мелі самастойнае дзяржаўнае фарміраванне і таму пазбаўляцца незалежнасці, трапляць пад уладу нават і блізкага па розных этнакультурных прыкметах рускага народа супярэчыла іх інтарэсам.

У выніку такой авантурыстычнай і экспансіяністкай палітыкі свецкіх і духоўных улад Рускай дзяржавы праваслаўнае насельніцтва Беларусі па сутнасці засталося адзін на адзін з магутным наплывам каталіцызму. Адзіным правільным выйсцем з такога складанага становішча з'яўлялася згадзіцца на унію з каталіцкай царквой. Не сумняваюся, што тагачасныя кіраўнікі свецкай улады і праваслаўнага духавенства ВКЛ зусім не былі дрэннымі палітыкамі, як гэта, можа, цяпер каму-небудзь здаецца. Яны добра ўсведамлялі сабе, што для іх самастойнасці існуе сур'ёзная пагроза як з захаду, так і з усходу. З дзвюх бед выбралі, на іх погляд, менш страшную. Ідучы на унію, яны не думалі цалкам адмовіцца ад веры продкаў: уступалі Ватыкану толькі тое, чаго нельга было адстаяць. А ён жа зусім і не патрабаваў ліквідацыі ўсіх характэрных праваслаўнаму багаслужэнню рысаў.

Вось як гэта ўяўлялася легатам рымскага папы Георгія XIII Антоніем Пасевіным, які ў канцы 70 — пачатку 80-х гадоў XVI стагоддзя знаходзіўся ў Польскім каралеўстве і на Беларусі: «Здаецца, выгадней паступова прыцягваць рускіх (так ім іменаваліся беларусы, а Рускую дзяржаву ён называў Масковіяй. — Л. Л.) да каталіцкай веры, дазволіўшы ім трымаць свае абрады і богаслужэнні, а ў далейшым перакананаць да прыняцця богаслужэбных абрадаў рымскай царквы. Епіскапы паўднёва-заходняй Расіі могуць раіць свяшчэннікам не браць шлюбу, — але калі б гэтыя апошнія не пагадзіліся на гэта, дык можна дазволіць ім шлюб па грэцкаму абраду; досыць, калі яны прымуць вывучэнне каталіцкай царквы... можна дапусціць у заходняй Расіі часова богаслужэнні на грэцкай мове, — яшчэ лепш на славянскай; гэта будзе тым выгадней, што дасць магчымасць мала-памалу непрыкметна перавесці рускіх ад уласных іх абрадаў і недасканалых да больш дасканалых, лацінскіх».

Як бачым, маючая неўзабаве адбыцца царкоўная унія — гэта ўжо і не такая вялікая трагедыя. Чалавечых ахвяр, спальвання беларускіх вёсак і гарадоў, інквізіцыі яна не патрабавала. Вядома, пры збегу неспрыяльных акалічнасцей унія магла і не развівацца так, як выкладалася папскім легатам, і яго абяцанні захоўваць у значнай ступені абрады праваслаўнага богаслужэння засталіся б пустымі гукамі. Але ж чаму нельга было дапусціць і адваротнага, што пры перамене ўмоў у лепшы бок праваслаўная царква не толькі захавае абяцаныя ёй уніяй пазіцыі, а нават і ўмацуе іх, стане ў многіх адносінах незалежнай, будзе адпавядаць этнакультурным запатрабаванням сваіх вернікаў. Магчыма, з такімі думкамі і накіроўваліся неаднаразова ад праваслаўнай царквы ўладзімірскі епіскап Ігнацій Пацей і луцкі епіскап Кірыла Цярлецкі на сустрэчы з прадстаўнікамі каталіцкай царквы Рэчы Паспалітай і самім рымскім папам Кліментам VIII. Сведчанне павагі да праваслаўных епіскапаў можна лічыць наладжаны ім папам 23 снежня 1595 года ў Рыме афіцыйны прыём, дзе практычна былі ўзгоднены ўсе пытанні, звязаныя з падпісаннем уніі. У спецыяльнай грамаце (буле) рымскага папы аб уніі гаварылася аб захаванні праваслаўных «абрадаў і цырыманіялу ў богаслужэннях, у выкананні таінстваў і ў астатнім». Праваслаўныя іерархі дамагліся ад папы і згоды на наданне ўсім уніяцкім епіскапам сенатарскага звання, што павінна было садзейнічаць іх схіленню да уніяцтва.

Трэба сказаць, што і вышэйшае каталіцкае духавенства Рэчы Паспалітай, а таксама езуіты, што аселі на Беларусі, даволі разумна папрацавалі над тым, каб без асаблівага супраціўлення з боку кіраўнікоў праваслаўнай царквы адбылося яе зліццё з каталіцкай. Гэтыя ж самыя езуіты, якіх мы прывыклі падаваць на старонках літаратуры толькі цёмнымі фарбамі, адразу ж пасля прыбыцця на Беларусь пастараліся дасканала вывучыць мову яе насельніцтва і пачалі карыстацца ёю ў храмах у час казанняў. Бачачы, што пэўнай часткі мясцовых праваслаўных іерархаў здавалася ў цяжар залежнасць ад канстанцінопальскага патрыярха, каталіцкай царквой было зроблена ўсё, каб вызваліць з-пад яго ўлады праваслаўнага мітрапаліта Вялікага княства Літоўскага. Адбылося гэта ў 1591 годзе.

Маёмным колам беларускага народа даспадобы прыйшлася ініцыятыва каталіцкай царквы і перш за ўсё езуітаў па стварэнні тут розных тыпаў навучальных устаноў, што пазбаўляла неабходнасці пасылаць беларускіх дзяцей на вучобу ў краіны Заходняй Еўропы. Яшчэ да падпісання ў Брэсце царкоўнай уніі езуіты паспелі стварыць калегіумы ў Вільні, Полацку і Нясвіжы, адчыніць шэраг школ у беларускіх гарадах, дзе рыхтавалася моладзь у духу каталіцызму, здольная быць яго актыўным праваднікам і нават сярод праваслаўнага насельніцтва. А сёй-той, бачачы, што езуіты навучаюць у створаных імі школах бясплатна, стаў і сваіх дзяцей пасылаць сюды на вучобу. А гэта ж, як няцяжка зразумець, вяло да таго, што ў праваслаўных сем'ях вырастала прыхільнае да каталіцкай ідэі маладое пакаленне. Каб яшчэ бліжэй прыцягнуць да сябе карэннае насельніцтва ВКЛ, езуіты пайшлі на ўвядзенне ў Полацкім калегіуме беларускай мовы ў якасці навучальнай дысцыпліны. Мэтам пашырэння ўплыву каталіцызму на Беларусі садзейнічала ператварэнне ў 1579 годзе калегіума ў Вільні ў вышэйшую школу-акадэмію.

Заўважаючы вялікую прыхільнасць заможных людзей Беларусі да распаўсюджання тут адукацыі, каталіцкая царква і яе верныя служкі-езуіты пайшлі яшчэ далей усё з той жа мэтай наблізіць да сябе насельніцтва гэтага краю. Яны адважыліся на тое, супраць чаго так упарціліся і канстанцінопальскі патрыярх, і сама праваслаўная царква на Беларусі: прыступілі да перакладу і выдання на беларускую мову свяшчэнных кніг і рэлігійнай літаратуры. Ватыкан даў згоду на пераклад катэхізіса Канізія, кнігі Скаргі аб грэцкай схізме, пяці кароткіх трактатаў Генадзя Схоляра аб памылках грэкаў, жыціяў праваслаўных святых. Нагадаю, што такі дазвол прыйшоў на Беларусь у той час, калі ў Маскоўскай Русі прызнаваліся за ерэтычныя спробы першадрукароў Ф. Скарыны, а пазней І. Фёдарава па ўнясенні ўсяго толькі элементаў мясцовых моў у свяшчэнныя кнігі з мэтай іх лепшага разумення! Цалкам пагаджаюся з думкай спецыяліста па гісторыі каталіцызму на Беларусі Я. Мараша, што «выданне каталіцкіх кніг, перыядычных выданняў і адозваў на беларускай мове» з'явілася састаўной часткай прылучэння насельніцтва да каталіцызму. Словам, на самай ранняй стадыі апошні распаўсюджваўся па нашай зямлі як даволі цывілізаваная канфесія. Толькі пазней, калі галоўным праваднікам новай веры на Беларусі сталі іерархі польскай каталіцкай царквы і чыста канфесійныя мэты саступілі месца выключна палітычным, распаўсюджванне каталіцызму можа разглядацца як акт прымусовай этнічнай асіміляцыі беларусаў.

Думаецца, што Канстанцінопальская, а пазней Маскоўская патрыярхіі былі добра дасведчаны, што рабілася Ватыканам па ідэалагічнай і псіхалагічнай апрацоўцы беларускага народа да прыняцця каталіцкай веры ці уніі. Гэтага нельга было ўтаіць, бо рабілася яно адкрыта і на працягу доўгага часу. Канстанцінопальскаму, а пазней маскоўскаму патрыярхам трэба было ведаць, што вярхоўныя ўлады праваслаўнай царквы на Беларусі хочуць самастойна, незалежна да якога-небудзь іншага царкоўнага органа вырашаць пытанні рэлігійнага жыцця, і разумна было б пагаджацца з такімі законнымі пажаданнямі. Не, такога не адбылося. Наадварот, з заснаваннем патрыярхіі ў Маскве для праваслаўнай царквы Беларусі ўзнікла яшчэ большая пагроза пазбавіцца нават самых элементарных правоў на незалежнасць. Маскоўскі патрыярх не лічыўся з тым, што ў выніку буйных перамен у сацыяльна-эканамічным, палітычным і культурным жыцці Беларусі рост этнічнай самасвядомасці адбываўся і сярод духавенства, асабліва яго верхніх эшалонаў, таму ўсялякія спробы крута навязаць яму сваю волю павінна было выклікаць адмоўную рэакцыю. Так яно і здарылася. Не дарэмна ж многія найбольш уплывовыя праваслаўныя епіскапы Беларусі, грунтоўна ўзважыўшы, што ім абяцае палітыка маскоўскага патрыярха і рымскага папы, схіляліся да апошняга. Добра прадуманая, своечасова і старанна праведзеная Ватыканам на Беларусі работа не прайшла марна. Прабіў час для вядзення перагавораў аб уніі. Для большай гарантыі поспеху папа Клімент VIII звярнуўся з лістамі да канцлера Літоўскага княства Сапегі, кардынала Радзівіла Сіроткі і іншых вядомых дзеячаў з просьбай (не пагрозай!) падтрымаць унію.

Параўнальна нядрэнны для беларусаў зыход Брэсцкай царкоўнай уніі быў вынікам не толькі абачлівай, разумнай палітыкі праваслаўных іерархаў, што ўдзельнічалі ў яе падрыхтоўцы і падпісанні. На ходзе перагавораў станоўча адбілася прасякнутая клопатамі аб спакоі ў родным краі пазіцыя канцлера Вялікага княства Літоўскага Льва Сапегі, хаця польскі кароль Сігізмунд III паслаў яго ў Брэст для абароны інтарэсаў каталіцкай царквы. Гэтую веру Леў Сапега прыняў зусім нядаўна, у 1588 годзе, г.зн. калі быў надрукаваны трэці па ліку Статут Вялікага княства Літоўскага, асноўным аўтарам якога з'яўляўся сам канцлер. Выкладзеныя ў Статуце ідэі забяспечвалі Беларусі даволі высокую ступень аўтаномнасці ў складзе Рэчы Паспалітай. Ад гэтых ідэй Леў Сапега не мог адысці і ў пытаннях, якія разглядаліся ў Брэсце пры падпісанні царкоўнай уніі. Літоўскаму канцлеру не магла не імпанаваць дадзенае уніяцкай царкве права весці набажэнства на мясцовай мове, бо разумны чалавек не мог не бачыць, што гэта выратуе беларускі народ і ад апалячвання і ад русіфікацыі. Свае адносіны да роднай мовы ён так вызначыў у адным з артыкулаў Статута 1588 года: «А пісар земскі па-руску (г.зн. па-старабеларуску. — Л. Л.) маець літарамі і словы рускімі ўсе лісты, выпісы... пісаці, а не іншай мовай і словы».

Брэсцкая царкоўная унія не была ні паражэннем беларускага народа, ні здрадай у дачыненні да праваслаўных Рускай дзяржавы. Пайсці на такі крок вымусілі тагачасныя нялёгкія абставіны. Адстаяць у поўнай недатыкальнасці каноны праваслаўнай веры ў беларусаў не ставала сілы. Прасіць дапамогі ў Рускай дзяржавы было небяспечна з-за яе экспансіяністкіх планаў у дачыненні да беларускіх земляў. Праваслаўнае духавенства Беларусі таксама не адчувала асаблівай цягі да гэтай дзяржавы, бо яе свецкія ўлады, буйныя землеўладальнікі трымалі царкву ў вялікай залежнасці.

У нашай літаратуры пранікненне каталіцызму на Беларусь найчасцей тлумачыцца ўмелым выкарыстаннем ім розных формаў падману і сілавых метадаў і амаль зусім выпадае з-пад увагі знешняя прывабнасць і багатае ўнутранае ўбранне яго храмаў, прыгожае афармленне цырыманіяльных службаў, хросных хадоў. Сучаснікі засведчылі, што да іх выказвалі даволі высокую зацікаўленасць многія беларускія мяшчане і вяскоўцы. Не адмаўлялі сабе ў магчымасці паназіраць за прыгожымі каталіцкімі ўрачыстасцямі таксама беларускія яўрэі і татары. Такая зацікаўленасць радавых лю-

Леанід ЛЫЧ,
доктар гістарычных навук

Працяг. Пачатак у нумары за 19 ліпеня г. г.

дзей да знешняй прывабнасці каталіцкіх рытуалаў вельмі непакоіла праваслаўнае духавенства і яно мела на гэта падставы, пакольні даны фактар часта служыў прычынай перамены людзьмі сваёй веры.

У такіх складаных умовах нялёгка было выбраць надзейны шлях для выратавання ад акаталічвання. Таму не павінна здзіўляць, што многімі унія дзвюх хрысціянскіх рэлігій разглядалася як адзіны сродак сарваць намер Польскай кароны запанаваць у нашым краі, для чаго яна вельмі выкарыстоўвала сваю дзяржаўную каталіцкую царкву. Апошняя ж у адрозненне ад падобных канфесій у іншых краінах Еўропы не вызначалася талерантнасцю, прычым аб гэтым нямала пастараліся самі князі Вялікага княства Літоўскага, ужо пачынаючы з Ягайлы (1377—1392 гг.), які паставіў перад сабой мэту любымі спосабамі садзейнічаць далучэнню да рымскай царквы сваіх падданых, у тым ліку, вядома, і праваслаўных беларусаў.

На разбурэнне пачаткаў рускай праваслаўнай царквы на Беларусі была скіравана ўся дзейнасць пратэстантаў і кальвіністаў, прыхільнікамі якіх тут неўзабаве сталі даволі ўплывовыя магнацкія роды, у тым ліку і Радзівілы. Гэта ім належала «заслуга», што да пачатку 60-х гадоў XVI стагоддзя ў Наваградскім ваяводстве з больш чым 600 шляхецкіх дамоў грэцкай веры не адракліся ад яе толькі шаснаццаць.

Не верыцца, каб усё гэта заставалася невядомым для Канстанцінопальскай патрыярхіі, але яна бяздзейнічала, пакідаючы беларускі народ адзін на адзін з каталіцызмам, пратэстанцтвам і кальвінізмам. Першым наведаў праваслаўную царкву ў Рэчы Паспалітай Канстанцінопальскі патрыярх Іярэмій толькі ў 1588 годзе, што супала з 600-годдзем ад часу хрышчэння Русі. Не ведаючы славянскай мовы, ён адчуваў тут сябе чужым чалавекам і вельмі мала зрабіў для падтрымання аўтарытэту царквы сярод яе вернікаў, хоць і знаходзіўся тут каля пяці месяцаў. Паездка яго не аслабіла папулярнасці ідэі маючай адбыцца уніі праваслаўнай і каталіцкай цэркваў. «Прыхільнікі праваслаўя, — справядліва пісаў на пачатку нашага стагоддзя свяшчэннік С. Стальмашэнка,— знаходзілі унію непазбежным сродкам для выратавання рускай царквы ад знішчэння з боку пратэстантаў і лацінства».

Сама ідэя царкоўнай уніі не была якойсьці новай, уласцівай толькі для Беларусі з'явай. Шэрагу краін Еўропы з ёю давялося сутыкнуцца значна раней, яшчэ пры падпісанні ў 1274 годзе Ліёнскай і ў 1439 годзе Фларэнтыйскай царкоўных уній. Ў час апошняй упершыню ўдалося грэкаў прымірыць з рымскай царквою. У канцы 70-х гадоў XVI стагоддзя нунцый рымскага папы Грыгорыя XIII езуіт Пасевін вёў размову пра заключэнне уніі паміж каталіцкай і праваслаўнай цэрквамі і з рускім царом Іванам Грозным. Адмовіцца ад уніі яму было куды прасцей, чым Беларусі. Пасевін пакінуў Маскву, не выканаўшы мэты сваёй паездкі. Адзінае, што вынеслі з яе, гэта неабходнасць да таго, як ехаць у Рускую дзяржаву з данай місіяй, спачатку схіліць да уніі ці каталіцызму вернікаў рускай праваслаўнай царквы ў Рэчы Паспалітай. Як бачым, нібы самой гісторыяй было наканавана беларусам першымі з усходніх славян узяць на сябе ўдар, які рыхтаваў добра спрактыкаваны ў інтрыгах Ватыкан сумесна з каталіцкім духавенствам і свецкай уладай Польскай кароны.

Унія паміж праваслаўнай і каталіцкай цэрквамі выратавала Беларусь ад тых страшэнных бедаў, якія давялося зведаць многім краінам свету ад рознага роду канфліктаў на рэлігійнай глебе. Для пераводу праваслаўных беларусаў ва уніятаў не спатрэбілася ўжыць крывавы меч і крыж накшталт тых, якімі насаджаў сярод іншых народаў хрысціянства Тэўтонскі (Нямецкі) ордэн. Беларусь абмінула інквізіцыя з яе страшэнным судзілішчам аутадафэ, калі асуджаных ерэтыкаў, а часта і проста іншаверцаў жывымі спальвалі на кастры. Не давялося Беларусі перажыць і Варфаламееўскай начы, у час якой католікамі ў Парыжы 24 жніўня 1572 года былі забіты дзве тысячы гугенотаў (прыхільнікаў кальвінізму). Нарэшце, усталяванне — няхай сабе і не такога, як хацелася б, — міру і згоды паміж дзвюма галоўнымі канфесіямі на Беларусі не прывяло да масавай міграцыі людзей паводле рэлігійнага фактара, з чым давялося сутыкнуцца шмат якім краінам. Таму і нават самы найбольш змрочны факт у гісторыі уніяцкай царквы, звязаны з дзейнасцю полацкага архіепіскапа езуіта Іясафата Кунцэвіча, несувымерны з чалавечымі ахвярамі, якія панеслі іншыя народы ў час бязлітасных рэлігійных канфліктаў. За парушэнне патрабаванняў уніі паступова распаўсюджваць новую веру сярод праваслаўных нібыта сам Бог паслаў пакаранне на езуіта Кунцэвіча: ён быў забіты паўстанцамі 12 лістапада 1623 года ў Віцебску. На вялікі жаль, яго забойства было выкарыстана свецкімі і духоўнымі ўладамі Польскай Кароны для ўзмацнення на Беларусі нацыянальна-рэлігійнага прыгнёту. Але варта тут заўважыць, што грубае парушэнне Іясафатам Кунцэвічам дасягнутай уніяцкімі епіскапамі дамоўленасці з рымскім папам асуджаў сам гетман Вялікага княства Літоўскага католік Леў Сапега. Адзначу таксама, што казанні ва уніяцкіх храмах архіепіскап Кунцэвіч вёў толькі на беларускай мове.

З прызнаннем уніі Беларусь не стала больш залежнай ад Польскай Кароны. Пра гэта, да прыкладу, сведчаць факты выхаду рымскіх папаў на канцлера Вялікага княства Літоўскага Льва Сапегу, неаднаразовыя просьбы да яго, а не загады мацаваць справы уніі. Сама па сабе Брэсцкая царкоўная унія не мела на мэце абавязковае, немінучае размыванне беларускага народа як самабытнага этнаса ці пераўтварэнне яго ў большую залежнасць ад Ватыкана, чым, скажам, усіх іншых народаў, якія вызначалі каталіцкую альбо уніяцкую веры. Наадварот, уніятам Беларусі многае пакідалі з іх былой праваслаўнай рэлігіі. Гэта ўжо кіраўнікі польскай каталіцкай царквы, узяўшы на сябе ролю пасрэдніка па праводзенні палітыкі Ватыкана ў Вялікім княстве Літоўскім, так дальнабачна ажыццяўлялі яе, што на першы план высунулі не столькі канфесійны, колькі этнічны прынцып, імкнучыся ў канчатковым выніку зрабіць беларусаў не так католікамі, як палякамі. Але гэта ж адразу выклікала адмоўную рэакцыю, рэзкі пратэст народных мас, бо беларусы ў перыяд сярэднявечча, не ў прыклад іх нашчадкам другой паловы XX стагоддзя, валодалі дастаткова высокім узроўнем этнічнай самасвядомасці. Яны неаднаразова звярталіся з просьбай да самога рымскага папы абараніць іх ад апекі польскай каталіцкай царквы. Можа, каго-небудзь і здзівіць, але здаралася і такое, што ў час канфрантацыі праваслаўнага ці уніяцкага насельніцтва Беларусі з каталіцкай царквой Польшчы папа не падтрымліваў апошнюю, зразумела, мяркуючы, што такім спосабам можна дасягнуць большага.

У нашай гістарычнай літаратуры па пытаннях рэлігіі неяк не прынята пра гэта пісаць, але я лічу патрэбным звярнуць увагу чытача на тое, што экспансіяністцкая палітыка, якую царкоўныя і свецкія ўлады Рэчы Паспалітай праводзілі на беларускіх землях, знаходзіла асуджэнне і ў многіх сумленных палякаў. Для пацвярджэння сказанага можна спаслацца на выказаныя ў 1613 годзе думкі дабрамільскага, візненскага і мосціцкага старасты Шчэнснага, які адкрыта выступаў супраць гвалтоўных дзеянняў папства і каталіцкай царквы на Беларусі і Украіне, заяўляючы, што «хто парушае законы і разбурае згоду паміж народамі, з якіх складаецца Рэч Паспалітая Польская, той наносіць смяротны ўдар у сэрца айчыны. Такая сварка, якую пачалі мы з рускім народам (трэба разумець: беларускім. — **Л. Л.**) — адзінакроўным нашым братам, гэта і ёсць сардэчная рана, якая, будзь нават і самай малой, прыносіць смерць».

Шчэнсны называе беларускі народ высакародным і лічыць, што пры далучэнні яго да каталіцкай рымскай меры трэба «дзейнічаць прыстойна і па вывучэнні Хрыста», што духоўныя мэты неабходна дасягаць толькі духоўнымі сродкамі. «Але адбіраць цэрквы пры дапамозе гайдукоў, мучыць іскамі ў трыбуналах, хапаць папоў, выганяць манахаў — гэта не адпавядае вывучэнню і волі збавіцеля нашага. Хутчэй такія словы да такіх тычацца: «Шукаеш сваёй карысці, а не хрыстовай».

Пазней рускія гісторыкі праваслаўя, асвятляючы Брэсцкую унію, будуць вельмі ахвотна распісваць негатыўныя з'явы ў паводзінах тых царкоўных іерархаў, якія ў ліку першых прынялі новую веру. Іх абвінавацяць у згвалтаваннях маладых дзяўчат, забойствах, растратах, двайжэнстве, рабаўніцкіх наездах на навакольныя вёскі і іншых злачынствах, каб толькі даказаць, што унію прымалі несумленныя кіраўнікі, здраднікі праваслаўнай веры. Такіх гісторыкаў лёгка зразумець: яны выконвалі сацыяльны заказ Найсвяцейшага ўрадавага Сінода і вышэйшай улады Расійскай імперыі і да таго ж у большай частцы самі вызнавалі праваслаўную веру.

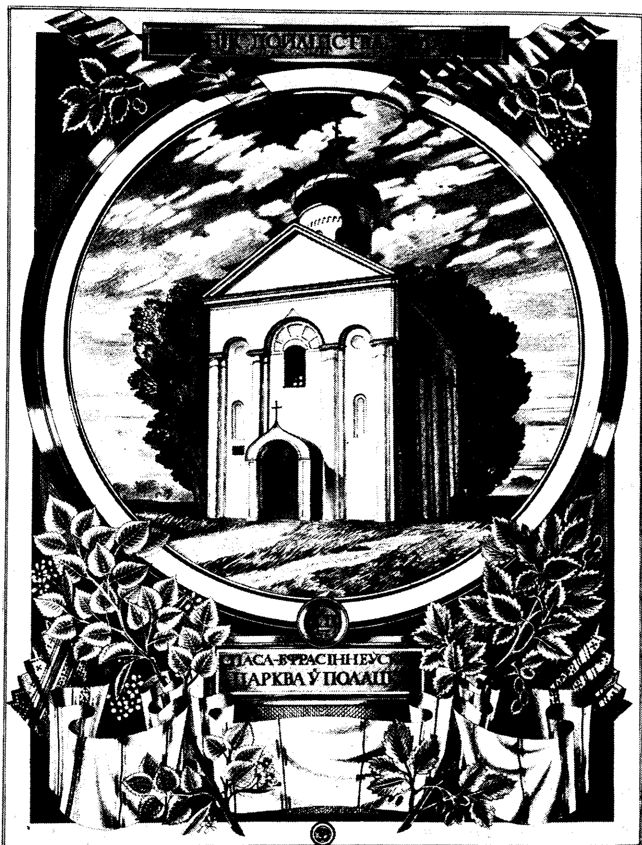
Такую неардынарную падзею ў рэлігійным жыцці беларускага народа, як уніяцтва, нельга ні толькі ўсхваляць, ні толькі ганьбаваць. Улічваючы складанасць самой справы, тут, зразумела, зусім нельга было пазбегнуць даволі сур'ёзных памылак, а адсюль і параўнальна частых і вострых выступленняў супраць новай канфесіі, асабліва калі груба парушалася выдадзеная папам Кліментам VIII була, як гэта было зроблена езуітам Іясафатам Кунцэвічам. Народ не мог быць абыякавым і раўнадушным да веры сваіх продкаў. Як-ніяк пад той час праваслаўе на Беларусі ўжо налічвала стагоддзі.

Нельга пагадзіцца з даследчыкамі, якія лічаць, што павольнае распаўсюджанне уніяцкай веры на Беларусі ўсё ж тлумачылася жорсткім супраціўленнем з боку праваслаўнага насельніцтва. Утаймаваць яго хапіла б сілы ў свецкіх і царкоўных уладаў Рэчы Паспалітай і самога Ватыкана. Проста ўстаноўка была не падганяць ход падзей, бо, як паказваў горкі вопыт рэлігійных войнаў у Еўропе, гвалтоўнае насаджэнне новай веры ў большасці выпадкаў можа толькі ўзмацніць рэакцыю. Ды і тэмпы распаўсюджвання новай веры былі не такімі ўжо павольнымі. Праз сорак гадоў пасля Брэсцкай царкоўнай уніі з чатырох мільёнаў жыхароў Літвы і Беларусі палавіна была схілена да уніяцтва ці лацінства.

Так склалася — не без волі і ўдзелу саміх жа вернікаў, — што ва ўмовах Беларусі ўвядзенне уніяцтва доўжылася цэлыя два стагоддзі, што, вядома, не адпавядала інтарэсам свецкіх і рэлігійных уладаў Рэчы Паспалітай. Таму яшчэ і ў XVIII стагоддзі сям-там польскія магнаты і шляхта, служыцелі каталіцкай царквы ішлі на гвалтоўны перавод праваслаўных храмаў ва уніяцкія.

Практычна ўсё ж мірныя метады, а не гвалтоўнае ўкараненне уніяцтва, захаванне за ім асноўных праваслаўных абрадаў, рытуалаў, атрыбутыкі і дазволілі апошняму з цягам часу стаць самай масавай канфесіяй на Беларусі.

(Працяг будзе).

З серыі «Помнікі дойлідства Беларусі». Мастак У. БАСАЛЫГА.

Рыгор НЯХАЙ

25 ліпеня на 77 годзе жыцця памёр вядомы беларускі пісьменнік, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны Рыгор Восіпавіч Няхай.

Рыгор Няхай нарадзіўся 22 лістапада 1914 года ў вёсцы Сяліба Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям'і. У 1935 годзе скончыў Мінскі Белпедтэхнікум, працаваў настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ў Калодзішчанскай сярэдняй школе Мінскага раёна, вучыўся на Літаратурным факультэце Мінскага настаўніцкага інстытута. У гады Вялікай Айчыннай вайны ваяваў на Паўднёвым і 1-м Украінскім франтах, у партызанскай брыгадзе на Чарнігаўшчыне. Прайшоў ваеннымі дарогамі Польшчы, Германіі, Чэха-Славакіі, Аўстрыі, Венгрыі.

Пасля вайны працаваў у газеце «Літаратура і мастацтва», часопісе «Полымя», у Дзяржаўным выдавецтве БССР.

Першыя творы Рыгора Няхая з'явіліся ў перыёдыцы яшчэ ў 1935 годзе. Ён аўтар зборнікаў вершаў «Па сонечных узгорках», «Маё пакаленне», «Вялікі мой і ціхі акіян», «Размова з восенню», «Асеннія пракосы»... Працаваў ён і ў галіне прозы. Яго кнігі «Навальнічнае рэха», «Героі не адступаюць», «Сарочы лес» і іншыя былі прыхільна сустрэты ўдзячнымі чытачамі. Для дзяцей Рыгор Няхай напісаў кнігі «Пра храбрага хлопчыка», «Як расцвітае кветка». Плённы набытак у аўтара на ніве перакладаў — творы С. Тудора, М. Стэльмаха, Ю. Мельнічука, А. Твардоўскага, М. Рыльскага, П. Тычыны...

Рыгор Няхай зрабіў літаратурны запіс кніг «Партызанскі край» В. Лівенцава, «Браты па зброі» І. Вятрова, «Палескія былі» І. Шубітыдзе.

За мужнасць і гераізм, праяўленыя ў гады вайны, за вялікую адданую працу на карысць нашае Бацькаўшчыны Рыгор Няхай узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, «Знак Пашаны» і медалямі.

Перастала біцца сэрца яшчэ аднаго таленавітага сына Беларусі, спачывае плённае пяро пісьменніка, але голас яго гучыць, слова яго ідзе да чытача. Памяць пра Рыгора Няхая назаўсёды застанецца з намі, яго паплечнікамі і сябрамі, прыхільнікамі яго таленту.

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Уладзіміру МАШКОВУ з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці БАЦЬКІ.

«БАЦЬКАЎШЧЫНА»

ЗАПРАШАЕ Ў ПАДАРОЖЖА

Турыстычная дырэкцыя згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» ладзіць з 26 жніўня па 3 верасня 1991 года падарожжа на цеплаходзе «Леанід Собінаў» па маршруце «Маскоўская кругасветка». Маршрут пачынаецца ад Паўднёвага рачнога вакзала г. Масквы і праходзіць па рэках: Масква—Ака—Волга і заканчваецца на канале імя Масквы.

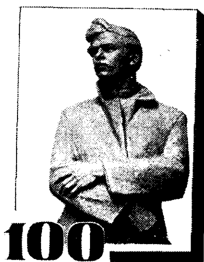
На месцы ўпадзення р. Акі ў Волгу на правым беразе раскінуўся Ніжні Ноўгарад, дзе палову свайго жыцця пражыў выдатны беларускі паэт М. Багдановіч. Круіз прысвечаны сотым угодкам вядомага песняра Беларусі, а таму пад час падарожжа турысты наведваюць мясціны, звязаныя з жыццём паэта на Волзе.

Запрашаем усіх, хто хоча пабываць у гэтым падарожжы, на цеплаход «Л. Собінаў». Агульны працяг маршрута 1873 км. Кошт пуцёўкі ў залежнасці ад катэгорыі кают 450—500 руб. Сем'і, што набудуць пуцёўкі ў двухмесную каюту, маюць права ўзяць з сабою дзяцей да 12 год без прадастаўлення асобнага месца за дадатковую аплату. Прымаюцца калектыўныя заяўкі.

Даведкі па тэл. 23-66-21, Мінск, вул. Сухая, 4 ЗБС «Бацькаўшчына».

Л. ВЯРКОВІЧ.

НА МАГІЛЕ ПАЭТА

100

Шмат у нашым жыцці ёсць дарог. А вядуць яны ўсе да магілы.

М. Багдановіч.

Кажуць, што смерць, як і нараджэнне — дзея ўзвышаная. Таксама кажуць, што нараджэнне не з'яўляецца пачаткам, гэтаксама як смерць — канцом. Мы не будзем разважаць пра смерць, паспрабуем абысці ўсе ўзвышаныя моманты, бо наш артыкул мае практычныя мэты. Мы хацелі ўзнавіць і захаваць гісторыю пошукаў магілы нашага любімага паэта Максіма Багдановіча.

1917 г.

25(12) мая ў Ялце адзінока памірае класік беларускай літаратуры Максім Багдановіч. Хто хаваў паэта, хто замаўляў царкоўную службу ў саборы А. Неўскага — невядома.

Праз чатыры дні з Сімферопаля на аўтамабілі прыехаў бацька — Адам Ягоравіч. Ён наведаў магілу сына. Хто суправаджаў яго пры гэтым — невядома.

1923 г.

Адам Ягоравіч піша ўспаміны пра сына, дзе паміж іншага згадвае наведванне магілы.

«Пахавалі яго на ялцінскіх могілках, што недалёка ад Мікалаеўскай вуліцы ў накірунку гор, на самым ускрайку могілак ля дарогі з супрацьлеглага мору боку, г.зн. з боку гор. У галавах пастаўлены невялікі белы крыж з надпісам на бляшанай таблічцы яго імя (студэнт Максім Адамавіч Багдановіч) і калі ён памёр. У дзвюх сажанях па прамой лініі ад галавы пахаваны студэнт Карлсан. Паведамляю як некаторую прыкмету. Месца абрана надзвычай няўдала: ліўні і патокі з крутога схілу лёгка маглі размыць магілу. Я наняў вартаўніка, каб магілу ўмацаваць і ўпарадкаваць, пакінуў грошы гаспадыні, каб пасадзіць кіпарысы і куст ружаў, прасіў сачыць за гэтым двух знаёмых, у тым ліку і дачку майго саслужыўца, асабістую знаёмую Максіма, але ці зроблена гэта — не ведаю. Праз некалькі дзён я паехаў з Крыму. Двойчы пісаў з Яраслаўля знаёмым, але не атрымаў адказу: вядома, як дзейнічала ў гэты час пошта, ды й людзям было не да чужых магіл».

Гэта першае і, здавалася б, вельмі дакладнае апісанне магілы. Але ўскраек могілак праз пэўны час перастае быць ускрайкам, горы і мора не з'яўляецца ў дадзеным выпадку арыенцірам. Усе адлегласці, згаданыя праз пяць год, з цяжкасцю могуць прэтэндаваць на дакладнасць. Застаецца:

1. Магіла знаходзіцца на схіле.
2. На магіле быў драўляны крыж з бляшанай таблічкай.
3. Побач пахаваны студэнт Карлсан (галоўны арыенцір).

1924 г.

У Ялту прыязджаюць маладыя паэты — У. Дубоўка, А. Вольны (Ажгірэй), А. Александровіч. Ім трэба адшукаць магілу, каб да 10-годдзя з дня смерці ўрад рэспублікі змог паставіць на ёй помнік і такім чынам ушанаваць памяць класіка. Працэс пошукаў апісаны ў артыкуле У. Дубоўкі «На Багдановічавай магіле» («Узвышша» № 2, 1927).

«Агледзелі двое могільнікаў у межах Ялты. Заходзім у цэрквы, каб адшукаць запісы ў царкоўных кнігах — няма. Урэшце, у аўторак, 18 жніўня надумаліся пайсці на «новы» могільнік, што за горадам.

Зацікавілі вартаўніковых сыноў, якія ўзяліся дапамагаць шуканню.

Прыйшлі на другі дзень, 19 жніўня. Хлапчукі прынеслі нам таблічку з жалобным напісам, але крыжа няма... Аказалася, хлапчукі адрывалі таблічкі ад крыжоў і коўзаліся на іх з каменнай гары, па адхону... Ці варта вінаваціць іх? — гэта было адзінай забавай іх. Не пакрыўдзіўся б на іх і нябожчык, які меў такое вялікае замілаванне да маладога жыцця.

Знаходзім магілку, пра якую казаў Я. Дыла (магіла Карлсана?). Але навокал яе таксама магілкі з паламанымі крыжамі. Урэшце, падабраўшы з зямлі планку, праверыўшы самыя дробныя дэталі, спыніліся ля шуканага. У правільнасці не магло быць ніякага сумніву... У тым жа часе далі тэлеграму ў Менск, каб прыслалі адтуль грошы на пастаноўку помніка. Гэты помнік стаўляў ужо Цішка Гартны паводле свайго праекту, бо мы павінны былі ехаць дахаты. Перад ад'ездам сфатаграфавалі магілу, каб пасля не прыйшлося ШУКАЦЬ НАНОВА. Таблічка ад магілы з жалобным напісам і негатывы фатаграфіі перададзены намі Інстытуту Бел. культуры пасля прыезду».

У 1924 г. у Ялце былі Новыя гарадскія могілкі (за горадам), Лівадзійскія (па дарозе на Лівадзію), Аўцкія і могілкі Іаана Златавуста (у межах горада). Абыходзячы «могільнікі ў межах горада», У. Дубоўка не мог знайсці запісаў у царкоўных кнігах; хаця на Аўцкіх могілках была Успенская царква, а на могілках Іаана Златавуста — адпаведна такая ж капліца. Але М. Багдавовіча хавалі на Гарадскіх могілках і адпявалі ў саборы Аляксандра Неўскага.

1990 г.

Запіс у царкоўнай кнізе адшукала супрацоўніца Ялцінскага гісторыка-літаратурнага музея Зінаіда Георгіеўна Лівіцкая. Вялікі ёй дзякуй. Гэты дакумент пацвердзіў, што Багдановіч быў пахаваны менавіта на Гарадскіх могілках.

1991 г.

У юбілейны год пачалі з'яўляцца чуткі, што магілу Багдановіча ўжо некалькі разоў пераносілі: ці то з адных Ялцінскіх могілак на другія, ці ў межах адных могілак, у сувязі з будаўніцтвам дарогі.

Мэтай нашай камандзіроўкі было ўдакладненне ўсіх фактаў, якія тычацца смерці, пахавання, месцазнаходжання магілы паэта. Шмат пытанняў узнікла яшчэ ў Мінску пры чытанні ўспамінаў бацькі, лістоў Язэпа Дылы да Адама Ягоравіча Багдановіча, артыкула Дубоўкі. Напрыклад: «Таблічка ад магілы з жалобным напісам і негатывы фатаграфіі перададзены намі Інстытуту Беларускай культуры пасля прыезду», — пісаў Дубоўка. А што ж яны пакінулі на адшуканай магіле? Праўда, супакоілі ўспаміны Дубоўкі пра Цішку Гартнага: «я ўзяў фатографа, склаў нанова крыж, сфатаграфаваў і дадаткова сустрэўшыся з Цішкам Гартным, звазіў яго на могілкі, паказаў месца. Пасля я паехаў з Крыма, а Змітро Хведаравіч, атрымаўшы ад Беларускага ўрада належныя грошы, арганізаваў устаноўку надмагільнага знака».

16 мая 1990 г.

Мы сустрэліся з З. Лівіцкай, якая адшукала царкоўную кнігу. Ад яе даведаліся, што перанос магіл з адных могілак на другія ў Ялце сапраўды быў: частку магіл з Аўцкіх (Батурынскіх) могілак перанеслі на могілкі Іаана Златавуста (Палікураўскія). На месцы Аўцкіх могілак — сквер. Дакладна вядома, што Багдановіч быў пахаваны на Гарадскіх могілках, таму гэты перанос не мае ніякага дачынення да магілы паэта. Зінаіда Георгіеўна распавяла, што ў 1942 годзе Ялту наведалі беларускія пісьменнікі (хто — невядома). Разам з дырэктарам Ялцінскага краязнаўчага музея Яўгенам Андрэевічам Варанцовым адшукалі магілу на Гарадскіх могілках. Пра экспедыцыю 1924 г. Зінаіда Георгіеўна нічога не ведала. З Я. Варанцовым сустрэцца не давялося па прычыне яго цяжкай хваробы.

А колькі разоў магілу Багдановіча адшуквалі нанова?!

У Ялце ў нас быў яшчэ адзін клопат — выстава (музей у мініяцюры), якую музей Максіма Багдановіча падрыхтаваў да стагоддзя з дня нараджэння паэта. Адкрыццё выставы адбылося 17 мая ў Ялце, экспанавалася яна ў Ялцінскім гісторыка-літаратурным музеі, у доміку, дзе ў свой час жыла Леся Украінка. У Сімферопальскі абласны архіў выбраліся 20 мая — і безвынікова. Дакументаў, якія нас цікавілі, там не аказалася. І нам адказалі, што нават калі такія некалі існавалі, то пад час грамадзянскай вайны іх выкарыстоўвалі на мясцовым рынку ў якасці абгортачнай паперы.

31 мая 1991 г.

Былыя Новыя Гарадскія, а цяпер Старыя Гарадскія могілкі. Афіцыйна зачынены ў жніўні 1986 г.

Сонца залаціць вершаліны нерухомых кіпарысаў, паветра поўніцца водарам экзатычных кветак. Тут, дзе спакой і цішыня, дзе забыты ўсе крыўды і спадзяванні, дзе ўсё дыхае ў лад з зямлёй, пахаваны «пясняр чыстае красы». Помнік з шэра-брунатнага вапняка пафарбаваны ў белы колер, два бел-чырвона-белыя сцяжкі, шмат кветак.

Аглядаем навакольныя магілы. Замест безыменных крыжоў, пра якія згадваў У. Дубоўка, — пахаванні 70-х гадоў. «У дзвюх сажанях па прамой лініі ад галавы», дзе быў пахаваны студэнт Карлсан,—магіла 1971 года. За метраў восем па адхоне — адзінокая магіла 1915 года. Каля Багдановіча пахаваны тры пісьменнікі: Бірукоў (п. 1966 г.), Дзмітрыеў (п. 1936 г.), Лін (п.1958 г). Магіла Ліна Паўла Рыгоравіча *паралельна магіле Багдановіча, адлегласць паміж імі* — паўтара метра, помнік і агароджа абсалютна аднолькавыя, надмагільны знак Багдановічу «стэўляў Цішка Гартны паводле свайго праекту». Напэўна, праектам Цішкі Гартнага быў толькі надпіс на помніку, а сама пірамідка — стандартнай. Няўжо гэтыя стандарты такія жывучыя, што не змяніліся з 1924 да 1958 года?

Заходзім у кантору, яна знаходзіцца тут жа пры ўваходзе (вул. Блюхера, 28). У канторы нас сустракае п'янаватая прыёмшчыца заказаў. «Так, так, знаю, — гаворыць яна, — магіла беларускага паэта. Яе перанеслі да нас у 1971 годзе. Я яе ўжо два гады ўсім паказваю і расказваю». «Вось так узнікаюць чуткі», — думаем мы. Просім паглядзець дакументацыю. У кнізе ўліку адзначаны сектар, рад, нумар магілы, але старыя (даваенныя) магілы не адзначаны наогул.

22 мая 1991 года.

Сустракаемся з начальнікам могілак П. Каваленкам і старэйшым работнікам могілак (з 1961 г.) В. Рашэтнікавым. Пётр Мікалаевіч Каваленка растлумачыў, што ўся дакументацыя на могілках вядзецца з 1947 года, да вайны не вялася, да рэвалюцыі — невядома. *Плана могілак не існуе. Месца, на якім сфатаграфаваліся* ў 1924 г. Дубоўка, Ажгірэй, Александровіч, паводле слоў П. Каваленкі, вельмі падобна на 36 сектар, дзе знаходзіцца магіла Багдановіча. Абвадную дарогу каля могілак будавалі ў 1959 годзе, але магілы пры гэтым не пераносілі. П. Каваленка ўпэўнены, што пасля вайны магілу не пераносілі, і да вайны гэта не мела сэнсу.

У В. Рашэтнікава, які быў далакопам, наглядчыкам і каменячосам, мы пацікавіліся, чаму ў людзей, пахаваных у розныя часы, аднолькавыя помнікі? «Адзін помнік можа быць выкарыстаны не адзін раз», — адказаў нам былы каменячос.

Цяжка разважаць аб падзеях 74-гадовай даўнасці,

Ялта 1924 г. А. Ажгірэй, У ДУБОЎКА і А. АЛЕКСАНДРОВІЧ на магіле Максіма БАГДАНОВІЧА. (Здымак перададзены ў фонды музея В. Ю. ДЭКОНСКАЙ і Т. Ю. ПШЫРКОВАЙ).

не маючы на руках пісьмовых дакументаў. Шмат людзей у розныя часы высвятлялі тыя ж пытанні, што і мы ў 1991, юбілейным годзе. На прыкладах з запісам у царкоўнай кнізе, успамінамі А. Я. Багдановіча, артыкулам У. Дубоўкі добра відаць, што толькі факты, зафіксаваныя на паперы, застаюцца фактамі на працягу часу, усё астатняе мяняецца, знікае без следу. Мы ўпэўнены, што шмат у каго ёсць здымкі магілы, зробленыя ў розныя гады, ёсць людзі, якія б маглі распавесці гісторыю сваіх пошукаў, і пры гэтым маглі б адкрыцца новыя факты. Было б добра, каб уся інфармацыя была сабрана ў музеі, які з'яўляецца ідэальным сховішчам і культурнай установай, якая накіроўвае ўвагу людзей на пэўныя праблемы і фарміруе грамадскую думку.

Наш адрас: 220029, г. Мінск, вул. Горкага, 7-а, Літаратурны музей Максіма Багдановіча.

Алена КІСЯЛЕВІЧ,
Паліна КАЧАТКОВА,
супрацоўнікі музея.

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ—33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ—33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12